

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA
ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
ÁJINIYAZ ATINDAĞI NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTI**

**Qol jazba huqıqında
UDK ----- 371**

**5A110903 – “ Bilimlendiriw mekemelerin basqarıw ” qániygeligi
magistranı Abdiramanov Bahadír Sağıydullaevishtin
akademiyalıq magistr dárejesin alıw ushin jazğan**

DISSERTACIYASI

**Tema: «Ulıwma orta bilimlendiriw mekemelerin ilimiy- metodikalıq
basqarıw»**

Magistrant:

Abdiramanov Bahadír

Ilimiy basshı:

p.i.k. doc. I. Allaniyazov

**Magistratura
bólimi baslıǵı:**

filos.i.k.doc. A.Embergenov

Kafedra baslıǵı:

p.i.k. doc. M.Pazilova

Nókis-2021

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
ÁJINIYAZ ATINDAĞÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ
INSTITUTÍ**

Magsitratura bólimi
Kafedra: Pedagogika
Oqıw jılı: 2019-2021

Magistrant: Abdiramanov Bahadir
Ilimiy basshı: I. Allaniyazov
Qaniygeligi: Bilimlendiriw
mekemelerin basqarıw

Magistrlik dissertaciya jumısına annotaciyasi

Mashqalanıń aktuallıǵı: Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev «Bársheimizge belgili, reforma- bul jańalanıw, ózgeris degeni. Reformalar unamlı nátiyje beriw ushın barinen burın, basshılarımız hám adamlarımız ózgeriw kerek. Adam ózgerse, jámiyet ózgeredi. Bul maqsetke erisiw ushın birinshi gezekte, barlıq dárejedegi basshılar hám qalıq deputatları, barlıq jetekshiler óz jumısın sın kózqarastan tallawdı, qatań tártip hám jeke juwapkershilik tiykarında shólkemlestiriwin búgin turmıstıń ózi talap etpekte. Zamanagóy, aqıllı basqarıw sistemasın engiziw-aldımızǵa qoyǵan wazıypalardı orınlawdıń tiykarǵı shárti bolıp tabıladı –degen edi.

«Dúnya jayları ishinde eń ullısı mektepdur». «Mektepke itibar — keleshekke itibar», degen hikmetli sózler biykarǵa ayılmaǵan. Quraniy kariyimimizde «Besikten qábrge shekem ilim izle», «Bir saatlıq ilim, mın jıllıq itoat-ibodattan (sıyınıwdan) abzal», delingen. Solay eken, bilim alatuǵın mákan mektep Meshit sıyaqlı muqáddes.

Izertlew jumısımızdıń aktuallıǵı joqarıda ayılǵan pikirler hám mámleketimizde bilimlendiriw salası xalıq xojalıǵınıń ustin salası, al ulıwma orta bilimlendiriw jáhan kóleminde bilimlendiriwdiń tiykarǵı buwını ekenligi menen baylanıslı.

Izertlengenlik dárejesi: Ózbekstan Respublikası kóleminde bilimlendiriw sistemasın basqarıw mashqalalarına arnalǵan ilimiy-izertlew jumısları barshılıq. Bilimlendiriwdiń menejmenti, diagnostikasi, monitoringi, rawajlandırıw t.b. mashqalaların alımlarımız hár tárepleme izertlep úyrendi. Olardan J.F.Yuldashev, M.G.Davletshin, A.Abduqadirov, R.Ishmuxammadov, Sh.Qurbanov, Á.Seytxalilov, A.Pardaev, U.Talipov, M.Usmanbaeva, R.Safarova, P.Muwsaev, M.Salaeva, Z.Sattarov, U.Yusupov, U.Inoyatov t.b. alımlar miynetleri elimizde bilimlendiriw sisteması basshılarınıń kúndelikli basshılıqqa alatuǵın ilimiy-metodikalıq quralına aylanǵan.

Izertlew obyektı: Ulıwma orta bilim mekteplerinde ilimiy-metodikalıq basqarıw jumısları.

Izertlew predmeti: Ulıwma orta bilimlendiriw mekteplerinde basshılıq hám basqarıwdı ilimiy teoriyalıqmetodikalıq shólkemlestiriw jumıslarınıń mazmunı hám usılları.

Izertlewdiń maqseti:

- ulıwma orta bilim mekemelerin ilimiy-mttodikalıq basqarıwdıń teoriyalıq tiykarları mazmunın úyreniw.

Izertlewdiń wazıypaları:

- ulıwma orta bilim beriw mekemelerin ilimiy-mttodikalıq basqarıw pedagogikalıq mashxala ekenliginiń;

- ulıwma bilim beriw mekemeleri jumslarında ushırasıp turatuǵın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw jollarınıń;

- mektep menejmentiniń maqset, wazıypaları hám principileriniń mazmunın ashıw;

- menejerliktiń tiykarǵı funkciyaların;

- zamanagóy basqarw sisteması maqset, wazıypaların;

- bilimlendiriw mekemeleri bashılarına qoyılatyǵın talaplar, funktsiyanal imkaniyatların belgilew;

- bilimlendiriw mekemeleri (mektep) bashılarına qoyılatyǵın talaplar;

- mektep bashısınıń waqıttan únemli paydalana biliw;

- bilimlendiriw mekemelerin basqarıw madeniyatı boyınsa pikir hám usınıslar beriw

- ulıwma orta bilim beriw pedagogikalıq mashxala ekenligin;

- ulıwma bilim beriw mekemeleri jumslarında ushırasıp turatuǵın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw jolların kórsetiw;

Izertlewdiń gipotezası: Ulıwma orta bilimlendiriw mekemelerin ilimiy-mttodikalıq basqarıw jumları optimal nátiyjelilikke erisedi eger:

- ulıwma orta bilimlendiriw mekemesi basshısı insaniy, ilimiy, siyasiy bilimlerde nám kásiplik bay tájiriybelerge iye bolsa;

- ulıwma orta bilimlendiriw mekemelerin ilimiy-mttodikalıq basqarıw basqarıwdıń principi hám wazıypalarına muwapıq durıs shólkemlestirilse;

- ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri jumslarında ushırasıp turatuǵın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw durıs jolǵa qoyılsa;

- ulıwma orta bilimlendiriw mekeme basshısı bilimlendiriw mekemeleri (mektep) bashılarına qoyılatyǵın talaplardı jaqsı bilse hám olarǵa muwapıq is tutsa;

- ulıwma orta bilimlendiriw mekeme basshısı waqıttan únemli paydalana bilse;

- ulıwma orta bilimlendiriw mekeme basshısı bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mádeniyatın tereń iyelegen bolsa;

- ulıwma orta bilimlendiriw mekemesi basshısı óz jumslarında jańa pedagogikalıq hám xabar texnologiyalarınan effektiv paydalana alsa;

Izertlew metodları. Jumısımız taqırıbına baylanıslı teoriyalıq, tarixiy, ilimiy-pedagogikalıq ádebiyatlardı úyreniw hám talqılaw;

- mektep oqıw-metodikalıq, ilimiy-metodikalıq, sholkemlestiriw-metodikalıq hám ulıwma orta bilim beriw mekemelerinde is júritiw hújjetleri mazmunının úyreniw;

- soraw-juap, pikir alısıw, másláhát, salıstırıw, ulıwmalastiriw metodlarınan paydalanıldı.

Izzertlewdiń metodologiyalıq tiykarları: Ózbekistan Respublikası Konstitutsiyası, Ózbekistan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev miynetlerinde tálim-tárbiyağa boyınsha pikirleri, Ózbekistan Respublikası "Bilimlendiriw haqqında"gi nizami "Kadrlar tayarlaw milliy dásturi", shet eller hám jergilikli ilimpzlardıń bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mashqalalarına baǵışlangan ilimiy miynetleri jumısımızdıń metodologiyalıq tiykarları etip alındı.

Izzertlewdiń ilimiy jańalıǵı: Qaraqalpaqstan mektep tanıwında ulıwma orta bilim beriw mekteplerin ilimiy metodikalıq basqarıw mashxalaların úyrenen birinshi jumıs.

Izzertlewdiń ilimiy-ámeliy áhmiyeti: Izzertlew jumısımızdıń materiýalları «Bilimlendiriw menejmentiniń teoriyalıq tiykarları», «Tálimde innovatsiyon menejment», «Basqarıw teoriyası» pánlerin oqıtıwda professor oqıtıwshılar, talabalar, magistrahtlar, ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri basshısıları hám bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mashqalaları menen shuǵıllanıwshı ilimiy izertleniwshiler tárepinen ilimiy-ámeliy materiallar sıpatında paydanılıwı múmkin.

Izzertlewdiń sinawdan ótiwi: Tájiriybe sinaw jumısları Nókis qalasındaǵı 28-40- sanlı mekteplerinde ótkerildi

Dissertatsianıń dúzilisi hám kólemi. Kirisiw, úsh bap, juwmaq hám paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi, 83 betten ibarat.

Ilimiy basshı:

Magistrant:

I.Allaniyazov

B.Abdimuratov

ANNOTATION

Actuality of the research: As President Shavkat Mirziyoyev said: "We all know that reform means renewal, change. For reforms to work, our leaders and our people must change. When a person changes, society changes. In order to achieve this goal, first of all, leaders and deputies at all levels, all leaders must organize their work on the basis of critical, strict discipline and individual responsibility. The introduction of a modern, intelligent management system is a prerequisite for fulfilling the tasks set before us".

The opinions, such as "School is the greatest of all the buildings in the world", "Attention to school is the attention to the future" are not uttered in vain. In the Qur'an it is said that, "Learn from the cradle to the grave", "One hour of knowledge is better than a thousand obediences". So, the school is as sacred as a mosque.

The actuality of the work is connected with the above ideas and the fact that education in our country is a priority sector of the national economy, general secondary education is the main component of education in the world

The degree of the research: There is a lot of research work on the management of the education system in the Republic of Uzbekistan. Our scientists have studied the problems of education management, diagnostics, monitoring and development.

The scientists such as: J.F.Yuldashev, M.G.Davletshin, A.Abdukadirov, R.Ishmukhammadov, Sh.Kurbanov, A.Seytkhalilov, A.Pardaev, U.Talipov, M.Usmanbaeva, R.Safarova, P.Musaev, M.Salaeva, Z.Sattarov, U.Yusupov, U.Inoyatov and other scientists's works have become a daily scientific and methodological tool of the heads of the education system in our country.

The object of the research: Scientific-methodical management work in secondary schools

The subject of the research: The content and methods of scientific, theoretical and methodological organization of management in secondary schools

The aim of the research:

- the aim of the work is to study the content of the theoretical foundations of scientific and methodological management of general education institutions

The objectives are:

- the scientific-methodical management of general education institutions is a pedagogical problem;
- shortcomings, barriers in the work of general education institutions and ways to address them;
- disclosing the contents, the goals, objectives and principles of school management;
- main functions of the management;
- goals and objectives of the modern management system
- requirements for the heads of educational institutions, defining the functional capabilities;
- the requirements for the directors of the educational institutions;
- efficient use of time by the school principal;
- giving recommendations and suggestions on the management of the educational institutions;
- general education is a pedagogical problem
- to find shortcomings, obstacles in the work of general education institutions and ways to solve them.

The hypothesis of the research: scientific and methodological management of general education institutions will achieve optimal results, if...

- the head of the general education institution has humanity, scientific, political knowledge and rich professional experience
 - scientific and methodological management of general education institutions are properly organized in accordance with the principles and objectives;
- the shortcomings, obstacles and obstacles in the work of general education institutions are identified and addressed;
- the head of the general education institution is well aware of the requirements for the heads of educational institutions and acts in accordance with them;
- the head of the school can use his time effectively;
- the head of the educational institution has a deep understanding of the management ethics of educational institutions;
- the head of the general education institution can effectively use new pedagogical and information technologies in his work;

The methods of the research. Study and analysis of theoretical, historical, scientific and pedagogical literature related to the topic of our work;

- study of the content of office documents in school educational-methodical, scientific-methodical, organizational-methodical and general educational institutions;
- Question-answer, exchange of views, advice, comparison, generalization methods were used.

Methodological bases of the research: Constitution of the Republic of Uzbekistan, The President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirzizoyev's ideas in his works about education, "Law of the Republic of Uzbekistan About education", "National training program", the methodological basis of our works is the scientific work of foreign and local scientists on the problems of management of educational institutions.

The scientific novelty of the paper: The first scientific work on the problems of scientific and methodological management of secondary schools in the school management of the Republic of Karakalpakstan.

The theoretical and practical value of the paper: Materials used in our scientific work can be used as a scientific practical resource in teaching the subject "Theoretical foundations of educational management", "Innovative management in education", "Management theory" by teachers, students, masters, heads of general education institutions and problems of management of educational institutions.

Experiments of the research: Experiments were carried out by the researcher at the schools №28-40 located in Nukus.

The structure of the work: This master's thesis consists of Introduction, main body (three chapters), conclusion, bibliography, 83 pages

MA student:

Scientific advisor:

B. Abdiramanov

I. Allaniyazov

MAZMUNÍ

KIRISIW	3
I BAP. ULÍWMA ORTA BILIM BERIW MEKEMELERIN ILIMIY- METODIKALÍQ BASQARÍWDÍ SHÓLKEMLESTIRIRIWDÍŇ TEORIYALÍQ TIYKARLARÍ	
1.1. Ulıwma bilim beriw mekemelerin basqarıwdı shólkemlestirw pedagogikalıq mashqala ekenligi.....	9
1.2. Ulıwma orta bilim beriw mekemeleri jumslarında ushırasıp turatúgın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw	17
1. 3. Bilimlendiriw mekemelerin basqarıw principi, mazmunı maqset, hám wazıypaları	25
II BAP. ULÍWMA ORTA BILIMIENDIRIW MEKEMELERIN ILIMIY- METODIKALÍQ BASQARÍW JUMÍSLARÍ MAZMUNÍ	
2.1. Bilimlendiriw mekemeleri bashılarına qoyılatıygın talaplar	42
2.2. Mektep bashısınıń waqıttan únemli paydalana biliw zárúrligi	52
2.3. Mektep bashısınıń iskerlik belgileri	57
2.4. Bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mádeniyatı.....	61
III BAP. ULÍWMA ORTA BILIMLENDIRIW MEKEMESIN ILIMIY- METODIKALÍQ BASQARÍW TÁJIRIYBE JUMÍSLARÍ.	
3.1. Tájiriybe jumislarin ótkeriw metodikasi	68
3.2. Ulıwma orta bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq basqarıw menen baylanislı tájiriybe jumislariniń nátiyjeleri	73
JUWMAQLAR.....	76
PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR	80

KIRISIW

Temanın aktualığı: Ózbekstan Respublikası Prezidenti pármanları hám bilimlendiriwge tiyisli húkimet qararları úzliksiz bilimlendiriw sisteması tarawında ámelge asırılıp atırǵan rawajlanıw hám ózgerislerge tiykar bolıw menen birge usı taraw baǵdarında alıp barılıp atırǵan ilimiy-izertlew jumısların rawajlandırıw, oqıw-metodikalıq qollanbalar, sabaqlıqlar hám ilimiy-metodikalıq ádebiyatlardıń sapasın jaqsılaw, mazmunın jańalap hám bayıtıp barıw, onı ámeliyatqa endiriw arqalı tálim-tárbiya jumıslarınıń natıyjeliligin asırıwdı názerde tutadı.

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev «Bárshemizge belgili, reforma- bul jańalanıw, ózgeris degeni. Reformalar unamlı nátiye beriwı ushın barinen burın, basshılarımız hám adamlarımız ózgeriwı kerek. Adam ózgerse, jámiyet ózgeredi. Bul maqsetke erisiw ushın birinshi gezekte, barlıq dárejedegi basshılar hám qalıq deputatları, barlıq jetekshiler óz jumısın sın kózqarastan tallawdı, qatań tártipp hám jeke juwapkershilik tiykarında shólkemlestiriwin búgin turmıstıń ózi talap etpekte. Zamanagóy, aqıllı basqarıw sistemasın engiziw-aldımızǵa qoyǵan wazıypalardı orınlawdıń tiykarǵı shárti bolıp tabıladı¹

Bilimlendiriw qáleqen jámiyette mámlekettiń social-ekonomikalıq rawajlanıwınıń tiykarǵı deregi. Sebebi jámiyettiń rawajlanıwı jas áwladtıń intellektual múmkinshilikleri menen baylanıslı. Elimizde jaslar tálim-tárbiyası, olardıń ılım, kásip-óner iyelewine bolǵan itibar kúshli bolıp, xalqımızdıń ullı tariyxıy dástúrleri jańa forma hám usıllar tiykarında dawam ettirilip atır. Ózbekstan Respublikasınıń Kadrlar tayarlaw milliy programmasında jámiyette sociallıq-ekonomikalıq hám tálim-tárbiya salası basqarıwdıń ústin tarawına aylanıwı zárúrligi ayrıqsha atap kórsetilgen. «Dúnya jayları ishinde eń ullısı mektepdur».

¹ Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini táminlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. -T.: Ózbekiston, 2017.

«Mektepke itibar — keleshekke itibar», degen hikmetli sózler biykarğa aytilmagan. Hádisi sháریفte «Besikten qábrge shekem ilim izle», «Bir saatlıq ilim, mın jıllıq itoat-ibodattan (sıyınıwdan) abzal», delingen. Solay eken, bilim alatuğın mákan mektep Meshit sıyaqlı muqáddes.

Milliy hám ulıwma insaniylıq qádiriyatlar, demokratiyalıq principiierge tiykarlangan rawajlanıw jolımız — adamgershilikli, demokratiyalıq hám huquqiy jámiyeti qurıw jol sıpatında tán alınıp tur. Fuqaralıq jámiyettiń qurılıwı, bárinen burın, bul jámiyette jasap atırğan puqaralardıń insaniy ádep ikramlı, ruwqıy kúshli bolıp jetilisiwi, joqarı dárejede aqılıy potenciyaǵa iye bolıwı menen baylanıslı. Sebebi, puqaralıq jámiyette social normalar usı jámiyette jasawshı shaxslar tárepinen jaratıladı, tiykarlanadı hám iske asırıladı.

Perzentlerimiz, «el-jurt, Watanǵa sadıq, iyman — júzli, márt hám batır, joqarı kásiplik ilmiy tájriybege iye ruwxıy bay insanlar etip qalıplestiriwde ulıwma bilim beriw mektepleriniń ornı ayrıqsha. Usı Meshit sıyaqlı muqaddes orın ómiriniń barlıq tareplerin jetilistiriliwi hám rawajlandırıw búginniń hám keleshektiń bas aktual mashqalalarınıń biri bolıp qala beredi»² — degen edi. Izertlew jumısıwız úlken hám oǵada keń, ulıwma orta bilim beriw mekemelerin basqarıwdıń bas mashqalası, mektep basqarıwdıń ilimiy-metodikalıq tiykarlarınıń teoriyalıq negizleri haqqında.

Izertlew jumısıwızdıń aktuallıǵı joqarıda ayılğan pikirler hám mámleketimizde bilimlendiriw salası xalıq xojalıǵınıń ustin salası, al ulıwma orta bilimlendiriw jáhan kóleminde bilimlendiriwdiń tiykarǵı buwını ekenligi menen baylanıslı.

Izertlengenlik dárejesi: Ózbekstan Respublikası kóleminde bilimlendiriw sistemasın basqarıw mashqalalarına arnalğan ilimiy-izertlew jumısları barshılıq.

² Ózbekistan respublikası prezidenti SH.M.Mirziyoyevtiń Oliy májiliske múrájatı 2019j. –B.3

Bilimlendiriwdiń menejmenti, diagnostikası, monitoringi rawajlandırıw t.b. mashqalaların hár tárepleme izertlep úyrendi. Olardan J.F.Yuldashev, M.G.Davletshin, A.Abduqadirov, R.Ishmuxammadov, Sh.Qurbanov, Á.Seytxalilov, A.Pardaev, U.Talipov, M.Usmanbaeva, R.Safarova, P.Muwsaev, M.Salaeva, Z.Sattarov, U.Yusupov, U.Inoyatov taǵı basqa alımlar miynetleri elimizde bilimlendiriw sisteması basshılarınıń kúndelikli basshılıqqa alatuǵın ilimiy-metodikalıq quralına aylanǵan. «Mektep tanıw» iliminiń jol bashısı R.X.Axliddinovtıń bilimlendiriw sistemasın basqarıwdıń spetsefikalıq ózgeshelikleri, teoriyalıq-metodologiyalıq aspektleri, mektep basqarıw iskusstvosi, mektepti basqarıwdıń social-pedagogikalıq máselelerine baǵıshlanǵan ilimiy-izertlew jumısları Respublikamızda bilimlendiriw sistemasın basqarıw mashqalasın úyreniwde jol kórsetiwshi kompas xızmetin atqarıp kelmekte.

Bilgili alımlar J.F.Yuldashev, A.Abduqadirov, R.Ishmuhámmadov, Sh.Qurbanov, Á.Seytxalilov, A.Pardaev, U.Talipov, M.Usmanbaeva, R.Safarova, P.Muwsaev, M.Salaeva, Z.Sattarov, U.Yusupov, U.Inoyatov t.b. miynetleri elimiz bilimlendiriw sisteması basshılarınıń kúndelikli basshılıqqa alatuǵın ilimiy-metodikalıq quralına aylanǵan. Sh.P.Pulatov, S.T.Turǵunov, A.Pardaev, U.N.Nishanaliev, L.P.Jdarkin, R.Farberman, J.Xasanbaev, Sh.Zakirov, N.M.Bekniyozov hám M.Tajievlar bilimlendiriwde oqıw tárbiya jumısların shólkemlestiriw hám basqarıw, ilimiy-metodikalıq, ruwxıy-aǵartıw-tárbiyalıq, materiallıq támiynlew, qarjılandırıw, bazar xızmetin kórsetiw, sırt el bilimlendiriw mekemeleri menen birge islesiw t.b. jumıslardı shólkemlestiriw, olarǵa basshılıq etiw mashqalalarına baǵıshlanǵan ilimiy jumısları keń jurtsılıq pedagog kadrlarımızdı bilimlendiriwdiń aktual mashqalaları menen tanıstırıw, oqıw tárbiya jumısların shólkemlestiriw, basqarıw hám atqarıwdıń zamanagóy texnologiyaları menen qurallandırıp tur.

Ulıwma orta bilim mekemelerin hám oqıtıw processin ilimiy-metodikalıq jaqtan shólkemlestiriw basqarw mashqalaların keń izertlegen alım Sh.Pulatov. Biz óimizdiń dissertatsiyalıq jumısımızdı orınlaw barısında negizinen usı alımınıń ilimiy miynetlerin basshılıqqa aldıq. Sonday-aq jumısımızdı orınlaw barısında

Ózbekstan mekteptanıw ilimi tarawında belgili alım A.Sh.Zakirovtıń ilimiy miynetleri keń paydalanıldı.

Qaraqalpaqstan Respublikasında J.Bazarbaev, Q.Qosnazarov, Ó.Alewov, T.Utebaev, M.Pazilova, A.Alimov, A.Pazilov, T.Saparbaev, A.Orinbaeva, U.Seytjanova, I.Pirniyazov, Z.Qurbanıyazova hám Z.Sherimbetovalardıń miynetleri Qaraqalpaqstanlı jas pedagog alımlarımız, magistrantlarımız, talabalarımız hám respublikamız pedagog kadrları ushın eń jaqın hám túsinikli joqarı dárejedegi ilimiy-teoriyalıq, ilimiy-metodikalıq paydalı miynetler.

Bilimlendiriw sistemasın, oqıw, ruwxıy-aǵartıw-tárbiya olardı ilimiy-ámeliy-metodikalıq shólkemlestiriw hám basshılıq mashqalaların ĞMD mámleketleri alımları keń kólemde izertledi. I.B.Podlasi, Yu.K.Babanskiy, Yu.Azarov, O.G.Xomeriki, I.Shamardin, L.Fatkin V.V.Bezpalko, (Rossiya) A.M.Moyseeva, I.I.Radionova, V.V.Marshak (Belorussiya) h.t.b alımlardıń miynetleri tek ĞMD kóleminde ǵana emes, al dúnyanıń kóplegen ellerinde keńnen málim hám tán alınǵan ilimiy miynetler. Qaraqalpaqstan mektep tanıwında, ulıwma orta bilim beriw mekteplerin ilimiy metodikalıq t.b.táreplerden basqarıw mashxalalarına baǵıshlanǵan izertlewler házirshe orınlanbay atır. Jumısımızda qolımızdan kelgeninshe bul mashqalanıń tek teoriyalıq táreplerin úyreniwge háreket ettik.

Izertlew obykti: Ulıwma orta bilim mekteplerinde ilimiy-metodikalıq basqarıw jumısları.

Izertlew predmeti: Ulıwma orta bilimlendiriw mekteplerinde basshılıq hám basqarıwdı ilimiy teoriyalıq, metodikalıq shólkemlestiriw jumıslarınıń mazmunı hám usılları.

Izertlewdiń maqseti:

- ulıwma orta bilim mekemelerin ilimiy-metodikalıq basqarıwdıń teoriyalıq tiykarların úyreniw.

Izertlewdiń wazıypaları:

- ulıwma orta bilim beriw mekemelerin ilimiy-metodikalıq basqarıw pedagogikalıq mashxala ekenliginiń;

- ulıwma bilim beriw mekemeleri jumslarında ushırasıp turatúǵın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw jollarınıń;
- mektep menejmentiniń maqset, wazıypaları hám principileriniń mazmunın ashıw;
- menejerliktiń tiykargı funkciyaların;
- zamanagóy basqarw sisteması maqset, wazıypaların;
- bilimlendiriw mekemeleri bashılarına qoyılatyǵın talaplar, funktsiyanal imkaniyatların belgilew;
- bilimlendiriw mekemeleri (mektep) bashılarına qoyılatyǵın talaplar;
- mektep bashısınıń waqıttan únemli paydalana biliw;
- bilimlendiriw mekemelerin basqarıw madeniyatı boyınsa pikir hám usınıslar beriw
- ulıwma orta bilim beriw pedagogikalıq mashxala ekenligin;
- ulıwma bilim beriw mekemeleri jumslarında ushırasıp turatúǵın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw jolların kórsetiw;

Izertlewdiń gipotezası: Ulıwma orta bilimlendiriw mekemelerin ilimiy-mttodikalıq basqarıw jumları optimal nátiyjelilikke erisedi eger:

- ulıwma orta bilimlendiriw mekemesi basshısı insaniy, ilimiy, siyasiy bilimlerde nám kásiplik bay tájiriybelerge iye bolsa;
- ulıwma orta bilimlendiriw mekemelerin ilimiy-mttodikalıq basqarıw basqarıwdıń principi hám wazıypalarına muwapıq durıs shókemlestirilse;
- ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri jumslarında ushırasıp turatúǵın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw durıs jolǵa qoyılsa;
- ulıwma orta bilimlendiriw mekeme basshısı bilimlendiriw mekemeleri (mektep) bashılarına qoyılatyǵın talaplardı jaqsı bilse hám olarǵa muwapıq is tutsa;
- ulıwma orta bilimlendiriw mekeme basshısı waqıttan únemli paydalana bilse;
- ulıwma orta bilimlendiriw mekeme basshısı bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mádeniyatın tereń iyelegen bolsa;

- ulıwma orta bilimlendiriw mekemesi basshısı óz jumislarında jańa pedagogikalıq hám xabar texnologiyalarınan effektiv paydalana alsa;

Izertlew metodları. Jumısımız taqırıbına baylanıslı teoriyalıq, tarixiy, ilimiy-pedagogikalıq ádebiyatlardı úyreniw hám talqılaw;

- mektep oqıw-metodikalıq, ilimiy-metodikalıq, sholkemlestiriw-metodikalıq hám ulıwma orta bilim beriw mekemelerinde is júritiw hújjetleri mazmunının úyreniw;

- soraw-juap, pikir alısıw, másláhát, salıstırıw, ulıwmalastiriw metodlarınan paydalanıldı.

Izzertlewdiń metodologiyalıq tiykarları: Ózbekistan Respublikasi Konstitutsiyasi, Ózbekistan Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev miynetlerinde tálim-tárbiyaǵa boyınsha pikirleri, Ózbekistan Respublikasi “Bilimlendiriw haqqında”gi nizami “Kadrlar tayarlaw milliy dásturi”, shet eller hám jergilikli ilimpzlardıń bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mashqalalarına baǵıshlangan ilimiy miynetleri jumısımızdıń metodologiyalıq tiykarları etip alındı.

Izertlewdiń ilimiy jańalıǵı: Qaraqalpaqstan mektep tanıwında ulıwma orta bilim beriw mekteplerin ilimiy metodikalıq basqarıw mashxalaların úyrenen birinshi jumıs.

Izzertlewdiń ilimiy-ámeliy áhmiyeti: Izertlew jumısımızdıń materiýalları «Bilimlendiriw menejmentiniń teoriyalıq tiykarları», «Tálimde innovatsiyon menejment», «Basqarıw teóriyası» pánlerin oqıtıwda professor oqıtıwshılar, talabalar, magistratlar, ulıwma orta bilimlendiriw mekemeleri basshısıları hám bilimlendiriw mekemelerin basqariw mashqalaları menen shuǵıllanıwshı ilimiy izertleniwshiler tárepinen ilimiy-ámeliy materiallar sıpatında paydanılıwı múmkin.

Izzertlewdiń sinawdan ótiwi: Tájiriyebe sinaw jumislari Nókis qalasındaǵı 28-40- sanli mekteplerinde ótkerildi

Dissertatsianıń dúzilisi hám kólemi. Kirisiw, úsh bap, juwmaq hám paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi, 83 betten ibarat.

I Bap. ULIWMA ORTA BILIM MEKEMELERIN ILIMIY-METODIKALIQ BASQARIWDI SHÓLKEMLESTIRIWDIŇ TOERiyALIq TIYKARLARI.

1.1. Uliwma orta bilim mekemelerin basqariw pedagogikalıq mashqala ekenligi.

Uliwma orta bilim mektep basshılarınıń kásiplik-pedagogikalıq tayınılıǵı degende, onıń ilimiy-teoriyalıq, psixologiyalıq-pedagogikalıq, ilimiy-metodikalıq tayarlıǵı, kásiplik jetikligi hám joqarı adamgershiligi túsiniledi. Kásiplik-pedagogikalıq tayarlıqtıń strukturalıq bólimleri bir-birin toltıradı, ózara baylanıslı halda qalıplesip rawajlanadı. Basshınıń usı strukturalıq bólimlerboyınsha iyelegen bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybeler pedagogikalıq iskerlikte qollanıladı. Usınıń sebebinen, basshınıń ilimiy-metodikalıq tayınılıǵı kásiplik-pedagogikalıq tayarlıqtıń strukturalıq bólimleri ishında tiykarǵı orındı iyeleydi.

Ózbekstan Respublikasında ámelge asırılıp atırǵan social-ekonomikalıq, bilimlendiriw tarawlarındaqı ózgerisler, rawajlanıp baratırǵan bazar ekonomikasi qatnasıqları, ilim, texnika, texnologiyalar tarawındaqı rawajlanıw hám informaciyalar globallasıw processinde úzliksiz bilimlendiriw sistemasın basqariwda iskerlik kórsetip atırǵan basshılardıń ilimiy-metodikalıq tayarlıǵın rawajlandırıw máselesi aktual máshqala bolıp tabıladı.

Ózbekstan Respublikası úzliksiz bilimlendiriw sistemasıaldına qoyılǵan social buyırtpanı esapqa alǵan halda basshı kadrlarlardıń ilimiy-metodikalıq tayarlawdaǵı bar kemshiliklerdi olardı qayta tayarlaw hám qánigeligin arttırıw hám óz ústilerinde islewler bilimlendiriw arqalı jónge salıw múmkin. Olardı zamanagóy pedagogikalıq teoriyalar, basqariw texnologiyaları menen qurallandırıw zárúr.

Ózbekstan Respublikasında engizilgen "Úzliksiz bilim kadrlar tayarlaw sistemasınıń tiykarı, Ózbekstan Respublikası social-ekonomikalıq rawajlanıwın támiyinleytuǵın, shaxs jámiyet hám mámlekettiń ekonomikalıq, social, ilimiy-

texnikalıq hám materiallıq mıtájliklerin qanatlandırıtuǵın hám ústin turatuǵın taraw bolıp, ol dóretiwshi, social aktiv, ruwxıy bay shaxs qalıplesiwi hám joqarı qánigeli basekili kadrlardı jıldam tayarlaw ushın zárúr shárt-shárayatlar jaratıwdı talap etedi.

Alımlar tárepinen búgingi kúnde bilimlendiriw mekemelerin ilimiy-metodikalıq tiykarda basqarıw:

- úzliksiz bilim basqıshları arasında baylanıslardıń tolıq támiyinlenbegenligi;
- basshı kadrlardı kásiplik, ilimiy-metodikalıq tayarlaw bilim hám onıń metodikalıq támiynatınıń tómennligi;

- mektep basshılarında dóretiwshilik hám social aktivlik, ruwxıy-siyasiy jetiklik talap dárejesinde emesligi;

- ulıwma bilim beriw mektep basshıların tayarlaw sistemasınıń ilimiy-teoriyalıq hám metodikalıq tárepten jetkiliklishe tiykarlanbaǵanlıǵı, bul processte zamanagóy pedagogikalıq, informaciya hám innovaciyalıq texnologiyalardan paydalanıw ushın zárúr bolǵan metodikalıq bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi iyelewge itibar berilmeslik sıyaqlı kemshilikler bar ekeni anıqlanǵan.

Basqarıw bilim maqsetlerin anıqlaw belgili ishki hám sırtqı shárt-shárayatlar menen belgilenedi. Bunda mekteptegi social pedagogikalıq ortalıq hám mámleketlik bilim standartları ayırıqsha ahmiyetke iye. Usınıń menen bir qatarda real basqarıw procesin anıqlawshı tayanış oqıw joba hám programmalarda zárúr.

Bular sırtqı talaplar bolıp, ol mekteptiń anıq hám ámeldegi múmkinshilikleri menen sáykes keliwi bilimlendiriw mekemesi wazıypaların belgilew ushın normativ tiykar bolıp xızmet etedi. Biraq bul wazıypalar basqarıw procesiniń anıq mıtájliklerin aydinlastırmaydı. Mekteptiń ulıwma wazıypası tómendegi sorawlarǵa juwaplar menen belgilenedi:

- mektep óz jumısların áyne kimler ushın hám qanday basqarıw mıtájliklerine qaratadı? Wazıypanı belgilew bul social buyırtpa kózaba ushın yamasa tek mekteptiń ishki jumısı bolıp qalmay, bálki sırtqı hám ishki mıtájlik hám múmkinshilikler teń keliwi menen haxıyqat belgilenedime?

-oqıwshılardıń qanday kontingentin esapqa aladı? Bul sorawlarǵa beriletuǵın juwaplar ulıwma yamasa qánigelestirilgen mekteplerdiń hár biri ushın ayrıqsha bólek boladı ma?

-mektep qanday dárejede basqarıw xızmetlerin kórsete aladı?

-mektep ushın qanday basqarıw wazıypaları ústin turadı?

-bilimlendiriw xızmetlerinen bólek, mektep oqıwshılarına taǵı nelerdi usınıs etiwı múmkin?

-mektep óz jámaáti ushın neler isley aladı?

-mektep keń sotsial sheńberge salıstırǵanda aymaqlıq bilimlendiriw sisteması ushın qalay tayarlanıp atır? Mekteptiń wazıypaların úzliksiz tańlaw bul aymaqtaǵı xalıqtıń mápin ańlatıwshı bilimlendiriw sisteması xızmetkerleri menen maslasqan bolıwı kerek.

Bilimlendiriw mekemeleri basshılarınıń kásiplik-pedagogikalıq tayınılıǵı bul olardıń ilimiy-teoriyalıq, psixologiyalıq-pedagogikalıq, ilimiy-metodikalıq tayınılıǵı, ruwxıy-siyasiy hám ruwxıy –ádep ikram jetikliginen ibarat.

Kásiplik-pedagogikalıq tayarlıqtıń strukturalıq bólimleri bir birin toltırıp, ózara ajıralmas halda qalıplesip, rawajlanadı, basshınıń usı strukturalıq bólimler boyınsha iyelegen bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybeleri pedagogikalıq iskerlikte qollanıladı. Usınıń sebebinen basshınıń ilimiy-metodikalıq tayınılıǵı kásiplik-pedagogikalıq tayarlıqtıń strukturalıq bólimleri ishında tiykarǵı orındı iyeleydi.

Ámeldegi normativ hújjetlerde belgilengen basqarıw salasındaǵı mámleket siyasatınıń principlerinen kelip shıǵıp bilim mekemelerında oqıw-tárbiya procesin bilimlendiriw hám onı jetilistiriw hám basshı jumısların rawajlandırıw tiykarǵı wazıypalardan biri esaplanadı.

Házirgi dáwirde bilim mekemeleri joqarı keńselerden túsken buyırıqlar, kórsetpe, qararlar, qaǵıydalar, qollanbalardı kózsiz, atına ǵana atqarıwshılar emes, bálki óz jumıslarına saldamlı qaraytuǵın, hárbir atqarıp atırǵan wazıypasına dóretiwshilik jantasatuǵın basshı tayınlanıwın dáwirdiń ózi talap etpekte. Sebebi basshınıń tereń oylawı hám keń dúnyaqarası, zaman talabına juwap beretuǵın, pedagogika, psixologiya, basqarıw ilminen xabardarlıǵı, dóretiwshilik pazıylet

hám páziyetlerge, iyman-iseninge, sóylew mádeniyatına iye, social aktiv, bilimdanlıǵı hám isbilermenligi ol basqarıp atırǵan bilimlendiriw mekemesiniń aldaǵı nátiyjeli jumısların belgileydi.

Bilimlendiriw sistemasında kópti kórgen, tájiriybeli mektep basshıları menen bir qatarda endi ǵana jumıs baslaǵan, ele kerekli ilmiy-ámeliy tájriybege iye bolmaǵan jas basshılarda iskerlik kórsete aladı. Olar jańa lawazımda jumıstı qollanbadaǵıday isley almawı múmkin. Sonday waqıtta jámaátti aqıllı basqarıp ketiwine jaǵday jaratatuǵın, óziniń kóp jıllıq tájiriybesinen, másláhát hám jol-jorıqlar beretuǵın kórgenli ustaz kerek boladı. Basshılıq jumıslarınıń eń názik tárepi bul oqıw mekemelerinde oqıtıwshı hám xızmetkerler menen jumıs aparıw, olar jumısların muwapıqlastırıp, pedagogikalıq jámaátti bir maqset jolında birlestiriw, olardıń húrmetin iyelew, ardaqlı basshısına aylanıp esaplanadı. Bul bolsa basshıdan social psixologiyalıq, qatnas kórkem óner hám sheberligi haqqındaǵı bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerge hám kommunikativ, konstruktiv hám hámme nárseni ornı ornına qoyıp qábiletlerine iye bolıwdı talap etedi,

Insan baxıt hám ıǵbalǵa, kámillikke umtılıp jasawı tábiyiy jaǵday. “Hár bir insan ázelden kámil emes, biraq tuwma ráwishte ózine tán bolǵan ishki aqıl sanaǵa ılayıq basqıshpa-basqısh kámillikke saldamlı adım menen umtıladı”, dep jazadı A. Farabiy. Babamızdıń bul pikirlerinen kelip shıǵıp basshınıń jeke ózgesheligin tárbiyalaw múmkin degen pikirge kelemiz Álbette, biz bunda potencial múmkinshilıǵı bar shaxstı názerde tutamız.

Basqarıp pedagogikası tiykarları hám ilimpazlardıń ilimiy-teoriyalıq pikirleri menen bir qatarda bul máselege turmıslıq tájiriybelerge tiykarınıp bazıbir jantasıp hám pikirler bildiriwgede boladı. Jańa basshı pedagogikalıq jámaát húrmetine qalay erisiwi múmkin, sonıń menen birge “mashqalalı” xızmetkerler menen birge islesiwde nelerge itibar qaratiw kerekligi boyınsha tómendegi pikirler beriledi:

-pedagogikalıq sheberlik, basqarıp procesi ózgesheliklerin biliw, onı bilimlendiriw hám háreketke keltire alıp kónlikpesi esaplanadı;

-texnologiyalıq sheberlik konstruktiv hám shólkemlestiriw qábiletleri menen baylanıslı bolıp, anıq jumıs jumıslarına erisiw, yaǵnıy informaciya alıw, onı jetkiziw, jumıstı shólkemlestiriwiriw hám joybarlaw processin óz ishine aladı;

-kommunikativ sheberlik, insanlardı tuwrı túsiniw, olar menen birge islesiwge háreket etiw, qarım-qatnas qábileti menen baylanıslı bolǵan kónlikpelerden ibarat boladı;

-shólkemlestiriwshilik sheberlik, basqarıw procesin tereń hám puqta túsiniw, sistemanıń eń ápiwayı hám quramalı elementlerin biliw, pútinlikti bólimlerge ajıratıw, kerisinshe, bólimlerdi pútinlew, óz jumısların baqlaw hám analiz etip biliwden ibarat bolıp esaplanadı.

Mektepti ilimiy-metodikalıq tiykarda basqarıw - oqıtıwshı hám oqıwshılardı pedagogikalıq qollap-quwatlaw, marapatlaw, mektep ómiriniń barlıq salalarında oqıtıwshı, oqıwshılar, shańaraq hám jámiyetlik shólkemlerdiń qatnasıwın támiyinlew hám bilimlendiriw sistemasında mámleket hám jámiyetlik basqarıwdı birlestirilgen halda jolǵa qoyıw basqarıw tarawındaǵı mámleket siyasatınıń tiykarǵı principielerin ámelge asırıwdan ibarat boladı.

Oqıw mekemesin basqarıwda basshıdan jańalıqlardı ózlestiriw, olardı mektep ómirine rejeli hám maqsetli engiziw, bul tarawda birdemlikti támiyinlew, xızmetkerdiń intásin oyatıw, ámelge asırılǵan jumıslar maydanın úzliksiz qadaǵalaw (monitoring etiw) talap etiledi.

Oqıwshılardıń milleti, dini, isenimleri, social kelip shigiwi, ekonomikalıq sharayatı hám qábiletine qaramastan, oqıw processında belsene qatnasıwı ushın dóretiwshilik ortalıq hám múmkinshilik jaratıw pedagogikalıq tárepten qollap-quwatlaw, erkin rawajlanıwın támiyinlew, basqarıw tarawındaǵı mámleket siyasatınıń tiykarǵı principieleriden biri bolǵan “DTS sheńberinde basqarıwdıń hámme ushın ashıqlıǵına ámel etiwdi támiyinleydi.

Respublikamızda ámel qılınıp atırǵan basqarıwdıń jańa modeli tálim-tárbiya procesin túpten jańalaw menen bir qatar da, bilimlendiriw mekemeleri ortasında báseki ortalıǵın payda etedi. Bul bolsa oqıw mekemelerin rawajlandırıwdıń tiykarǵı faktori bolıp tabıladı. Soǵan bola, mektep basshıları baslamashılıq,

isbilermenlik, dóretiwshilik sıpatlarǵa iye bolıwları kerek. Sol sebepli, mektep basshıları aldında tálim-tárbiya procesine dóretiwshilik jantasıw, izleniwshen, izertlewshi bolıw, «Kadrlar tayarlaw milliy programması»-nda belgilep berilgen barlıq wazıypalardı orınlawda belsendilik kórsetiw, tálim-tárbiya processinde, jańa idealar hám dóretiwshilik tájiriybelerdi sınaqtan ótkeriw, pedagogikalıq sistemanı jetilistiriw hám basqarıw mazmunınıń oqıwshılar tárepinen puqta hám sıpatlı ózlestiriliwine erisiw zárúr.

Onıń ushın, mekeme bashısı basqarıw processında oqıw programmaları mazmunın tolıq ózlestiriliwin támiyinleytuǵın basqarıw texnologiyaların qollap-quatlaw, mısalı, pánler boyınsha programma materialların oqıw kestesinde dúziw nızamlılıǵı qaǵıyda-talaplarına muwapıq sabaq kestesine ornatiw, oqıwshılardı sabaqlıqtan tısqarı qosımsha oqıw metodikalıq qollanbalar, didaktik derekler, usınısnamalar, texnologiyalıq islenbeler, algoritmler, audio-video vizual qurallar hám test toplamları menen támiyinlew, mektep kitapxanası rezerv fondın bayıtıw, olardı jańa texnologiyalar menen támiyinlewde pıdayılıq kórsetiw kerek.

Búgingi kúnde mektepler aldında qoyılatuǵın aktual wazıypalardan biri — oqıwshı jaslarǵa sapalı, tereń mazmunlı hám tájiriybeli bilim beriwden ibarat. Basqarıw sapasın jaqsılaw, onı basqarıwdı dáwir talapları tiykarında bilimlendiriw mexanizmlerin jaratıw hám ilimiy tárepten tiykarlaw pedagogika pániniń áhmiyetli máselelerinen biri bolıp tabıladı. Bul mashqalanı hár tárepleme úyreniw hám bilimlendiriw mekemesin ilimiy metodikalıq basqarıw modelin bilimlendiriw hám ámeliyatqa engiziw zárúr. Onıń tiykarında mektepte tálim-tárbiya procesin bilimlendiriw hám onı basqarıw máselesine birotala jańasha jantasqan halda iskerlik kórsetiw jatadı. Jańasha pedagogikalıq múnásibetlerdiń payda bolıwı oqıwshı shaxsına defferencial jantasıw, yaǵnıy basqarıw procesin individuallastırıw principin júzege shıǵarıwdı talap etedi. Usı principler tiykarında basqarıw procesin bilimlendiriwde:

-orta dárejeli oqıwshıǵa salıstırǵanda baǵdar alıwdan waz keshiw;

-hár bir oqıwshı shaxsınıń eń jaqsı sıpatların anıqlaw hám onı rawajlandırıwshı, olardıń qızıǵıwshılıqları, mıtájlikleri, qábiletleri, tańlaǵan baǵdarları, jeke sıpatları, aqılıy intellektual qásiyetlerin anıqlaw;

-hár bir oqıwshınıń mıtájligi, qızıǵıwshılıǵı hám múmkinshiligine muwapıq oqıw tapsırmaların tayarlaw;

-tálim-tárbiya processinde oqıwshı shaxsınıń ózine tán jeke ózgesheliklerin esapqa alıw kerek.

Mekteplerde basqarıw procesin ilimiy-metodikalıq tiykarda bilimlendiiriwdiń áhmiyetli tárepi sıpatında pán oqıtıwshılarınıń bilim, ilmiy tájriybe. kásip-sheberligi sheńberinde zaman talaplarına muwapıq iskerlik kórsetiwlerin támiyinleytuǵın úzliksiz metodikalıq xızmetti qalıplestiriw zárúr.

Oqıtıwda oqıtıw metodlarınıń hár qıylı usılların, olardıń ulıwma didaktikalıq áhmiyetine muwapıq paydalanıw, basqarıw procesiniń sub'ektleri oqıtıwshı hám oqıwshınıń birgeliktegi háreket modeli esaplanadı. Bul modeldiń tiykarǵı elementleri tómendegilerden ibarat:

-oqıtıwshınıń maqseti, onıń jumısları, bul iskerlikti ámelge asırıw ushın xızmet qılatuǵın qurallar;

-oqıwshınıń oqıtıwshı maqsetine sáykes maqsetli háreketi, jumısları;

-olardıń oqıw quralları; oqıwshınıń ózlestiriw obiekti menen ózara háreket tásiiri astında ózgeriwi.

Mektepte belgilengen joba tiykarında úzliksiz iskerlik kórsetiwshi oqıtıwshılar ushın úzliksiz metodikalıq xızmet ózara baylanısqa hám maqset-mazmunı tárepten olardıń DTSda belgilep berilgen talaplar dárejesinde miynet etiwın metodikalıq tárepten tolıq támiyinlewge baǵdarlangan pútin sistemadan ibarat. Bul wazıypalardı teoriyalıq tárepten sheshimin tabıw hám ámelge asırıwǵa baǵdarlangan ilimiy metodikalıq usınıslar islep shigiw óz sheshimin kútip turǵan pedagogikalıq máselelerden bolıp tabıladı. Soǵan kóre usı mashqalanı sheshiw ushın tómendegi máselelerge sheshim tabıw zárúr.

Ulıwma orta bilim beriw mekemelerin ilimiy-metodikalıq basqarıwdıń tiykarǵı baǵdarların, talapların esapqa alǵan halda, oqıtıw nızamlıqları hám

principlerin anıqlaw, oqıtıw natiyjeliligin asırıw maqsetında basqarıw processında pedagogikalıq hám xabar texnologiyalardan paydalanıwdıń metodikalıq tiykarları, basshılardıń ilimiy-metodikalıq tayarlıǵın támiyinlewdiń strukturalıq bólimleri, dárejeleri, kórsetkishleri, oǵan tásir kórsetetuǵın pedagogikalıq faktorlardı belgilew hám tayarlıq dárejesin rawajlandırıw mazmunı, metodı, qural hám formaların islep shigiw hám ámeliyatda qollaw arqalı dáwir talaplarına juwap beretuǵın joqarı maman, básekige shıdamlı, dóretiwshi hám social aktív, ruwxıy bay, ruwxıy-siyasiy jetik basshılardı tayarlawǵa erisiw. Onıń ushın úzliksiz metodikalıq xızmet kórsetiwdi jolǵa qoyıw texnologiyaların jaratıw zárúr.

Mektep basshılarınıń wazıypaları, huqıq hám minnetleri, juwapkershilikleri ilimiy tiykarda belgilep berilip hám tolıq atqarılıwı nátiyjesında ulıwma orta bilim beriw mekemeleri ilimiy-metodikalıq tiykarda basqarıladı. Biraq baqlawlar sonı kórsetpekte, mektep basshılarınıń kópshilik bólegi óz wazıypaların tolıq anlap jetpegen, kóp jaǵdaylarda olardıń itibarınan oqıw procesin basqarıw, qadaǵalaw hám jetilistiriw menen baylanıslı wazıypalar shette qalıp ketpekte. Mektep basshıları kóbinese shólkemlestirilgen-pedagogikalıq, qojalıq-qurılıs jumısların shólkemlestiriw hám qadaǵalaw menen bánt bolıp qalmaqta. Nátiyjede oqıw-tárbiya procesiniń sıpatına ziyan jetpekte.

Analizler, bilimlendiriwdiń hár qıylı basqışındaǵı basshılar burınǵı awqam dáwirindagi principlerge ámel qılǵan. Bul principler ashıq basshılıq marapatlanatuǵın, demokratiyalıq baǵdardadı mámleketlerde ámel qılınıp atırǵan principlerden parıq qılatuǵının kórsetedi.

Mámleket gárezsizligine erisiw bazar qatnasıqlarına basqışpa-basqış ótiliw hám dúnya arenasına integraciyalasıw aqıbeti, bilimlendiriw sistemasın, basqa tarawlar sıyaqlı basqarıw, demokratiyalastırıw, basqarıwdıń jańa koncepciyasın jaratıw mashqalasın sheshiw zárúrligin tuwdırdı.

1.2. Bilimlenderiw mekemesi basshısı jumıslarında ushırasıp turatúǵın kemshilikler, tosqınlıqlar hám olardı saplastırıw jolları.

Keyingi jıllarda toplanǵan materiallar analizi basshılar jumıslarında bir qatar kemshilikler bar ekenligin kórsetpekte. Tórende olardıń ayırımlarına xarakteristika berip ótemiz.

1. Ózin ózin basqara almaw. Basshı kadr óz jumısların joybarlaw hám qadaǵalap bilmewi, ózin ózi bahalaw, jetilistiriw, ózine-ózi buyırq beriw, óz aqlıy hám fizikalıq rezervlerin iske qosıw múmkinshiligi joqlıǵı sebepli ózin ózi basqara almaydı.

Ózin ózi basqarıwdıń eki tárepi bolıp, birewi minez-qılıqtı, ekinshisi bolsa bilim dárejesin, yaǵnıy pikirlew, yadlaw, pikirlew, aql jortıwdı sáwlelendiredi. Aql-ziyrekliktiń pásıǵı, yadınıń ázziligi, shıdamlılıqtıń kúshsizligi, turaqlılıqtıń jetispewshiligi sebepli ózin ózi basqarıw tómendeydi.

2. Jeke qádriyatlardıń qádirsizleniwı. Birinshi náwbette basshı óziniń qádir-qımbatı menen jámaát ortasında óziniń «men»ligin, individuallıǵın kórsetiwı kerek. Ámeldegi qádriyatlardıń maslasqan bilimlendiriw mekemesi xızmetkerleri basshını aldın shaxs soń subiekt sıpatında da tán aladı. Sol negizde basshıǵa múnasibet, diqqat-itibar qalıpsedi. Lawazım basshı xarakterin ózgertse, ayırım illetler payda bolsa, ol ámeldegi qádriyatlardan sheginedi yamasa olardan waz keshedi, nátiyjede jámaát ortasında abrayına daq túsedi.

Jalǵan sayız bilim, taza hawaday, óz «Men»in super «Men»ge aylandırıw, baylıqqa bet burıw, ádalatlı qararlardan waz keshiw sıyaqlı illetler payda bolsa, basshınıń insaniy pazıyletleri qádirsizlenedi.

3. Jeke maqsettiń naanıqlıǵı. Basshı lawazımdı iyelegennen keyin ullı ideyalar hám bas maqsetti belgileydi. Olardıń erisiw ushın hár qıylı umtılıwshılıq is háreketler isleydi. Ol jaǵdayda aktivlik, anıqlıq, maqsetke muwapıq umtılıw ústin turatúǵın bolıwı kerek. Biraq ayırım obiektiv hám subiektiv sebeplerge kóre maqsettiń ullılıǵı joǵarılap baradı, anıq is-háreketler muǵdarı azayadı, mekteptiń rejeli jumısları bilimlendiriw múmkinshiligi barǵan sayın tarayadı. Maqsettiń

belgisizligi, anıqraqı, onıń joqlıǵı mekeme rawajlanıwın toqtatadı, júzeki umtılwshılıqlar bar ekenligin kórsetedi.

Ulıwmalıqqa qaratılǵan maqset kóbirek jeke adamǵa qaratıladı. Sol sebepli «Biz» benen «Men» ortasında qarama-qarsılıq payda boladı. Basshı menen jámaát ortasında tartıslı, qarama-qarsılıqlı hám kelispewshilikli jaǵdaylar júz berip, olardı jónge salıw ushın qansha aqıl, kúsh quwat sarplanadı.

Anıq maqsettiń joǵalıwı mekeme keleshegiń pútkilley gúresine alıp keledi. Basshı maqsetiniń belgisizligi sebepli jumıslardıń unamlı táreplerin, bilimlendiriw wazıypasınıń tuwrı atqarılıwın támiyinley almaydı.

4. Ózin ózi jetilistiriwdiń jetispewshiligi. Basshı ózin ózi tárbiyalaw, jetilistiriw, óz betinshe bilim alıw, ruwxıy dúnyasın úzliksiz halda rawajlandırıw ústında nátiyjeli háreket qılsa,- demek onıń keleshegi zor. Lekin onıń óz jumısların qadaǵalamawı, bahalamawı, xoshametlemewi óz ústında islewdi páseyitiredi, lawazımına salıstırǵanda suwıqlıq, biyparwalıq illeti kórinetuǵın boladı. Sol tarawda hám sistemada iskerlik kórsetip atırǵan kásiplesleriniń maslahatlerine múnisábetlerin páseyitiredi, aste aqırın aktivlik joǵala baslaydı.

Jańa informaciyalar alıwǵa qızıǵıwdıń azayıwı, arnawlı kónlikpelerdi iyelewge biypárwalıq kámalǵa jetiwge umtılwı joqqa shıǵara baslaytuǵının aytıw kerek, ózin ózi rawajlandırıwǵa umılmaǵan basshı búgingi kún talabına juwap bere almaydı, nátiyjede ol basshılıq maydanın tárk etedi.

5. Mashqalalardı sheshiwde ilmiy tájriybeleriniń jetispewshiligi. Jumısta hár qıylı máseleler tınımsız payda bolıp turadı. Biytanı, jańa, standart bolmaǵan jantasıwdı talap etiwshi, jańasha sheshimdi talap qılıwshi, dóretiwshilikke tiykarlanıwshi qurallar menen qurallanıw basshınıń bas wazıypası esaplanadı.

Jańa texnologiya, jańasha bezew, original qurılımlar, kompyuterlerdiń jańa modelleri, universal elektron esaplaw mashinaları basshıdan olardan paydalanıwdıń ilmiy tájriybelerin iyelewdi talap etedi. Keri jaǵdayda basshı rawajlanıwdan keyin qalatuǵını attan anıq ekenin aytıw kerek, zamannan keyin qalǵan basshı mekeme ushın heshqanday ahmiyetke iye bolmay qaladı.

6. Dóretiwshilik jantasıwda kemshiliklerdiń barlıǵı. Bazar ekonomikalıq dóretiwshilik izertlewdi talap etedi, bárhá jańa texnologiya islep shıǵıwdı talap etedi. Dóretiwshilik pikirlew, dóretiwshilik jobalar, ullı idealar zaman ruwxı menen únles bolıwı kerek, Dóretiwshilik jantasıwdaǵı kemshilik hám ruwxıy, hám ekonomikalıq zálel keltiredi. Dóretiwshi basshı ózligine biypárwa bola baslar eken, sonday eken kemshilikler júzege keledi, islep shıǵarıw tómendeydi, sıpat páseyedi, social -psixologiyalıq ortalıq buzıladı.

7. Adamlarǵa tásir ótkere almaw. Ulıwma insanıylıq mádeniyatı, múnásibet dárejesin jetkilikli dárejede ózlestirmegenligi, sheshenlik kórkem óneri hám jeke pazıyleti tómend bolǵan, jumıs islew qábiletiniń pás hám shıdamlılıǵı tómend, rasǵóy bolmaǵan, ǵamxorlıǵı joq bolǵan basshılar adamlarǵa tásir ótkere almaydı.

Abıroy-itibardıń tómendewi, barlıq kemshilikler, ekonomikalıq múnásibetlerdi sheshe almawı, dıqqattıń tómendewi, minez-qılıqtaǵı kemshilik jámaát aǵzalarına tásir ótkeriw dárejesin keskin túsirip jiberedi.

8. Basqarıw jumısları ózgesheliklerin jetkilikli dárejede túsineu.

Basqarıw jumısları júdá quramalı bolıp, ol finanslıq, ekonomikalıq, ideologiyalıq. huquqıy, tárbiyalıq jumıslardan ibarat. Sonıń menen birge, ol bir qansha wazıypalardı atqarıp, «insan - insan», «insan - texnika», «insan-tábiyat», «insan-obraz» múnásibetlerin sáwlelendiredi.

Basshı óz jumıslarınıń hár bir tárepi hám wazıypalardı joqarı dárejede iyelew arqalı joqarı mártebege erisedi. Lekin basshılıqtıń bir táreplerin túsineu, mekemedede jumıslar júrmey qaladı, jasalma háreket júzege keledi.

9. Basshılıq etiw tájriybeleriniń tómendligi. Basshılıq arnawlı bir dúziliske, ózara baylanısqa iye bolǵan quramalı shaxslar arasında múnásábetti maqsetli ámelge asırıw bolıp tabıladı.

Bunnan tısqari, basshı finanslıq, tálim-tárbiyalıq hám basqahár qıylı funkciyalardı da atqaradı. Onıń ushın basshı belgili kásiplik ilmiy tájriybelerdi tereń iyelewı kerek, keri jaǵdayda olardıń tómendligi basshılıq etiwdi qiyinlastıradı.

Tájiriye arttırıw, úlgerinen paydalanıw, bilimlerdi jetilistiriw, usıl qural, jol-jorıq ózlestiriw arqalı basshılıq etiw múmkin. Islep shıǵarıwdı jolǵa qoyıw,

mámile ırǵaǵın, tártip-intizamdı qadaǵalaw, keleshek rejesin keńeytiw, tovarlar muǵdarın kóbeytiw, qayta islewdi ámelge asırıw, qosımsha tarawlar jaratıw sıyaqlı mashqalalardı sheshiwde qıynalıw, qátelerge jol qoyıw basshılıq qánigeliginiń tómenliginen derek beredi,

10. Jańalıqları menen basqalar itibarın tartıwǵa uqıpsızlıǵı. Basshılıqta jańa idealar, maqsetler payda bolıwı múmkin, lekin sol pikirlerine basqalardı qosa almasa basqarıwdıń kórkemligi tómenleydi.

Bunday jaǵdayda ol «ózin reklama» etiwden awlaq bolıp, óz jańalıqların basqalar menen bólisiw imkanyatın tabıwı zárúr. Basqalardı ózińe tartıw - attraktsiyanıń bay usılları bar ekenligin esten shıǵarmaw kerek. Hár qıylı sebep penen ózin kórsetiw, pikir almasıw arqalı da basqalardı jańalıqlarǵa qosıw múmkin. Áne sonday uqıptıń joqlıǵı basqarıwǵa naılayıqlıqtan dárek beredi. Basshı bul lawazımnan ketiwi zárúr.

11. Adamlar menen mámilege kirisiw processinde házilkeshtik, iybe hám ádeplilik joqlıǵı.

Basshınıń etnopsixologiyalıq qásiyetlerge bay bolıwı házilkeshtik hám ádeplilik pazıyetler qalıplesiwin támiyinleydi.

Milliy qıyapa, milliy ań, milliy xarakter, milliy sezim-tuyǵılar, shaxslar ara milliy múnásibetler menen qurallanıw arqalı gózlegen maqsetke erisiw múmkin. Basshıda milliy páziyetlerdiń joqlıǵı basqarıw apparatında islewdi belgili dárejede qadaǵan etedi.

12. Aqıl hám parasatıń kemligi. Basshılıq lawazımına tayarlaw yamasa kóteriw processında onıń aqıl hám parasatı, mámile mádeniyatı, ózin tuta biliwi esapqa alınadı. Sebebi jaqsı basshı mekemeniń 50 procent kúshi bolıp tabıladı. Bilimpazlıq, uqıp, aqıl-ziyreklik basshınıń áhmiyetli ózgesheligi ekenligin aytıp ótiw maqsetke muwapıq. Lekin olardı jumısqa salıwda, olardan paydalanıwda epsizlik basshı kemshilikleriniń baslısı esaplanadı. Fizikalıq hám aqılıy tómen háreket penen basshılıq etiw múmkin emes.

13. Isbilermenlik qábiletiniń ázziligi. Házirgi zaman basshısı isbilermen, uqıplı, tereń pikirli, itibarlı shaxs bolıwı kerek. Tosattan bolatuǵın ózgerislerge

tez hám tuwrı jantaspay turıp, úlken jeńislerge erisiw múmkın emesligin túsine biliwi kerek. Sol sebepli bazar ekonomikası sharayatına maslasa alıwshı marketing qábiletke iye insanlar ǵana basshılıqtı jaqsı alıp bara aladı. Usı qábiletin kúshsizligi basqarıw imkanıyati joqlıǵın ańlatadı. Hárqanday jaǵdaydan nátiyjeli shıǵa alıw isbilermenlikti talap etedi³.

Mektep basshısınıń wazıypası júdá hár qıylı hám kóp qırılı bolsa da, ol basshı jumısınıń bárhá nátiyjeli bolıwın talap etedi.

Mektep basshısı óziniń basshılıq jumıslarında gózlegen nátiyjege jetiwi múmkın. Nátiyjege uzaq tayarlıq kórsede keshigip yamasa asıǵıp erisken bolsa, bunday nátiyjeni jaqsı nátiyje dep bolmaydı.

Basshı óz jumıslarında tek qalay bolmasın nátiyjege erisiwdi emes, bálki erisiletuǵın nátiyje hár tárepleme nátiyjeli bolıwına umtılwı kerek. Onıń ushın ol jumısına kesent beretuǵın tosqınlıqlardı da jeńiw jolların, sonıń menen birge, ol tosıqlardıń bolmawı kóp hallarda basshınıń ózine baylanıslı ekenligin jaqsı biliwi zárúr. Mısalı:

-basshılıq jumısına kesent beretuǵın tosqınlıqlardan biri búgıńgi jumıstı erteńge qaldırıw;

-jumıstı yarım - jartı orınlaw yamasa baslanǵan jumıstı aqırına jetkizbew;

-hámme jumıstı birden, teńdey orınlawǵa umtılwı;

-barlıq jumıstı jalǵız ózi orınlawǵa umtılwı;

-“Basqalarga qaraǵanda «Men» ózim jaqsı bilemen” degen qásiyettiń bar ekenligi;

-ayıptardı izlew hám ayıptı birewge awdarıw;

-tańlap qadaǵalawdın joqlıǵı;

-basshılıq qábiletin joqlıǵı hám t.b.

³ Axlidinov R. Sh. Wzbekiston Respublikasida maktab talimi tizimini boshkarish xususiyatlari: nazariy-metodologik jixatlar. — T.: UzPFIT, 1997. ---7 b.

Nátiyjeli basqarıwǵa tosqınlıq qılıwshı tiykarǵı páziyetleri qatarına belgili alım SH. Pulatov tómendegi illetlerdi kirgizedi:

1. Óz-ózin basqara almaw;
2. Jeke qádriyatlardıń qáliplespegenligi;
3. Jeke maqsettiń anıq ańlatılmaǵanlıǵı ;
4. Maqsetke jetiwge umtılıwdıń joqlıǵı;
5. Mashqalanı sheshe almaw;
6. Dóretiwshilik jantasıwdıń jetispewshiligi;
7. Xızmetkerlerge tásir ete almaw;
8. Basqarıw jumısları ózgesheligin jaqsı bilmew⁴.

Óz-ózin basqara almaw. Basshı ómiri táshwısh hám oy pikirlerge tolı. Bunday sharayatta anıq maqsettiń joqlıǵı tek jámaát jumıslarına ǵana emes, basshınıń densawlıǵına da unamsız tásir etedi.

Jeke qádriyatlardıń qáliplespegenligi. Basshı mudam qarar qabıl etiw jaǵdayında boladı. Qarar nátiyjesi jeke qádriyatlar, kásiplik hám insaniy principiǵerge tiykarlanadı, olardıń qálipleskenligi basshı jumıslarınıń mazmunın quraydı mısalı, zamanagóy basqarıw nátiyjelilik, xızmetker múmkinshiliklerin ashıwǵa kómek, mekemege innovatsiyanı alıp kiriwge beyimlik sıyaqlı qádriyatlardı tiykarlanadı.

Qádriyatlar hám principiǵerge bekkem tiykarlanbaǵan basshı janı tınshımaydı hám maqset jolında sátsizliklerge dus keledi.

Jeke maqsettiń anıq belgilenbewi. Zamanagóy basshı áhmiyetlini áhmiyetsizden ajrata alıwı, ámeldegi múmkinshiliklerden eń maqulın tańlay biliwi kerek. Mekeme maqsetin tereń ańlaw jolındaǵı birinshi qádem basshınıń óz jeke maqsetlerin jaqsı túsiniw jetiwi esaplanadı.

⁴ Pwlatov Sh. P. Umumiy Urta talim muassasalarini ilmiy-metodik boshkarishning pedagogik shart-sharoitlari. T., 2009. — Nomzodlik dissertaciyasi. ---32b.

Óz maqsetın anıq bilgen basshı ǵana óziniń jumıslarına qoyılatuǵın talaplardı jańı hám tánine sińire alıwı múmkin. Jeke maqsettiń belgisizligi mekeme mápi jolındaǵı maqsetlerdı túsinip ańlap alıwǵa kesent beredi.

Anıq maqsettiń joqlıǵı basshınıń jeńiske erisiw múmkinshiligin páseytedi, bunday basshı basqalardıń jeńisin seze almaydı.

Maqsetke jetiwge umtılıwdıń joqlıǵı. Óz ústinde islewden bas tartqan basshı qıyın jaǵdaydan ózin alıp qashadı, óz múmkinshilik hám qábiletlerin rawajlandırıw ústinde islemeydi, táwekelge barmaydı hám eski, ádetke aylanǵan is háreketleri sheńberinen shıǵalmaydı.

Mashqalanı sheshe almaw. Ayırım basshılar mashqala ústinde sapalı, úzliksiz hám aqıl-zıyreklik penen isley almaydı. Olar wazıypa maqsetın anıqlaw, maǵlıwmat toplaw, joybarlaw hám qadaǵalawdı ámelge asırıw ilmiy tájriybesine iye emes. Nátiyjede shehilmegen máseleler toplanadı hám basshınıń mashqalanı sheshiw múmkinshiligi sheklenip qaladı.

Dóretiwshilik jantasıwdıń jetispewi. Oylap tabıwǵa beyim bolmaǵan basshı jańa idealardı usınıs ete almaydı, basqalarda miynetke degen dóretiwshilik jantasıwdı túsine almaydı.

Bunday basshı tájiriybelerdi, jámaát ómirine jańalıq kirgiziwden ózin shetke aladı yamasa jańalıqlar ústinen kúledi. Joqarı dóretiwshilik qıyınshılıqqa shıdam berip, maqsetke umtılıwdı talap etedi.

Xızmetkerlerge tásir ete almaw. Basshı óz qolı astındaǵı xızmetkerlerge tásir etiwı kerek. Lekin ayırım basshı óz xızmetkerlerine súyeniwdiń ornına olar haqqında unamsız pikirde júredi. Bunday basshılar óz jumıslarında átiraptaǵılar menen jaqın qatnasqa kirispey óz ishki dúnyasın basqalarǵa jaqsı ańlata almaydı.

Basqarıw jumısları ózgesheligin jaqsı bilmew. Basqarıw jumısları nátiyjesi haqqında maǵlıwmatqa iye bolmay, basshı óz kónlikpesin qalıplestire almaydı. Basqarıwǵa óz kemshiliklerin analiz ete almaytuǵın basshınıń óz pikiri hám tapsırmasın xızmetkerlerge túsindiriwi qıyın.

Bunday basshı xızmetkerler ózi haqqında ne dep oylawı menen qızıqpaydı, óz xızmetkerlerin ǵayratqa salıwda, tapsırmalar beriwge qıynaladı.

Basshınıń jumıs stoli ústinde toplanıp qalǵan rásmiy hám rásmiy emes hújjetler, hár qıylı mazmundaǵı qaǵazlar bunıń birinshi belgisi bolıp tabıladı. Bunıń tiykarǵı sebebi basshı xarakteriniń boslıǵı. Bunday qıyınshılıqtı jeńiw ushın basshı óz kemshiligin moynına alıwı kerek.

Hár bir mashqalanı keyinge qaldırmaı, sol waqıtta, múmkinshiligi barınsha tez sheshiwi zárúr. Bunda eń tiykarǵı qıyınshılıq - máseleni sheshiwdegi qorqıwdı hám erinsheklikti jeńe alıw.

Eger sheshiliwi zárúr bolǵan másele belgisiz yamasa onıń nátiyjesin aldınan anıqlaw qıyın bolsa, óz-ózin bul másele basshılıqqa kesent beredi.

Bunday tosıqtıń aldın alıw ushın basshı ózine hár bir máseleni sheshiwde qatań halda anıq múddetti belgilep alıwı zárúr.

Orta ásir social-filosofiyalıq pikir rawajlanıwı oyshılı Abu Nasr Farabiy basshı óz aldına qoyǵan maqseti hám baxıt saadatına erisiwi ushın, oǵan jete alatuǵın jámaát basshısı bolıwı kerek deydi. Ol, basshı basqarıw tábiyatına muwapıq:

-jan-táni saw-salamat bolıp, óz wazıypasın orınlawda heshqanday qıyınshılıq sezbeui;

-tabiiy názik. túsiniǵı, yadı bekkem, zeyni ótkir;

-óz pikirini túsindire alatuǵın ilim-ónerge ashıq háwes;

-haqıyqatshıl ádil hám rasǵóy adamlardı súyetuǵın, jalǵandı hám jalǵanshılardı jaman kóretuǵın;

-óziniń hám basqalardıń qádirin biliwshi hám ar uyatlı bolıwı;

-mal-dúnya izinen quwmaytuǵın, ádalatshıl, hadal, insaplı ;

1.3. Bilimlendiriw mekemelerin basqarıw principleri, mazmunı maqset, hám wazıypaları.

1.3.1 Basqarıwdıń tiykarǵı principleri.

Basqarıw principleri programmalıq ámel qaǵıyda sıpattında, menejmentke tiykar bolıwshi standartlar.

Princip - iskerliktiń tiykarǵı qaǵıydası, programmalıq ideya;

-basqarıw principi programmalıq ámel qaǵıyda, onıń normaları hám standartları bolıp, tálim-tárbiyanı ilimiy-metodikalıq tiykarda basqarıwǵa basshılıq etiwge tiykarlanadı.

Basqarıw principleri bir-biri menen ózara baylanıslı hám ámeliyatta bir pútín halda paydalanılıwı kerek. Basqarıw principleri basshılıqtıń altın qaǵıydalarınan ibarat. Bul qaǵıydalar kompleksin ámeliy qollanıw bilimlendiriw sistemasınıń sıpatlı islewin támiyinleydi.

Basqarıw principleriniń áhmiyeti hám olardıń analizi

1.Zárúrli hárqıylı hám operativ háreket etiw principi. Basqarıw organı bilimlendiriw-tarbiya processinde ushırasıwı múmkin sırqı ortalıq tásirleri tezligine qaray hárqıylı hám operativ háreketler programmasına iye bolıwı kerek,

2.Tikkeley baǵınıw principi. Hár bir xızmetker tálim-tárbiya sıpatı, natıyjelilikti kóteriw boyınsha máselelerdi mazmun-áhmiyetine qarap tiyisli basshıǵa baǵınıshlı bolıwı kerek. Bul qaǵıyda hár bir xızmetker tiyisli máseleler boyınsha tiyisli basshıdan (oqıw jumısları boyınsha direktor orınbasarı, ruwxıy - bilimlendiriw jumıslar boyınsha direktor orınbasarı, metod birlespe basshısınan) tapsırma alıwı hám oǵan esabat beriw qatań qaǵıyda.

3.Qadaǵalawdıń kólemi principi. Qalegen basshı basqarıw-atqarıw norması asıp ketken jaǵdayda xızmetkerlerdi nátiyjeli basqara almaydı. Basshılıq ushın qol astındaǵılardıń orınlaw ushın jetkilikli dep esaplanatuǵın muǵdarı hár qıylı dárejedegi basqarıw sistemalarında hár qıylı.

Atap aytqanda turaqlı basshılar ushın qol astındaǵılardıń orınlawı zárúr normativ muǵdarı tómendegi shegaraǵa iye bolıwı usınıs etiledi: ulıwma bilim beriw mekteplerinde basshı - 1600 (1250, 1100, 980, 850, 500) dana oqıwshılar sanı, oqqıtıwshılar sanı 120 (100. 90. 80....) metod birlespe baslıǵı pánler kesiminde - 8 (1, 9,...) dana bolıwı múmkin.

4.Huqıq, minnetleme hám juwapkershiliktiń muwapıqlıǵı principi. Basshı yamasa xızmetker nátiyjeli islew múmkinshiligine iye bolıwı ushın onıń huqıq minnetlemesi hám juwapkerligi bir birine muwapıq keliwi kerek.

Minnetlemeler - xızmetker óz wazıypasın orınlawı ushın múmkin bolǵan belgili is-háreketler.

Minnetlemeler tariypi, eger xızmetkerdiń operativ rejesine ózgerisler kirgiziw minnetlemeni orınlaw barısında dúzetilse durıs dep esaplanadı. Huqıq hákimiyat ólshemi bolıp, ol sonday miynet shárt-sharayatın óz ishine aladı, olarsız xızmetker óz minnetlemelerin atqara almaydı. Juwapkershilik -xızmetker ózine júklengen minnetlemelerdi atqarmaǵan jaǵdayda oǵan qollanılatuǵın sankciya.

5. Kepillikti ámelge asırıw principı. Basshı qol astındaǵı xızmetker nátiyjeli atqara alatuǵın jumıstı ózi atqarmawı kerek.

Basshınıń tiykarǵı wazıypası ózi orınlawı kerek bolǵan tórt wazıypanı óz ishine aladı.

-kadrıları tańlaw hám jay-jayına qoyıw;

-bilimlendiriw mekemeleri arasındagi ózara baylanıstı támiyinlew;

-sırtqı baylanıslar ornatiw ;

-basqarıw obiektin rawajlandırıw keleshekti támiyinlew.

6. Personaldı basqarıwdı oraylastırıw dárejesi hám pedagogikalıq jámaáttıń ózin-ózin basqarıw dárejesi aqılıy úyǵınlastırıw principı. Áhmiyetlilik tárepinen qaraǵanda, gáp basqarıwdı oraylastırıw hám oraylastırıwdan shıǵarıwdıń optimal uyğunlıǵı haqqında barmaqta. Bul princip basqıshlı (ierarxik) sistemanıń baǵınıwshılıq dárejesında basqarıw qararların orınlaw boyınsha qarar hám kepilliklerdi aqılıy bólistiriwge múmkinshilik beredi. Strategiyalıq qararlardıń oraylasqan halda qabıl etiletuǵın variantı eń maqul variant esaplanadı. Bul tálim-tárbiyanıń bilimlendiriwdiń barlıq basqıshlarında muwapıqlastırıwdıń joqari dárejesin talap etedi.

Basqarıwdaǵı barlıq principiardiń bir-biri menen ózara baylanıshlıǵı. Basqarıwdıń barlıq principiı bir-biri menen ózara baylanıslı. Bilimlendiriw mekemesında tálim-tárbiya procesında bir principitiń buzılıwı barlıq principiardiń hám buzılıwına alıp keledi. Basshı barlıq principiardi yaddan biliwi shárt. Tek

sonda ғана басқарıwshı tálim-tárbiya procesin bilimlendiriw mashqalası payda bolǵanda onı demde sheshe aladı.

Bilimlendiriw mekemesinde basqarıwdı sıpatlı shólkemlestirilmewi sebebin anıqlaydı hám usı jaǵdayda qaysı principke ámel etiwdi belgilep beredi. Sonı esten shıǵarmaw kerek kórip shıǵılǵan barlıq principlerdi iske asırıw bilimlendiriw mekemesi bilimlendiriw sistemasınıń nátiyjeli islewine múmkinshilik beredi⁵.

Basqarıw funktsiyasi basqarıw apparatınıń izbe-iz is-háreketi bolıp tabıladı. Ol jumıstaǵı jumıslardıń hár qıylı túrlerinen dúziledi. Basqarıw funktsiyaları tómendegi wazypalardı óz ishine aladı:

-bilimlendiriw mekemesiniń barlıq resursların (materiallıq-texnikalıq baza, oqıtıwshılar qábileti hám t. b.) anıqlaw hám real múmkinshiliklerin esaplaw,

-personaldıń optimal maqsetlerin (strategiyalıq, taktik) belgilew;

-olardıń arnawlı bir dáwir barısındaǵı jumısların joybarlaw ;

-qabıl etilgen rejeni ámelge asırıw tarawındaǵı islerdi shólkemlestiriw;

-rejeni orınlaw processında metod birlespe, klass basshıları hám pedagoglar jumısların qadaǵalaw etiw;

-rejeni múddetinde, sıpatlı hám tolıq orınlawdı támiyinlew maqsetinde olardıń jumıslarına ózgerisler kiritiw hám jol-joba kórsetiw.

Solay etip, menejment bilimlendiriw sisteması jumıslarındaǵı jumıs processinde óz múmkinshiligin iske asıradı. Ol miynet procesiniń barlıq zárúrliliklerin ózishine aladı. Menejment procesi mekeme aldına qoyılǵan maqsetke erisiw ushın basshı menen xızmetkerler birgelikli is-háreketleri jıyındısı bolıp tabıladı. Menejment procesi strategiyalıq hám taktik jobalar, olardı ámelge asırıw basqıshları qural hám usılları menen xarakterlenedi. Basqarıw dáwiridin izbe-iz basqarıp turıwshı basqıshlarına muwapıq halda strategiyalıq hám taktik

⁵ Axlidinov R. Sh. Maktabni boshkarish sanati. — T.: "Fan", 2006. ---30 b.

jobalar, basshınıń háreketi basqarıw wazıypasın atqarıwda kórinedi. Bul wazıypalar tómendegiler:

- rejelestiriw;
- bilimlendiriw;
- motivatsiyalaw;
- qadaǵalaw.

Basqarıw usılları. (Bul usıllardı III- bapta tolıq aytamız)

1. 3. 2 Menejerliktiń tiykarǵı funktsiyaları.

Basqarıw jumıslarına tiyisli qararlardı qabıl etiw (jumıs procesin joybarlaw)

Jumıs procesin joybarlaw degende, basqarıw obiektiniń moynına juklenetuǵın wazıypa, onıń aldına qoyılatuǵın anıq maqset názerde tutıladı. Basqarıwshınıń qararı jazba yamasa awızsha tárizde ańlatılıwı múmkin. Menejmentte usı jaǵday basqarıw qararınıń qabıl qılınıwı, dep júritiledi. Jumıslardı joybarlaw birden-bir maqset jolında barlıq mekeme aǵzalarınıń barlıq háreketlerin uyğun birlestiriwge járdem beretuǵın qural.

Basqarıw túpkilikli mániste iskerlikti joybarlawdan baslanadı. Bilimlendiriw mekemesi jumıslarınıń nátiyjeli bolıwı bul wazıypanıń qay dárejede sıpatlı atqarılıwınan tikkeley baylanıslı.

Jumıslardı joybarlaw tómendegi máselelerge aydınlıq kirgiziwge járdem beredi:

-usı waqıtta bilimlendiriw mekemesi jaǵdayı qay dárejede? Bul sorawǵa juwap izlew barısında menejerler mekemeniń kúshli hám halsız táreplerin analiz etiwı kerek. Mekeme jumıslarınıń áhmiyetli táreplerin (finanslıq taraw, marketıń, personaldıń múmkinshilikleri) úyrenip shigiw tiykarında mekemeniń real múmkinshiliklerin anıqlaw múmkin.

- jumıs maqseti hám jónelisi qanday bolıwı kerek? Bul máseleniń sheshimin izlew barısında menejerler sırtqı ortalıqı úyrenip mekemeniń imkaniyatları qanday, oǵan kimler hám neler tosqınlıq etiwı múmkin degen sorawlarǵa juwap tabıwı kerek.

-maqsetli jumislardı qalay iske asırıw kerek? Bul soraw menejerlerdiń tiykarǵı wazıypası mekeme aǵzalarınń aldına tómendegi anıq wazıypalardı belgilep beriwden ibarat.

Qabıl qılınǵan qararlardı iske asırıw procesin shólkemlestiriw, alǵa súrilgen wazıypanı orınlawǵa kirisiw ushın zárúrli shárt-sharayat jaratıw bolıp esaplanadı. Gózlengen maqset jolında basqarılıwshı sistemaniń barlıq elementleri nátiyjeli baylanıslardı iske asırıwǵa múmkinshilik jaratıwshı múnásibetlerdi ornata alıwı zárúr.

Shólkemlestiriw ulıwma basqarıwshılıq juwapkerligi hám kepilligin bólimlerge ajratıp sistemaniń hár qıylı buwınlarına bólip jiberiw, usınıń menen birge jumıs túrlerin orınlawshı buwınlar arasında baylanıs ornatiw bolıp esaplanadı.

Personal jumısların motivlestiriw. Personal jumısların motivlestiriw menejmenttiń tiykarǵı wazıypalarınń biri. Usı wazıypanıń atqarılıwı personal moyınına júklengen wazıypalar hám minnetlemelerdiń basqarıw qararlarına muwapıq, halda atqarılıwın talap etedi. Keń mániste alǵanda motivlestiriw qoyılǵan maqsetke qaray umtılıwshılıqtı ańlatatadı.

Motivlestiriwdi strukturalıq tárepten belgilewge tiykarlangan teoriya túpkilikli mániste insanlardıń arnawlı is-xadrakalerine túrtki bolıwshı ishki meyillerge (xshamet) tiykarlanadı.

Qabıl qılınǵan qararlardıń orınlanıwın qadaǵalaw.

Sistemalastırılǵan iskerlik túri sıpatında atqaratuǵın wazıypa mekemeniń maqsetlerine erisiw múmkinshiligin támiyinlewden ibarat. Bul maqsetke erisiw ushın mekeme quramındaǵı kishi gruppalar jumıslarınıń qabıllanǵan qararlarǵǵa sáykes keliwin baqlap barıw hám qadaǵalaw hám jaǵdayǵa muwapıq háreket rejesin islep shıǵıw kerek.

Basqarıw qadaǵalawınıń úsh shárti:

-standartlardı belgilep beriw arnawlı bir waqıt barısında erisiliwi kerek bolǵan maqsetlerdi anıq bejgilew. Bul maqsetler mekeme jumısların joybarlaw barısında belgilenedi;

- usı waqıt ishinde erisilgen nátiyjelerdi úyrenip shigip alıńan hám kútilgen nátiyjelerdi ózara talqılaw;

- jaǵdaǵa qarap tiyisli ilajlar kóriw. Menejer jaǵdayǵa qarap tómendegi jumislardı orınlawı kerek: hesh nársenı qılmaw, jaǵdayǵa tiyisli dúzetiwler kirgiziw yamasa standartlardı ózgertiw.

Qadaǵalaw túrleri:

- jumıs baslanıwına shekem islenetuǵın jumislardı qadaǵalaw jumıs quralların tayarlaw, arnawlı is háreketler qaǵıydaların ilajların hám baúdarların islep shıǵıw. Usınıslar bilimlendiriwge tiyisli, oqıw, tárbiyalıq hám shólkemlestiriw resursların úyreniw barısında kirgiziledi;

- kúndelikli qadaǵalaw tikkeley jumıs procesi barısında iske asırıladı. Usı haldagi qadaǵalawdı ornatiw ushın basqarıw apparatı zárúr baylanıslar sistemasın ornatiwı kerek;

- juwmaqlawshı qadaǵalaw - menejerdiń ayrıqsha wazıypasınıń biri mekeme basshısına jumislardı joybarlaw ushın áhmiyetli bolǵan informaciyalardı jetkiziwden ibarat. Usınıń menen birge, motivlestiriwdi kúsheytiwgede járdem beredi⁶.

Qadaǵalaw ornatiw texnologiyaları :

- qadaǵalaw ornatiw koncepsiyasını tańlap alıw (sistema barısın ishki hám sırtqı qadaǵalaw);

- qadaǵalaw ornatiwdıń maqsetlerin belgilew (bul wazıypalardıń maqsetke muwapıqlıǵı, tuwrılıǵı, úzliksizligi hám nátiyjeliligi);

- qadaǵalaw ornatiw normaların belgilew (DTS, oqıw programmalarınıń orınlanıwı, ádep-ikram);

- qadaǵalaw ornatiw usılların tańlaw (diágnostik, analiz, monitorıń, dáslepki boskishtdagı, ámeldegi, juwmaqlawshı);

⁶ Turǵunov S.T. Zamonaviy maktab rahbarlarining funktsional vazifalari. Namangan: NVPQTMOI, 2004. ---34 b.

- qadaǵalaw ornatıw tarawı hám onıń kólemin belgilew jalpı, (epizodlı, shólkemlestiriwge tiyisli, oqıwshılardıń bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdı úyewine tiyisli)⁷.

1. 3. 3. Zamanagóy bilimlendiriw sistemasında maqset hám wazıypalardıń ornı.

Shólkemlestiriw jumıslarınıń maqseti – hár qanday mekeme ushın eń kerekli -kútiletuǵın bas natiyjeniń paydalı bolıwı.

Ayrıqsha ózgeshelikleri:

Shólkemlestirilgen jumıslar maqsetinen paydalanıp ulıwma jumıstıń bas maqsetin belgilew, jumıslar jónelisi hám kólemin jańalaw múmkin. Belgili maqsetlerge erisiw, olardı saqlap qalıw shólkemlestirilgen jumıslardıń bas maqseti bolıp tabıladı.

Shólkemlestirilgen jumıslar maqsetleri báhá keleshek rawajlanıwdı názerde tutatuǵın gipotezalarǵa tiykarlanadı. Sol sebepli bul gipotezalırdıń puqtalığı effektiv nátiyjege erisiw ushın áhmiyetli girewge aylanadı.

Keleshek rawajlanıw jobası qansha uzaq, waqıtqa mólsherlengen bolsa, shólkemlestirilgen jumıslar maqsetleri sonsha itimallı boladı.

Shólkemlestiriw jumısları maqsetleriniń xarakteristikası

Anıq ólshemlerge iye maqsetler. Shólkemlestirilgen jumıslar maqsetlerin bulay belgilew, mekeme basshısıǵına jumıslar barısında náwbettegi jumıslardı shólkemlestiriw qararlar qabıl etiw hám jumıs baǵdarın belgilewge, mekeme sońǵı nátiyjelerge salıstırǵanda qansha nátiyjeli hám tuwrılıǵın belgilewge múmkinshilik jaratadı.

Maqsetlerdi hám ólshemlerdi esapqa alıp belgilew. Usı prinsipke muwapiq, bárinen burın, uzaq múddetke, soń ortasha hám qısqa waqıt aralıǵına mólsherlengen maqsetler belgilep alınadı. Maqsetlerdiń real qoyılıwı, yaǵnıy ámeldegi shárt-shárayatlarda olarǵa erisiw múmkin. Hár qıylı shólkemlestirilgen

⁷ Bulda sonda. ---39 b.

jumıslar bir-birine qarsı kelmewine ayırıqsha itibar beriw shárt. Wazıypalar sońǵı nátiyjege erisiw ushın aldın ala atqarılıwı kerek bolǵan ilajlar.

Ayırıqsha ózgeshelikleri.

Shólkemlestirilgen wazıypalar jumıslardıń tikkeley maqsetlerrine qaratıladı. Olardı muǵdarıy tárepten ólshew múmkin. Ádetde wazıypalar dep, anıq atqarıwshınıń moynına júklengen hám atqarıw múddetleri anıq belgilengen jumıslardı názerde tutıladı.

Pedagogikalıq tárepten alǵanda, shólkemlestirilgen jumıslar anıq lawazımına salıstırmalı belgilenedi. Hár bir lawazım sheńberında atqarılıwı kerek bolǵan jumıslar kompleksi sońǵı nátiyjege erisiw jolındaǵı áhmiyetli basqısh.

Maqsetlerdiń óz ara baylanısları: shólkemlestirilgen maqsetlerdiń ózara baylanisi hám keńeytiriliwi. Maqsetler shejiresiniń modeli ámeliy iskerlik ushın júdá qolay bolıp, ol basqarıwshılıqınıń shólkemlestiriwdiń maqset hám wazıypaların belgilewge sistemalı jantasıwǵa múmkinshilik beredi.

Maqsetler baylanısları járdeminde olardıń tártiplestirilgen ierarxialıq strukturası qalıplesedi.

Bas hám kishi maqselerge ajratıw qaǵıydalari:

- bas (ulıwma) maqset jumıstıń sońǵı nátiyjesin gózlewi kerek;
- ulıwma shólkemlestirilgen maqsettiń ierarxik strukturasın dúziw barısında bul áhmiyetli principke itibar beriw kerek:
 - jumıslardıń kelesi basqıshındaǵı maqsetlerge erisiw ushın aldınǵı basqısh maqsetlerin amelge asırıw;
 - shólkemlestiriwdiń hár qıylı basqıshlarında maqselerge erisiw jollarına emes, bálki olardıń mazmunına (nátiyjege) itibar beriw shárt;
 - shólkemlestiriwdiń hár qıylı basqıshlarında qoyılatuǵın maqsetler birotala óz betinshe bolıwı, biri-birinen kelip shıqpawı kerek;
 - maqsetler shejiresiniń tiykarın belgilew barısında belgili tártipte orınlawǵa bolatuǵın wazıypalar kompleksin shólkemlestiriw kerek;
 - shólkemlestiriletuǵın jumıslardıń maqsetlerin belgilew processinde maqsetler quramına emes, bálki maqsetlerdiń rawajlanıw dinamikasında ayırıqsha

itibar beriw kerek. Mekeme jumıslarınıń keleshek rejesin tayarlaw waqtında processtıń dinamikalıq modeli den paydalanıladı.

Bazar ekonomikasına ótiw sharayatında basqarıw ózgesheliklerine tómendegilerdi qosıw maqsetke muwapıq:

- hár bir shaxsta dóretiwshilik kúshlerdiń bolıwı, oǵan dóretiwshilik imkaniyatın beretuǵın basqarıw forması hám usıllarına baylanıslı;

- basqarıw iykemlesiwshen bolıwı kerek, yaǵnıy basqarıw Kadrlar tayarlaw milliy dástúrin júzege shıǵarıw maqsetinde ózgerip atırǵan processlerge óz waqtında múnásibet bildiriwi kerek;

- topardıń oqıw-tárbiya jumısların joybarlawda materiallıq ǵárezetler máselelerin olardıń maqset natıyjeliligi tiykarında sheshiwi (ekonomikalıq richaglardı iske salıw) zárúr;

- basqarıw jámiyet rawajlanıwınıń obiektiv nızamlıqların biliw, jańa hádiyselerdi ulıwmalastırıw, jumıstaǵı nátiyjeli baǵdarlardı esapqa alıw jumıslarına tayanadı;

- basqarıwdı rawajlandırıwda subiektivizmge jol qoyılmaydı, jetiskenlikler wazıypalardıń qánshelli tuwrı qoyılǵanlıǵı hám óz waqtında atqarılıwına baylanıslı bolıp tabıladı;

- basqarıwdıń natıyjeliligine basshı hám bólim bashılarınıń bilim dárejesi,

- kásiplik tayarlıǵı tásir etedi.

Rawajlangan mámleketlerde bilimlendiriwge tiyisli basqarıwda tómendegi zamanagóy tiykarǵı segiz princip maqullanbaqta.

Tapsırmanı orınlawǵa baǵdarlaw	Atqarıwshılardıǵa mólsherlengen jumıs tutıw
Mashqalanı sheshiwge dóretiwshilik jantasıw (ózgerislerge iykemlesiw ushın oylawdıń barlıq múmkinshiliklerin iske salıw)	Jámáát aǵzalarınń birge islesiwi hám kommunikatsiya

itibar beriw kerek. Mekeme jumıslarınıń keleshek rejesin tayarlaw waqtında processtıń dinamikalıq modeli den paydalanıladı.

Bazar ekonomikasına ótiw sharayatında basqarıw ózgesheliklerine tómendegilerdi qosıw maqsetke muwapıq:

- hár bir shaxsta dóretiwshilik kúshlerdiń bolıwı, oǵan dóretiwshilik imkaniyatın beretuǵın basqarıw forması hám usıllarına baylanıslı;
- basqarıw iykemlesiwsheń bolıwı kerek, yaǵnıy basqarıw Kadrlar tayarlaw milliy dástúrin júzege shıǵarıw maqsetinde ózgerip atırǵan processlerge óz waqtında múnásibet bildiriwi kerek;
- topardıń oqıw-tárbiya jumısların joybarlawda materiallıq ǵárejetler máselelerin olardıń maqset natıyjeliligi tiykarında sheshiwi (ekonomikalıq richaglardı iske salıw) zárúr;
- basqarıw jámiyet rawajlanıwınıń obektiv nızamlıqların biliw, jańa hádiyselerdi ulıwmalastırıw, jumıstaǵı nátiyjeli baǵdarlardı esapqa alıw jumıslarına tayanadı;
- basqarıwdı rawajlandırıwda subiektivizmge jol qoyılmaıdı, jetiskenlikler wazıypalardıń qánshelli tuwrı qoyılǵanlıǵı hám óz waqtında atqarılıwına baylanıslı bolıp tabıladı;
- basqarıwdıń natıyjeliligine basshı hám bólim bashılarınıń bilim dárejesi,
- kásiplik tayarlıǵı tásir etedi.

Rawajlangan mámleketlerde bilimlendiriwge tiyisli basqarıwda tómendegi zamanagóy tiykarǵı segiz princip maqullanbaqta.

Tapsırmanı orınlawǵa baǵdarlaw	Atqarıwshılardıǵa mólsherlengen jumıs tutıw
Mashqalanı sheshiwge dóretiwshilik jantasıw (ózgerislerge iykemlesiw ushın oylawdıń barlıq múmkinshiliklerin iske salıw)	Jamáát aǵzalarınıń birge islesiwi hám kommunikatsiya

Sıpatlı nátiyjelerge erisiw ushın maqsetti tuwrı belgilegen halda joybarlaw (maqsetlerdi belgilep shıǵıw saplastırıwdı joybarlaw, júzege shıǵarıw, monitoring)	Buyırtpanı názerde tutıp jumıs islew (buyırtpashı, máptar adamlardıń talapların orınlaw boyınsha xızmetlerdi támiyinlew)
Jaǵdayǵa qarap basshılıq usılın qollanıw (jaǵdayǵa hám qol astındaǵı xızmetkerlerge iykemlesiw qábiletin kúsheytiw)	Dóretiwshilik pikirlew kewildegidey ortalıq hám ózara múnásibetler, kásiplerdi qádirlaw hám húrmet etiw)
Bir-birin ózara jaqsı túsiniw hám ideallargá birdey múnásábette bolıw (anıq kutilgan nátiyje. konstruktiv qayta baylanıs)	Kepilliklerdi xızmetkerlerge ótkeriw hám olardıń kásiplik ósiwine járdem beriw

Jetilisen bilimlendiriw mekemesin jaratıwdıń birinshi basqısh maqsetlerrin belgilew

Maqset — bul orınlanıw waqıttı anıq belgilengen bilimlendiriw mekemesi real jetiwi múmkin bolǵan, qálegen nátiyjeniń arnawlı bir, sıpat, ayırım jaǵdaylarda, sıpat penen muǵdar birligin xarakteristikalaytuǵın kelbet - belgi.

Hárqanday maqset óziniń tiykarǵı bes belgisine iye bolıwı kerek:

1. Jetilisen mazmuńa, yaǵnıy nátiyjeniń barlıq xarakteristikalarınıń anıqlıǵı.
2. Qadaǵalaw.
3. Waqıttıń belgileńenligi.
4. Reallıq (múmkınshilikke muwapıqlıǵı).
5. Tiykarlanǵanlıq.⁸

⁸ Krichevskiy R. L. Esli Vı — rukovoditel. — M.: "Delo", 1993. — 32

Qoyılğan maqset usı qásiyetlerge iye bolıwı ushın anıq analitik hám aldınan prognozlaw jumısları ótkeriliwi kerek.

Maqsetti anıqlaw — kútilip atırğan nátiyjege tán bolatuǵın xarakteristikalar beriw bolıp, bul xarakteristikalarǵa kóre, nátiyjege eriskenlik yamasa erisilmegenligin tekseriw múmkin bolsın. Máselen, belgili bir bilimlendiriw mekemesinde arnawlı bir oqıw jılı ushın maqsetler tómendegishe kórsetilgen:

4-klastan (1-basqısh) 5-klasqa (2-basqısh) ótiwde oqıwshılardıń ózlestiriwi mámleket bilimlendiriw standartında belgilengen minimal dárejeden artıq bolıwı kerek.

1-klastı tamamlaw waqtında oqıwshılardıń oqıw tezligi bir minutta 90 sózden kem bolmawı kerek h.t.b.

Álbette, bul procentler hám basqa muǵdarıy kórsetkishler bir nársenge tiykarlangan bolıwı, yaǵnıy olar qay jerden alınǵanı, baslanǵısh esap punkti kórsetiliwi kerek.

Bilimlendiriw mekemesiniń rawajlanıw programmasın islep shigiwda, strategiya belgilengennen soń, qálegen keleshek tárep hárekettiń birinshi basqısh maqsetleri anlatılıwı kerek. Olar Kadrlar tayarlaw milliy dásturinde belgilengen maqsetlerge sáykes keliwi kerek.

Qálegen nátiyjeler prognoz qılınǵannan soń bilimlendiriwdiń hár qıylı basqıshlarıda kútilgen ózgerisler qay dárejede ózara baylanısqanlıǵı hám maqsetlerge onlaw kiritiliwi zárúrligi bar joqlıǵın anıqlaw kerek. Gáp sonda, hár qanday innovaciya, ol nege tiyisli bolsa da (bilimlendiriw hám tárbiya mazmun oqıw-tárbiya procesin shólkemlestiriw, usıllar h.t.b), barlıq klasslar hám basqıshlarda kiritilmeydi.

Bir jańalıq 5-klasstan kiritilse, basqası 7-klasstan kiritiliwi múmkin h.t.b. Bunda ámeldegi jańalıq aldınǵı basqısh klasslarında alınǵan bilim hám tárbiya nátiyjeleri menen baylanısıwı yamasa baylanıspawı joqarı basqısha jańa programma boyınsha bilim alǵanlar hám jańa programma boyınsha bilim almaǵanlar ótiwiniń sıpat tárepinen birdey bolıwı múmkin yamasa múmkin emesligi haqqında oylap kóriw zárúr.

Muwapıqlastırılardıń múmkinshiligi bolmasa, maqsetten waz keshiw kerek hám jańalıqtı kishirek klasstan engiziw, rejelestirilip atırǵan ózgerisler balalardıǵa zıyan keltirmewi ushın klasslardıń ayırım gruppalarına waqtınsha basqa maqset qoyıw kerek.

Bul bólimde biz eki qádemdi ajıratıp kórsetemiz.

1-qádem. Programmanı júzege shıǵarıwdıń birinshi basqışında bilimlendiriw mekemesi jumıslarınıń basqarıwdıń hár bir basqış boyınsha nátiyjelerinde kútilgen ózgerislerdi aldınan aytıp beriw.

2-qádem. Nátiyjelerde kútilgen ózgerislerdiń basqışlar, klasslar hám gruppalar boyınsha bir-birine muwapıqlıǵın bahalaw, zárúrlik bolǵanda bolsa maqselerge dúzetiwler kirgiziw.

Jumislar rejesin islep shigiw

Aldaǵı jumislar sisteması bayan qılınǵan bólim rawajlanıw programmasınıń tiykarǵı bólimi bolıp tabıladı. Óytkeni, sońǵı nátiyjede, programmanı iske asırıp atırǵan adamlar háreketiniń integratsiyası hám baǵdar alıw quralı sıpattındaǵı model bolıp, qálegen nátiyjelerge erisiw ushın qanday háreketler etiw, qayerde, kim, qashan, qaysi qurallar menen onı orınlawı kerekligin anıqlap beredi.

Áyne sol princippen kelip shıǵıp, biz bilimlendiriw mekemesiniń rawajlanıwı boyınsha jumislar rejesin usınıs etemiz⁹.

Bilimlendiriw mekemesin rawajlandırıw boyınsha háreket dástúri

	Baǵdar	Háreketle	№	Muddet	rin	Qa	rjil	Ku	tili
--	--------	-----------	---	--------	-----	----	------	----	------

⁹ Turgunov S. T Umumiy Urga talim muassasalari direktorlari boshkaruv faoliyaning nazariy asoslari.

— T.: "Fan", 2006. — B.19

	hám wazıy palar	r, ilajlar		Bası	Aqırı			
	Ne?Ne ushın?	Qanday?	Qay jerde ?	Qashan?	Kim?	Qansha?	Ne?	

Hár bir gruppa tayarlab alğan máseleleri boyınshar sheshimlerin ámelge asırıw ushın jumıs rejesiniń dáslepki variantın dúziwdi tájiriye etedi.

1. 3.4. Basshıǵa sıpatlama, túsindiriw hám usınıslar

Basqarıw tarawındaǵı kóplegen jetekshi izertlewshılar jol basshılıq hám basshılıqtı kórkem óner (iskusstvo) menen salıstıradı. Haqıyqattanda, zamanagóy basshı qalay izleniwdi, qalar islewdi biliwi kerek dew ańsat. Lekin bunı qalay iske asırıw múmkin'?

Ne dew múmkin?, basqarıwdıń jaxan tájiriyesinde ómirdiń barlıq halları ushın birden-bir bir ulgi usınıs joq. Degen pikirdi taǵı bir márte aytıp ótiwge tuwrı keledi. Bul sabaqlardada biz jahan tájiriyesine súylene otirip, basshıǵa usınıs, túsindiriw beriwimiz múmkin, qararlar shıǵarıw hám arnawlı bir is-háreketlerdi ámelge asırıw bolsa, basshınıń moynında.

Usınıń sebebinen hár jaǵdaydada onıń júregi, qalbi hám aqlı oǵan eń áhmiyetli maslahatshi bolıp qaladı.

Qol astındaǵı xızmetkerler menen ózara múnásibetler jetekshiliktiń taǵı bir áhmiyetli hám názik tárepı bolıp, onı jolga qoymaǵan basshı óz jumısında jeńislerge erise almaydı, dep hám stress jaǵdaylardı shetlep óte almaydı.

Sol sebepli, biz buǵan baylanıslı bilimlendiriw mekemesi basshısına bir neshe paydalı usınıslar beriwdi usınıs etken bolar edik:

1. Hámme zatda ádalatlı bolıwǵa háreket qılıń. Sizdi adamlar júdá hám jaqsı bolǵanlıǵıńız ushın yamasa jazalaniwdan qorqıwı sebepli húrmet etpeydi, bálki

barlıq isiń, ádalatlı ámelge asqanlığı ushın húrmet etedi. Ullı babamız Ámir Timur aytqan: «Kúsh — ádillikte!»

2.Xızmetkerlerge itibarlı múnásábette bolıń. Olarǵa shın júreken itibarlı bolıń. Xızmetkerlerdiń hár biri haqqında múmkinshiligi barınsha kóbirek biliwge umtılıń. Olardıń shańaraǵı, qızıǵıwshılıǵı máselelerin biliń, olar haqqında rásmiy bolmaǵan sawbetlerde eslep ótiń. Qıyın jaǵdaylarda olarǵa járdem berıń hám qollap-quwatlań.

3.Jon P. Kotter óz másláhátlerinde tómendegilerge itibar beredi: «Hákimiyattı, basqalarǵa arasında jeke sıpayıshılıq kórsetip, minnetdarshılıq bildiriw arqalı kúsheytiw múmkin. Birpara adamlar olardan kóp kúsh-quwat hám waqıt talap qılmaytuǵın, lekin basqalar joqarı bahalaytuǵın jeke sıpayıshılıq kórsetiw qábiletine iye boladı»

4.Qol astıńızdaǵı xızmetkerler menen qatnasta waz oqıwdan awlaq bolıń. Jaqsı tıńlawshı bolıń. Basqalarǵa ózi haqqında sóylewge imkaniyat berıń. Yadıńızda bolsın, insan atınıń esitiliwi onıń ushın insan tilindegi eń jaǵımlı hám eń áhmiyetli nárese.

5.Tez-tez mıyıq tartıp turıń, siziń kewilsizligińiz basqalardı sergeklentiredi hám sizden uzaqlastıradı.

6.Kritikalawda júdá abaylı bolıń. Qol astıńızdaǵı xızmetkerdi qapa qılmań. Onı kritikalawdan aldın óz qátelerińiz haqqında sóylewden uyalmań. Adamlardıń qátelerine dikkat-itibar bere turıp tikkeley bolmaǵan formadan paydalanıń. Qátelerdi tuwrıdan-tuwrı kórsetpeń, tikkeley bolmaǵan tárizde kórsitip ótiń.

7.Adamdı onıń hár bir, hátte eń kishi jeńisi ushında tez-tez maqtawga háreket qılıń. Xızmetker qátesin hám kemshiliklerin kórsetip ótiw zárúr bolǵan jaǵdaydada, sózdi xızmetkerdi maqgawdan hám onıń pazıyletlerin shın júreken tán alıwdan baslań.

8. Este tutıń, hesh kim buyruqtı jaqtırmaydı. Buyruk beriw ornına buyırıq beriw usılınan paydalanıń. Mısalı, «Onı qılıń! » yamasa «Bunı klmań! » buyruk gápler ornına: «Bul tuwrı kelmespe eken? », «Bul haqqında ne dep oulaysız? »,

«Bunday qılinsa jaqsı boladıma, siz ne deysiz? » sıyaqlı sóz dizbegilerin qollanıwǵa háreket qılıń.

9.Ózınızdi tez-tez xızmetker ornına tómendetip korıń. Máselelerge onıń róz qarası menen qarawǵa urınıp kórıń, xızmetkerlerdiń pikir hám húrmet qılıń. Sonday jol tutıń, adamlarǵa siz qálegen zattı orınlaw qosh kelsin.

I Bap boyınsha juwmaqlar

Basqarıw tarawında isleytuǵın kóplegen basshılar stress hám dawlar menen shugullanadı. Biz olardıń ayırım usınısların keltirip ótiw kerek dep taptıq. Sebebi, M. Meskon hám M.Al'bert: «Joqarı kórsetkishlerge hám stresstiń tómén normada bolıwına erisken halda, basqalardı qalay qılıp basqarıw múmkin? » degen sorawǵa juwap beretuǵın bir neshe másláhátlerdi usınıs etedi:

1.Óz xızmetkerlerinińizdiń qábiletleri hám uqıpların biliń hám olar ushın sol faktorlarǵa muwapıq keliwshi jumıs túri hám kólemin tańlawǵa háreket qılıń. Bul tapsırmalardı orınlawda olar nátiyjeler kórsetkenliginenaq eger olardıń soǵan tilekleri bolsa olardıń jumıs kólemin asırıń. Orınlı jaǵaylarda olarǵa kepillik hám juwapkershilik júkleń.

2.Xızmetkerlerde jetkilikli tiykarlar bulmasa. olarǵa qandayda bir-bir tapsırmanı orınlamawǵa ruxsat beriń. Sol tapsırmanı orınlaw zárúr bolsa, olarǵa zárúrlik sebebin túsintiriń hám qosımsha tapsırmanı orınlaw ushuy zárúr waqıt hám resurslar beriw ushın olardıń jumıslarındaǵı áhmiyetli táreplerdi belgilep beriń.

3.Kepillikler, juwapkershilikler hám islep shıǵarıwdaǵı kútilgen nátiyjelerdiń arnawlı bir zonaların anıqlastırıp beriń. Eki jaqlamá kommunikatsiya hám xızmetkerler ushın informaciyalardai paydalanıń.

4.Bul jaǵday talaplarına muwapıq keliwshi basshılıq usılların qollanıń.

5.Nátiyjeli jumıs ushın tiyisli sıylıq bolıwın támiyinleń.

6.Xızmetkerlerge tárbiyashı bolıń, olardıń qábiletlerin rawajlantırıń, olar menen qıyın máselelerdi oylasıq qılıń.

Úshinshiden, keleshekke háreketti — biytanıs orında júriwge, programmanı bolsa sol biytanıs orınıń hár qıylı gruppalar háreketi jónelislerii hám ushırasıw jayları belgileńen kartaǵa usatıw múmkin. Eger biytanıs orında kartasız háreketlenilse, kerekli jayǵa zárúr waqıtta keliw ushın karta menen júrgennende kóbirek waqıt hám kúsh quwat ketedi.

II BAP. ULÍWMA ORTA BILIMIENDIRRIW MEKEMELERIN ILIMIY-METODIKALÍQ BASQARÍW MAZMUNÍ

2.1. Bilimlendiriw mekemeleri bashılarına qoyılatıyǵın talaplar.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyev atap ótkenindey, “Basshılıqqa — juwapker wazıypaǵa tayınlanatuǵın adamlardan neler talap qılınadı, olar qanday ózgeshelik hám paziyletlerge juwap beriwi kerekligi haqqında kóp aytamiz. Kobinshe basshı qıqqatlı, bilgir ham talapshań bolıwı kerek, deymiz. Basshı ushın bul paziyletler suw menen hawaday zárúr. Lekin házirgi zamanda tek solardıń ózi menen uzaqqa barıp bolmaydı.

Basshı qashan el-jurt isenimin, itibarın qazana aladı? Qashan júregi, qolı taza, kewli ashıq, aqıl hám ziyreklik iyesi bolsa. onıń tábiyaatında turaqlılıq penen bilim, talap etiwshilik penen ádalat uyǵun bolsa, ol ózi basqaratuǵın adamlardıń ǵam-uwayımların óz kewlinde ótkere aladı.

Ol óziniń shirayi, mámilesi menen boladıma, qanday bolsada basqa unamlı tárepi menen adamlardıń itibarın ózine tartatuǵın, bir sóz benen aytqanda Xalqınıń kewline jol tawalatuǵın bolıwı shart”¹⁰ Basshılıq jumıslarınıń natiyjeliligi basshınıń oy-órisi hám aqılına tikkeley baylanıslı.

Oylaw basshıǵa keń hám tereń pikirley alıw, jaqsını jamannan, paydalı miynetti zıyanlı miynetten, áhmiyetli wazıypalardı kereksiz wazıypalardan qatesiz ajrata alıw múmkinshılıǵın beredi.

Juwapkershilik-basshı xızmetkerdiń tiykarǵı ózgeshelikleriniń biri. Basshı juwapkerlıǵı bárhá áhmiyetli sanalgan. Juwapkershilik, áwele, Hár bir adamnıń hújdanı, iymanı, sonday-aq, ózlıgine salıstırǵanda juwapkerlik seziminen baslanadı.

Basshıǵa qoyılatuǵın tiykarǵı talaplar :

¹⁰ Ózbekiston Respublikası Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “Ózbekiston Respublikasını yanada rivojlantırish bwyicha harakatlar strategiyası twǵrisida”gi PF-4947-sonlı farmoni.

Birinshi talap - Hár bir basshı, hámeldar óz jumısına juwapkershiligin tereń seziniw, jeke juwapkershiligin asırıw, olardıń sanasınan "hesh kim maǵan tiymese jetkilikli, tınıshlıqta kúnim ótse boldı" degen pikirdi shıǵarıp taslaw ;

Ekinshi talap - kompetentli, yaǵnıy óz jumısınıń ustası bolıw óz tarawınıń sırların har tárepleme tereń biliwden ibarat.

Bilimlendiriw mekemeleri basshılarına qoyılatuǵın qosımsha talaplar

1. Jumista tuwrı joldı tańlay alıw jaǵdaydı pedagogikalıq analizley biliw, jaǵdaydan tuwrı shıǵa alıw. Hár bir jumısqa dóretiwshilik jantasıw, ózinń jeke ibratı, jumısqa bolǵan múnásábeti menen pedagogikalıq jámáátti jetekley biliw.

2. Pedagogikalıq sheberlik hám basqarıw sheberligin, pán jetiliskeliklerin ózlestiriw, jańa idealar, ishki múmkinshiliklerdi izlep tawıp. onı ámeliyatqa endiriw.

3. Madeniyatliliq. oqımısli adamgershilik, milliy qádryatlardı qadirlaw. Jahan mádeniyatınıń eń jaqsı ǵáziynelerinen xabardarlıq, dúnyaqarasınıń keńligi, mehribanlıq, adamgershilik, oqıtıwshı, oqıwshı shaxsın hurmet etiw.

4. Pedagogikalıq mádeniyat - házirgi zaman pedagogika, psixologiya tarawına tiyisli jańalıqlardan xabardar bolıw, innovacion texnologiya, didaktik bilimlerden xabardarlıq. Kúshli pedagogikalıq qábilet.

5. Shólkemlestiriwshilik - hár bir pedagog xızmetkerge onıń xarakteri. múmkinshilikleri hám mıtájliklerinen kelip shıǵıp wazıypa beriw, mámile etiw. Jámaát isenimine kiriw, ayılǵan pikir, usınıs, qabıl qılınǵan qarardıń óz waqtında atqarılıwına erisiw. Pedagogik jámáát, mektep aldında qoyılǵan wazıypalar, maqsetler, keleshekti anıq belgilew.

6. Kommunikativlik — adamlar menen ózara shın júreктен múnásábet ornatiw. Qatnasqa kirisiw, jámáátti isendire biliw, járdem beriw. xızmetkerler keyipin kóteriw, qálegen-májburıy óz arqasınan eristiriw.

7. Aqlıy jetiklik - jámááttin Hár bir aǵzasın, oqıwshını, ata-ananı itibar menen esite biliw, hár bir jumıstın tuwrı variantların itibarǵa alıw hám ámelge asırıw.

8.Sóylew mádeniyatına iyelik — qısqa, tolıq, obrazlı pikirley biliw.pikirdi aqırına jetkiziw, óziniń sózge sheshenligi menen sawbetlesti (yamasa jámaát) kewline kirisiw t.b.lar dóretiwshi basshılıqta sáwlelengen bolıwı kerek.

Usınıń menen birge bilimlendiriw mekemeleri basshılarınń jumıs islewinde zárúr dep esaplanatuǵın talaplarda bar olar tómendegiler:

-óz pánin jaqsı biliwi hám oqıtıwdıń zamanagóy usılları, basqarıw texnologiyaların qollawda bosqa oqıtıwshılardıǵa úlgi bolıwı;

-izleniwshen, jańalıqqa talpınıwshı, jetik oqıtıwshılar tájiriybelerin úyrenip, pedagogikalıq jámaát aǵzaları menen bólisiw;

-dunyaqarası keń bolıwı, óziniń siyasiy-ideologiyalıq, ilimiy-metodikalıq hám basshılıq kónlikpesin úzliksiz asırıp barıwı ;

-jámaáti, ata-analar, jámiyetshilik ortasında jetkilikli abroyǵa iye bolıw ;

-sezgir, adamlardıǵa itibar menen jaqsı mámile hám múnásábette bolatuǵın, olardıń miynetın tuwrı qadirleytuǵın ádalatlı hám turaqlı bolıwı;

-mektep sheńberinde barlıq tarawlardadıǵı islerdi tereń úyreniwi, analiz etip, onı jaqsılaw ushın anıq ilajlar belgiley alıwı hám ámelge asırıwdı támiyinlew;

-pidayılıq, juwapkerlilik, páklik. turaqlılıq, erjúreklilik, jámaát mápi jolında jankúyerlik. miynetkeshlik, ádalatlı, ózine hám basqalarǵa talap etiwshilik kórsetip, hámmege úlgi bolıwı;

Nátiyjeli basshılıqqa tán páziyetler qatarına:

-Strategiyalıq joybarlawǵa beyimliktiń kúshliligi;

-Jumısshılardı, miynet resursózların bólistiriw boyınsha durıs hám óz waqıtında qarar qabıl etiw;

-Iskerlik sheńberin keńeytiw yamasa joqarı tártipte miynet etiw ornına óz juwapkerligin asırıwǵa umtılwı ;

-Kúilmegen waqıtta dóretiwshilik hám racional qarar qabıl qıla alıw ;

-Óz kúshine isenim;

-Óz huquqların ańǵarıw hám juwapkershilikti seziniw;

-Retinde qurban beriwgede tayın turıw ;

-Qatnas ilmiy tájiriybelerin tolıq jetilistiriwge umtılwı ;

-Quramalı hám awır jaǵdaydaǵı processlerdi analiz etiw hám mashqalalardıń sheshimlerin taba alıw

-Miyetke joqarı qádriyat sıpatında qaraw hám oǵan pútkil kúsh qúretti jóneltiriw;

-Ayıpların izlew emes, bálki mashqalanı sheshiwge umtılıw, táwekelden qorıqpaytın hám óz betinshe pikirdegi xızmetkerler menen islewdi qálew;

-Ámelge asırılıp atırǵan ideya hám nátiyjelerdi islep shıǵarıwǵa, eńiziwǵe tap jeke mulkınday qarawlardı kirgiziw múmkin.

Mektepte tálim-tárbiya procesiniń metodikalıq támiynatın belgileytuǵın úzliksiz metodikalıq xızmet pán uqtıwshıları hám barlıq pedagog xızmetkerlerdiń bilim, kónlikpe, ilmiy tájriybe kásiplik sheberlikleri zaman talapları dárejesında bolıwı, pedagogika pániniń eń sońǵı jetilissenliginen óz xızmetlerinde paydalana alıwı, metodikalıq járdemdi uystırıw hám onı ámelge asırıwı zárúr.

Úzliksiz metodikalıq xızmet ózara baylanıs hám maqset - áhmieti tárepinen oqtıwshılardıń DTSda belgilep berilgen talaplar dárejesında iskerlik kórsetiwin metodikalıq tiykarda tolıq támaralewden ibarat bolǵan pútkil sistema bolıp tabıladı.

Ulıwma orta bilim mektepleri házirgi waqıtta óz jumısların ózin ózi basqarıw sistemasına ótkizbekte.

Ózbekstanda mámleket hám onı basqarıw jumısları áwladtan-áwladqa ótip tereńlesip, rawajlanıp kelgen. Ullı oqımışlılar, mámleket basshılarınıń basqarıw xalıqtıń ugitleri házirgi búgingi kúndede barlıq basshılarǵa jumıslarında basqarıw programması bolmaqta.

Zamanagóy basshılıq haxında pikir júrgize otırıp sonı aytıwımız kerek, basshı juwapkershilıǵı, óz jumısları boyınsha tereń bilimge iye bolıwı, ilmiy tájriybesi, haqqında gáp ketkende tómendegi áhmiyetli táreplerin sanap ótiw zárúr:

-basshılıqqa sáyılıǵı;

-juwapkershilikti seziw dárejede bolıwı;

-ózine bolǵan isenimi;

-burıńǵı totalitar basqarıw principine múnásábeti, onıń tásirlerinen tuwrı juwmaq shıǵara alıwı ;

- shólkemlestiriw qábileti;
- óz betinshelik wazıypaların ámelge asırıwda xalıq penen ózara birge islesiwde jumıs júrgiziwi;
- óz átırıpına bekkem kúshlerdi toplawı hám olarǵa tayanıwı;
- rásmiyetshilikke berilmewi;
- óz bilimin úzliksiz asırıp barıwı ;
- jańasha oylaw tárizine, pikirler hár qıylı bolıwına iye bolıwı;
- basqalar pikirin esitiwi hám hurmet etiwı;
- óz mápin basqalar mápi menen teń qoyıwı.

Bul pikirler hár bir basshı ushın kúndelik jumısında háreket dástúrine aylanıwı kerek. Basqarıw haxıyxatındada quramalı hám sezgir process, sol sebepli oǵan tereńirek názer taslaw kerek. Bunda baschi (menejer) jumısların shólkemlestiriwdiń ózine tán ámeldegi principińler bolıp, olardan túpkiliklileri qatarına:

- kompetentlilik - bilimpazlıq, kásibine maslıq, mamanlıq, tájiriybelilik, juwapkerlilikni basshılıq jumıslarına sińirip barıw ;
- adamgershilik - oqıwshı, oqıtıwshı, ata-analarǵa dostana múnásábette bolıw.
- olardıń húrmetin ornına qoyıw, izzetlew;
- óz kásibin súyiw - ózine isenim, optimizm, óz jumısların sheberlikli basqarıwǵa erisiw;
- pragmatizm - jumıstıń sonǵı nátiyjesin kóre biliw hám oǵan erisiw, jumıs waqıtınan ónimli paydalanıw, barlıq ishki hám sırtqı múmkinshiliklerdi jumısqa sala biliw;

basqarıwdıń ústin táreplerin - aldınnan boljaw, kóre biliw. Joybarlawdıń atqarıw mexanizmlerin islew;

konstruktivlik - kúshlerdi muwapiqlastırıw;

qadaǵalaw - oqıw jumıslarına basqarıwdı kirgiziw múmkin ekenin aytıw kerek.

Respublikamızda mektep basshıları tayarlaytuǵın joqarı oqıw jurtı hám arnawlı fakultetler joq edi. Basshılıq oy-órisi tikkeley oqıtıwshınıń mekteptegi

jumısı barısında barısında qalıpler edi. Onnan bárinen burın bilim, tájiriybe, óz jumısına turaqlılıq, ġayretkerlik, kompetentlik, isbilermenlik, halallıq, talapsańlıq, ádalatlılıq, mádeniyatlılıq hám jámáátti belgili maqsetke jóneltire biliw kónlikpesi talap etiledi.

Házirgi zamanagóy mektep basshısı qanday bolıwı kerek? Onın jumısları qanday wazıypalardı óz ishine aladı? Zamanagóy mektep basshısının tiykargı pazıyetleri, sıpatları hám iskerlik qırları nelerde kórinedi? Mektep basshısının iskerligi tálim-tárbiya procesine qalay tásir etedi? Bul sorawlarǵa juwap beriw tiykarında zamanagóy mektep basshısına tán bolǵan tiykargı pazıyetler, sıpatlar hám ózgtshelikler keltiriledi.

Bilimlendiriw mazmunın sıpatlı támiyinlewde dóretiwshi mektep basshısının jumısların shártli tárzde úsh basqıshqa bóliw múmkin:

1.Basqarıw strategiyasn belgilew. Buǵan basshı hám onın orınbasarlari innovacion hám nátiyje beretuǵın idealarǵa iye, ġayratker bolıwı, bul idealar tiykarında mektep jumısların rejelestiriwi hám bul joba menen jámáátti tanıstırıw procesi kiredi.

2.Texnologiyalıq process. Islep shıǵılǵan teoriyalıq jónelistegi pedagogikalıq idealardı ámelge asırıw is-jorıqlardı jámáát penen belgilep shıǵıw den ibarat.

3.Jeke múnásebetler ornatiw. Bul uran pedagogikalıq idealardı ámelge asırıwǵa kirisiw, olardı ámelge asırıwda pedagogikalıq jámáát, ata-analar, oqıwshılar hám mámleket hám mámleketlik emes shólkemler menen islesiwdi óz ishine aladı.

Rossiya ilimpazları, atap aytqanda, V. M. Shepel tárepinen usınıs etilgen basshı professiogrammasında bashıǵa tosadıy kútilmegen jaǵdaylarda zárúr qábilet ushin, fundamental bilim hám bay tájiriybe kerekligi kórrsetilip ótedi. Sonın menen birge, alım basshınıń ruxıy ádep-ikram (dúnyaǵa kóz-qarası, mádeniyatı), ilimiy-professional (tájiriybesi, teoriyalıq hám ámeliy jumısları), shólkemlestiriwshilik (kadrlar menen islese alıwı, olardıń jumısın joybarlaw hám qadaǵalaw), psixofizik (ruxıy) kúshi, sistemalı, aqlıy oylawı, kózqarasınıń keńligi,

eslep qalıwınıń kúshliligi, shıdamlılıǵı)¹¹ [7.56.] ózgesheliklerin de názerden shette qaldırmaydı.

Xızmetkerlerdi qanday jol menen nátiyjeli basqarıw múmkin?

Qanday basqarıw usılınan paydalanǵan maqul?

Hár bir basqarıw jaǵdayı ózine tán hám ayrıqsha bolıp tabıladı. Bir jaǵdayda nátiyje bergen usıl bosqa jaǵdayda ulıwma orınsız bolıwı múmkin. Tiykargı itibar basshı shaxsın joqarı dárejede jetilistiriw, ondaǵı intellektual hám sólkemlestiriwshilik qábiletlerdi rawajlandırıw zárúrlıǵına qaratıladı.

Bunday iskerlik bolsa eń dáslep, basshınıń óz-ózin tereńrek úyreniwı, onıń «ishki rezervi»nde ne bar ne joqlıǵın «usinis» etiwinen baslanadı.

Mekeme baylıqları tiykargı eki gruppaga bólinedi: materiallıq hám materiallıq emes .

Materiallıq emes baylıqlarǵa sol mekemedegi tek aqılıy potentsiyal, bálki insan faktori menen baylanıslı bolǵan hámme jetiskenlikler kiredi.

Mekemede xızmetkerlerdi basqarıw huquqıy, ekonomikalıq, social – psixologiyalıq jollar menen iske asırıladı.

Huquqıy tárepleri:

Basshıǵa mekeme jumıslarına tiyisli normativ hujjetlerdi biliw, olardı ámelde qollana alıw, olar tiykarında óz betinshe ilajlar islep shıǵıw, olardı ǵalabalaw xızmetkerlerine olardıń mazmunın túsintire alıw minnetlemesi yuklenedi.

Mekeme tártibinde ámel qılıwshı normativ hujjetlerge — kásipke tiyisli xarakteristikalar, bul mekeme ómirine tiyisli ishki tártip-qaǵıydalar, xızmetkerler haqqında maǵlıwmatlar, bólimler haqqında qaǵıyda, lawazım wazıypalari, «Shártnama» t.b. kiredi.

¹¹ V. M. Shepel Issledovatel'skiy podxod v upravlenii shkoloy — M.: APP CИTP, 1992. —S.65

Bul normativ hújjetler basshınıń qadaǵalaw hám bahalaw jumısların jetilistiredi, xızmetkerler hám gruppaların óz-ózin basqarıwı múmkinshiligin asıradı.

Pedagogikalıq jámaátti basqarıwdıń social-psixologiyalıq tárepleri - kadrlardı jaylastırıw, xızmetkerler adaptatciyasi (maslasıwına bassılıq)

Xızmetkerlerdi mekeme maqsetine jegiw, olardı motivatsiyalaw, xızmetkerlerdiń kásiplik sheberligi hám kónlikpelerin jetilistiriw

Kadrlardı jaylastırıw - ámeldegi vakant orınlardı kandidatlardı tańlaw, kadrlardı jumıs jayına tuwrı qoyıw, jumıs jayı hám kásibi baylanıslı máselelerde xızmetkerdiń jeke hám kásiplik ózgesheligin tereń úyreniw.

Xızmetkerler adaptatciyasi maslasıwına bassılıq —xızmetkerdiń basqaruw sharayatlarına yamasa jańa jumıs jayına iykemlesiwin hám tez arada jámaát ómirine aralasıp ketiwin táminlew.

Xızmetkerlerdi motivatsiyalaw — mekeme maqseti jolında miynet etiw ushın qızıqtırıw. Motivaciyanıń tiykarǵı mazmun-áhmieti mekeme maqseti hám xızmetker máplerin uyǵınlastırıwdan ibarat.

Xızmetkerlerdiń kásiplik sheberlik hám kónlikpesin asırıwǵa tiykarǵı itibar, jańa texnologiyalardı ózlestiriw hám maqsetke umtılıw jolında nátiyjeli jumıs alıp barıw usılın úyreniwge qaratıladi.

Basshıǵa tán tiykarǵı jeke páziyetler:

- basshı shaxsına tán dominantlıqqa (ústinlik) umtılıw. Ózine isenim;
- saldamlılıq hám shıdamlıq ;
- jetilissenliklerge umtılıw ;
- juwapkershilik hám wazıypalardı sheshiwde isenim;
- oz betinshelik
- qarım-qatnasqa beyimlilik.

Basshı shaxsına tán dominantlıqqa (ústinlik) umtılıw. Baslamanı óz qolına alıw, gruppǵa jetekshilik etiw, jámaátti ózine qosa biliw, ózara múnásábet nátiyjesında ózine salıstırǵanda ózgeshelikti jaratıw hám qıyın jaǵdaylarda juwapkershilikti óz moynına alıw.

Basshınıń ózine isenimi. Ózine isenimi bolmaǵan basshı jaǵday ózgeriw menen, óz qararın ózǵertip turadı. Bunday basshı qol astında isleytuǵın xızmetkerler óz basshısı tımsalında súyeniw, isenimlilik kórmeydi, mekemede ótkeretuǵın kúnleri waqıtınshalıq tuyiledi. Sonday-aq, bunday basshı basqalar menen ózara kelisiwler aparıwǵa da iye emes. Sebebi óz shaxsına hám qábiletine isenbegen adam basqalardada isenim oyata almaydı

Saldamlılıq hám shıdamlıq atraptaǵılardı unamsız yamasa unamlı sezimlerdi ózara kúndelik qatnasta tez «juǵıw» ózgesheligine iye. Sonıń ushın basshı qaltis hám qarama-qarsılıqlı jaǵdaylarda sezimlerge berilmeslik, bálki átirapdaǵılardı óz teń salmaqlılıǵı hám jılawlangan sezimleri menen tásir eta alıwı kerek.

Shaxsınıń bul pazıyleti bir tárepten nerv sistemasınıń tuyme ózgesheligi menen belgilense, ekinshi tárepten arttırılǵan ómirlik tájiriybege baylanıslı bolıp tabıladı. Nerv sisteması ushın basshı óz sawlıǵı haqqında oylawı kerek. Miynet jumısların ratsional shólkemlestiriw, yaǵnıy miynettegi unamlı táreplerge keńirek itibar beriw, qolaysız jaǵdaylardı munasip joq etiw.

Kóbirek jaqın doslar sheńberinde bolıw dene tárbiyası hám paydalı jumislardı qızıǵıwshılıq keyipinde waqıttı ótkeriw, Hár qanday stresske qarsi tura alıwdı kúsheytedi sonıń menen birge, organizmniń iskerlik qábiletin qayta tiklewge xızmet etedi.

Jetiskenlikke ersiw. Basshı óz aldına maqset qoya alıwı hám onı orınlawǵa urınıwı kerek. Ulıwma alǵanda, insańǵa tán umtılıwdı eki taypaǵa bóliw múmkin:

- jetiskenlikke ersiw ;
- jeńilip qalıwdan qashıw.

Qalayda bir qıyın kızıw jaǵday payda bolǵanda bazibir insanlar usı jaǵdaydı sheshiw arqalı jetiskenlikke erisiw haqqında oylasa, basqalar bolsa jeńiliwge ushıramaw ushın ózin ilajı bolǵanınsha alıp qashadı.

Bul birdey jaǵdayǵa eki qıylı jantasıw bolıp, onıń iyeleri hár qıylı xarakterdegi insanlar. Basqarıwdı nátiyjeli alıp baratuǵın basshı bolsa áyne birinshi taypaǵa tiyisli bolǵanı sebepli, ol mashqalalardı tez hal etedi hám óz maqseti jolına imtıladı. Bunday taypa kisisi, ádette, táwekelshilikke hám barıwı múmkin. Gezi

kelip ol úlken maqsetti kishi bóleklerge bolip, hár bir kishi maqset artında nátiyjeni aldınan oyda sawlelendire aladı. Biraq bunday isti bárhá ámelge asırıw ańsat emes. Basshı táwekelge bara alatuǵın hám qawıp-qaterden qorıqpaytuǵın xarakterge iye bolıwı kerek. Ataqlı biznesmen hám menejer Li Yakokkanıń atap ótiwinshe; «Geyde táwekel hám máqul, lekin jol qoyılǵan qátelerdi óz waqıtında dúzetip barıw kerek»¹².

Maqsetke erisiw qızıǵıwshılıǵı menen jasaytuǵın adam mudam óz jumısları nátiyjeleri haqqında xabarlı bolıwdı qáleydi.

Juwapkerlik hám wazıypanı sheshiwge isenim. Ekonomikalıq hám social qátelikler barısında kásipleslerinde isenim oyatıw, náwbettegi jumısqa kepillik beriw hám oǵan erisiw zamanagóy basshı ushın áhmiyetli pazıylet. Bul processte basshılıq isbilermenlik penen uyǵunlasıp, isenim túsiniǵı oraylıq orıńǵa kóteriledi.

Óz betinshelik. Basshınıń abroyın asıratuǵın, qıyın jaǵdaylarda onı tiykarǵı maqsetke jetekleytuǵın tiykarǵı pazıyletlerden biri — óz betinshelik. Basshı óz qararı, oy pikir hám jeke kóz qarasına iye bolıwı kerek. Tuwrı, basshı óz jumisshılarında, maslahatshilerine qulaq tutıwı kerek deymiz, lekin qarar hám onıń orınlanıwı basshı moynına júklenedi. Sol sebepli bashılıqta óz betinshelik nátiyjeli basqarıwdıń tiykarǵı faktorlarınan biri. Biraq óz betinshelik ójetlikke aylanbaıwı ushın basshı bárhá óz ǵayratın mekeme hám jámáát maqsetleri menen uyǵunlastırıp barıwı zárúr.

Qarım-qatnasqa beyimlilik. Basshı óz kúndelik islerin tórtten úsh bólegin hár qıylı qatnasqa sarıplaydı. Qatnastıń basqarıwda áhmiyetin kózden ótkersek, eriksiz Li Yakokka eskertiwlerine dus kelemiz: «Men avtomobil' tarawında bir ómir islegen adamdı bilemen. Ol joqarı maǵlıwmatlı bolıp, óz basqarıw qabileline iye, sonıń menen birge, ájayıp keleshekti aldınan kóre alatuǵın óz kompaniyasınıń

¹² Pwlatov Sh. P. Umumiy Urta talim muassasalarini ilmiy-metodik boshkarishning pedagogik shart-sharoitlari. T., 2009. — Nomzodlik dissertaciyasi. —B.46

iri qániygesi edi. Lekin onı hesh qashan hesh kim joqarı lawazımğa tayarlamagan, sebebi ol basqalar menen qarım-qatnasta bolıwdı bilmes edi»¹³

2.2. Mektep basshısınıń waqıttan ónimli paydalana alıw zárúrligi

Basshınıń waqıttı basqarıwı mashqalanı maman tárizde asha alıw. maqset hám wazıypanı tuwrı biliw, xızmetkerler ortasında jumıstı bólistire alıw qábiletine tiykarlanadı.

Ulıwma orta bilim mektep basshısı óz jumıslarında waqıttı tuwrı bóle almawı sebepli tómendegi máshqalalar kelip shıǵıwı múmkin:

1.**Mudami asıǵıw.** Asıǵıs jaǵdayda adam qalayda bir másele ústinde tolıq oy júrgize almaydı, jámaátke mas qarar qabıl qıla almaydı hám kórilip atırǵan máselege jáne qaytıwǵa tuwrı keledi.

2.**Sharshaw.** Turaqlı asıǵıslıq sharayatında uzaq waqıt islew, orınbasarlarına islerdi tuwrı bólistire almaw nátiyjesinde payda bolatuǵın jaǵday.

3.**Shalaǵaylıq.** Jumıstı jaman shólkemlestiriw hám joybarlastırmaw aqibeti. Bul ayırım hallarda insan óz qásiyetın basqara almaw aqıbetinen kelip shıǵadı.

4.**Jumıstı jobarlastırmaw.** Kóp hallarda bul illet jeke bashınıń ǵana emes, bálki mekeme mashqalası esaplanadı.

5.**Miynet etiwge motivatsiyanıń tóménligi.** Bul faktor jumıs ónimdarlıǵınıń tóménligine hám nátiyjeli normadaǵı wazıypalardı waqıtida atqara almawǵa sebep boladı.

6.**Shıdamlılıqtıń tóménligi.** Dıqqattı jıynay almaw, tınıshsızlıqtan kelip shıǵadı. Qarar qabıl etiwdiń qıyınlıǵı onıń atqarılıwın arqaǵa sózip jiberedi.

7. Jumıstı orınlawda yamasa onı shólkemlestiriwde kásiplik sheberlik professionalizmnıń jetispewshiligi.

¹³ Vnutrishkolnoe upravlenie: teoriya i opit pedagogicheskix i upravlencheskix innovacij Pod red. N. V. Gorbunovoy. — M.: "Novaya shkola", 1995. —B.12

Waqıttı nátiyjeli basqarıw boyınsha hár bir basshı hám pedagog xızmetker tómendegilerdi este saqlawı kerek:

1. Waqıttı haqıyqat júdá áhmiyetli wazıypalardı sheshiwge jumsaw.
2. Kundi jobalar menen toltırıp jibermeslik, belgilegen jumıslar arasında tosadıy kútilmegen jumıslar ushın boslıqlar qaldırmaw.
3. Áhmiyetli (3ge shekem) hám ekinshi dárejeli (5ke shekem) islerdi rejelestiriw.
4. Kúnniń qıyın, áhmiyetli hám jaǵımsız jumıslardan baslaw hám juwmaqlawda ápiwayı, jaǵımlı jumıslarǵa ótiw.
5. Eski jumıstı tamamlap, keyin jańasına kirisiw. Jańa jumıstı baslap hárqanday sharayattada onı tamamlawǵa isenim payda etiw.
6. Waqıttı kóp alatuǵın ezbelerden, waqtın basshı esabınan tejeytuǵın xızmetkerlerden uzaǵıraq bolıw.
7. Waqıttı basqarıwǵa tiyisli qábilette analiz etiwge úyreniw.
8. Ózin “háreketsizlikte” ayıplay bermew. Basshı jumıslarında dóretiwshilik lumıslar bolǵanı maqsetke muwapıq.

«Mayda-chúydeler tınıshsızdıǵanlıǵı» mudamı qulaqqa esitiledi, xızmet wazıypaların orınlawǵa waqt qalmaydı. Dóretiwshilik haqqında aytpasaqta boladı. Bunday sózler turaqlı ushırasadı. Basshı bul haqqında saldamlı oylap kóriwi kerek. Sharshaǵan, haldan taygan xızmetker yamasa mektep muǵallımı dóretiwshilik penen islewge tayar emes.

Ne islew kerek?

- xızmetkerdiń artıqcha islewında ayıpkerlerdi basqa jaqtan izlemeń
- muǵallimlerdiń waqtına baylanıslı izbe-iz jumıslar alıp barıń.
- siziń kórsetpe, talaplarıńız qansha waqt sarıp etetuǵunın analiz qılıń.
- belgili bir bir xızmetker jumıslar waqtın xronometraj qılıń, waqtıń jumısqa tiyisli bolmaǵan jaǵdayların anıqlań hám analiz qılıń.

Esletpe. «Basshı hám waqtı»

1. Ózin hám basqalar waqtın shólkemlestiriwge úyreniw, waqtı únemlewdi úyreniw.

2. Waqıttı únemlewdi úyreniw – ómirdegi hám jumıstağı eń úlken baylıq.
3. Siz waqıtqa qanday múnasábette bolsańız, ol sizge sonday múnasábette boladı.
4. Basshı waqıttan ónimli paydalanıwǵa hám basqalardı soǵan uyretiwge májbúr shólkemlestiriwshi.
5. Óz waqtında atqarıлмаған jumıs, kóp waqıt hám kúsh talap etedi. Qalǵan iske qar jawar deydi xalqımız
6. Waqıt azda ǵana emes, bálkim kóplıǵındede únemlewdi biliw kerek.
7. Basshı waqıt ústinen húkimdar emes, lekin ol waqıttan ónimli paydalana biliwı shárt.
8. Hár qıylı waqıt aralıǵında qandayda bir paydalı hám zárúr nárseler islew mómkin.
9. Házir orınlaw mómkin nárseni keyinge hám erteńge qaldırmań.
10. Waqıt azlıqta yamasa joqta waqıt taba biliw — basshınıń eń joqarı kórkem óneri.
11. Eń qimbat tólem bosqa ketken hám joytılgan waqıt ushın tólengen tólem.
12. Eń kóp tarkalgan jinayat waqıttı aliw, jumısa hám qurı ótkeriw.

Waqıttan paydalanıwdı úyreniw maqsetke jol tabıw.

Basshınıń óz orınbasarlari hám oqıwshılar jámaátine baylanıslı basqarıwı eki halda ámelge asırıladı shólkemlestiriw hám metodikalıq.

Shólkemlestiriw - pedagogikalıq processtı biliw, onı shólkemlestire alıw, háreketke keltire alıw, pedagogikalıq processtı ámelge asırıwda orınbasarlari, oqıtıwshılar hám oqıwshılar jumısların shólkemlestiriw hám basqarıw.

Metodikalıq tárepi - basshılıq jumısların júrgiziw ushın zárúr bolǵan teoriyalıq, ámeliy, kásiplik hám pedagogikalıq -psixologiyalıq bilimlerge iye bolıw hám oqıw-tárbiya procesin metodikalıq tárepten tuwrı shólkemlestiriw sıyaqlı ilimiy tájriybege iye bolıwdan ibarat.

Mektep júdá quramalı, zergerlik miynettiń jemisi sıyaqlı názik, kem ushraytuǵın sistema bolıp tabıladı. Ol basqarıwsız jasap, rawajlana almaydı. Lekin basqarıw - goyat insanparwar jámiyettegi jańalaniwdan ibarat bolıp, ol hár qıylı

reformalarga tez kelisiw sıyaqlı jańasha mazmun hám túsiniqler tiykarına kórmewi kerek.

Basqarıw bilimpazlıq, iskerlik, dóretiwshilik, talapshańlıq, insanpáwarlık hám izbe-izlik penen alıp barılıwı zárúr. Pútkilgi basqarıw usılı traditsiyağa tán bolmağan máselelerge eń maqbul sheshimler qoyıw, ózine isenimli háreket, jetekshilikke, ayırım waqıtta qattı qollıqqa tiykarlanadı.

Bilimlendiriw mekemesi (ámeldegi normativ hújjetler sheńberinde) óz iskerligi wazıypalarınń jónelisi, mazmun hám áhmiyetin, quramın belgilew hám toltırıp barıw huqıqına iye. Basqarıw procesi ámelge asırılıwınıń nátiyjeliligi oqıwshılardıń jeke rawajlanıwı hám tayınlıgınıń mámleket bilimlendiriw standartları talaplarına muwapıqlıq dárejesin belgileydi. Bilimlendiriw mekemesi jumıslarında payda bolıp kiyatırğan tálim-tárbiya processindegi mashqalalardı kóp qırlılıǵı hám quramalılıǵı, basqarıwdı sıpatlı basqarıw shártın qoyadı hám tálim mekemelerin basqarıwdı jetilistiriw zárúrligin belgileydi.

Ulıwma orta bilim beriw procesin iinovacion qadaǵalaw tiykarları payda bolıp atırğan global processlerde “Kadrlar tayarlaw milliy programmasına sáykes halda basqarıw paradigması saldamlı basqarıwdı - onıń maqseti, mazmunı, texnologiyası “erkin shaxs” mashqalası sheshimin tabıwǵa qaratıw menen birge shólkemlestiriwge tiyisli processlerdi alıp kiredi, olar óz gezeginde teoriyalıq hám metodologiyalıq dárejede oylawdı hám tiykarlawdı talap etedi.

Házirgi dáwir talaplarına muwapıq ulıwma orta bilim mektepleriniń rawajlanıwı ushın payda bolǵan tendentsiyalar taypasına basqarıwdı demokratiyalastırıw, fundamentallastırıw hám adamgershiliklilestiriw, kompyuterlestiriw kiredi:

- bilimlendiriwdi demokratiyalastırıw- bilim alıwdıń hámme ushın ashıqlıǵı, onıń túrin hám formasın, oqıtıw xarakterin tańlaw erkinligin támiyinlew, lekin avtoritarlık hám buyırıqpazlıq basqarıw modelinen waz keshiw;

- bilimlendiriwdi fundamentallastırıw - materialdı oǵada saralaw, sistema mazmunın analiz etiw hám onıń tiykarǵı komponentlerin ajratıp alıw esabınan

ulıwma hám májburiy predmetler kólemin qisqartırǵan (integraciyalasqan) halda fundamental tayarlıqtı tereńlestiriw;

- bilimlendiriwe oqıwshılar hám oqıw miynetin individuallastırıw - fakul'tativ, ziyrek hám uqıplı oqıwshılar menen individual islew hám elektiv kurslar sanın kóbeytiw (yaǵnıy mektep komponentindegi saatlardı kóbeytiw esabınan), individual joba hám programmalarǵı kirgiziw. Oqıtıw forması hám metodların tańlawda oqıwshılardıń individual psixofiziologiyalıq ózgesheliklerin esapqa alıwǵa erisiw, óz betinshe jumıslar kólemin asırıwdı talap etedi;

-adamgershiliklestiriw - bilimlendiriwdiń baslanǵısh basqıshlarında gumanitar, estetika (suwretleytuǵın kórkem óner, muzika mádeniyatı. ritmika,...) pánlerinen sabaq saatların kóbeytiw, oqıwshılardıń materiallıq dúnya túsiniǵın keńeytiw, olarda social ózara tásir kónlikpelerin oáliplestiriw adamgershiliklestiriw, sonıń menen birge, oqıtıwshı hám oqıwshı shaxsınıń oáliplesiwi ushın kóp múmkinshilikler jaratıw, adamlarǵa insaniy múnásábette bolıw, jámiyet aldındaǵı juwapkerlikti seziw.

L. V. Fatkin óz jumıslarında basshınıń tiykargı bes ózgesheligin sanap adaptaciya kushli bolmaǵan jámaátte shaxslar arasında múnásábetlerdiń dinamikasını xarakteristikalaydı¹⁴;

Jetekshilik mashqalalı jaǵdaylardı xal qıla alıw, basqalardan barsha ózgetshelikleri menen sıpat tárepten joqarı turıw ;

-sotsiallıq funktsiyalarǵa integraciyalanıwshı — noformal emotsional lider bola alıw :

- kirisiwshilik - pozitiv social qatnaslardı ornata alıw ;

- stresslerge qarsi tura alıw intellektuallıq, emotsional shıdamlılıqtıń bekkemligi,.

¹⁴ Fatkin L. V. Professigramma rukovoditelya. SP., 2000. —B.26

Joqarıdagi pikirlerden juwmaq qılıp, ulıwma orta bilim mekemelerin basqarıw basshı shaxsı qábileti múmkinshiliklerin belgileytuǵın tómendegi parametrlerdı kórsetiw múmkin.

2.3 Mektep basshısınıń iskerlik belgileri

Mektep basqarıw jumısları sistemalı ob'ekt sıpatında tómendegi ayırıqshalıqlarǵa iye: zárúrlıklar - múmkinshilikleri, basqarıw mekemeisiniń kórsetkishleri hám basshı qábiletın bahalaw kriteriyaların esapqa alıw tiykarında rawajlanıw jónelisi; potentsialı, funktsional imkaniyatları, individuallıúı hám mádeniyatı; mekteptiń mentaliteti; onıń pútın pedagogikalıq sisteması, inventarlar menen támiyinleniw múmkinshilikleri; ishki múmkinshilikleri hám sırtqı ortalıq penen múnásábetleri; pedagogikalıq hám mektep jámáátiniń rawajlanıwı, sonıń menen birge, mekteptiń ishki basqarıw sisteması hám ushki rawajlanıwı.

Tájiriybe-sınaq jumıslarshshń nátiyjeleri, bilimlendiriw mekemeleri basshıları ushın tómendegi táreplerdiń júdá áhmiyetli ekenin kórsetedi:

- pedagog kadrlar, xızmetkerler hám oqıwshılardı húrmet etiw, olardıń atların múmkinshiliginshe este saqlaw ;
- mektep jumıslarınıń barlıq túrlerin áhmiyetli dep esaplaw ;
- dóretiwshilik hám baslamashılıqtı xoshametlew;
- xodamga óz jumısı menen tururlanishiga múmkinshilik beriw;
- hár qıylı mazmundagi shaǵımlardı tıńlay alıw hám oǵan salıstırǵanda tuwrı múnásábet bildiriw;
- xızmetker natuwrı jumıs qılılǵan bolsa, onıń ózligine tiymesten túsindiriw;
- qol astındaǵı xızmetkerlerdiń ızzet-húrmetine tiymew;
- bilmegenin sorap úyreniw, qarar qabıl etiwge beyimlik;
- xızmetkerlardı pedagogikalıq innovatsiyalar, joqarı mekemelerdiń huqıquı normativ hújjetleri menen tanıstırıp barıw.
- xızmetkerdi hámmenıń aldında maqtaw. zárúrlik bolsa jekpe-jek qalǵanda keyiw;
- basqalar eskertiwin tuwrı qabıl etiw;

-jalqaw xızmetkerdiń hámmeni isten qaldırıwshı tásirge iye bolıwını este saqlaw hám onı ońlaw sharasın kóriw;

- iykemlesiwsheń bolıw, xızmetkerlerdi mayda shúyde ushin keyiy bermew;

- óz sepimlerin jeńe alıwı ;

- basshılıqta wazıypalardı durıs bólistiriw, ózi joqtada mektep saatları tolıq ornlanıwı kerek;

- ashıw menen ayılğan sóz ońlanıwı qıyın bolatuǵın jaǵdayǵa alıp keliwi múmkinligin este saqlaw ;

- “Óz múmkinshiliklerin tolıq iske asıratuǵın adam basqalardı soǵan úyrete aladı”, degen qaǵıydaǵa ámel etiw.

- xızmetkerdi hámmeniń aldında maqtaw. Zárúr bolsa jekpe-jek qalǵanda keyiw;

-basqalar sınıın tuwrı mániste qabıllaw;

-dánǵese xızmetkerdiń hámmeni isten qaldıratuǵın tásirge iye bolıwın esta saqlaw hám onı dúzetiw sharasın kóriw;

-keshirimli bolıw, xızmetkerlerge há dep baqıra bermew;

-ashıwdı jeńe biliw, hám onı basqara alıw;

-wazıypalardı basshı qızmetkerlerge tuwrı bólistiriw, ózi joqtada mektep saattay anıq islewi kerek;

-ashıw menen ayılğan sózlerdiń nelerge alıp keliwi múmkinnekenin este saqlaw;

-“Óz múmkinshiliklerin tolıq paydaalana alatuǵın adam basqalardada onday múmkinshilik bar”, degen qaǵıydaǵa ámel qılıw.

Juwmaqlap aytqanda, insan faktorı, wazıypalardı hám kepilliklerdi tuwrı bólistiriw, basshınıń abroyı hám bilimdanlıǵı, mekteptiń rawajlanıwı, basqarıw sıpatınıń asıwına alǵa niyetlengen wazıypalardı tuwrı túsindire biliw, adamlardıń asıqpay albıramay islewine múmkinshilik jaratıw, jymıstaǵı sistemalılıq, tuwrı shólkemlestirilgen mektep ishki qadaǵalawı hám monitoring, qoshámetlewdiń tuwrı tańlangan sisteması mektep jámaátine berilgen barlıq kórsetpelerdiń atqarılıwınıń sıpat dárejesin analiz qılıwǵa múmkinshilik beredi.

Basshınıń mekteptegi abroyın, onıń lawazımı yamasa baslıqlardıń qollap-quwatlawı emes, bálki onıń wazıypası hám mektep komandasınıń oǵan bolǵan múnásábeti belgileydi. Usınıń menen birge jámaátti motivatsion qollap-quwatlawı, múmkinshiliklerin rawajlantırwshı, jámaátke unamlı tásir etiwshı kompetentsnyası arqalı basshı jámaáttiń abroy-itibarlı, eń húrmetli adamı hám ustazına aylanadı.

Kóp jıllıq tajriybeler mektepte tálim-tárbiyanıń jolǵa qoyıw, basqarıw mákemesiniń abroyı-itibarı, muǵallınlerdiń dóretiwshilik xızmetleri, oqıwshılardıń bilim alıw natıyjelilıǵınıń joqarı bolıwı, jetilisiwi, kóp tárepten mektep basshısınıń belsendilıǵı hám iskerligine baylanıslılı ekenligin kórsetedi. Mektep basshısı tálim-tárbiya mekemesinń bnrinchi adamı, basshı lawazımıyesi. Onıń mektepti basqarıwda hár qıylı wazıypaları oǵada kóp.

Áwele, mektep basshısı - basshı basqarıwchi (menejer) sıpattındada óz múmkinshiliklerin analizlep, óz beinshe táwekel etedi hám qararlar qabıllaydı. mekteptiń strategiyası hám jumısların joybarlaydı hám onı ámelge asırıwǵa jámaátti baǵdarlaydı. Mektepte “Basqarıw tuwrısında”ǵı Nızam, Kadrlar tayarlaw milliy programması hám Prezident párman hám qararlari, Ministrler Mekemesiniń basqarıwǵa tiyisli qararların tikkeley tálim-tárbiya procesine endiriliwine juwapker. Atqaratuǵın wazıypasına muwapıq, ol tiyisli basqarıw mákemesi jumısların nátiyjeli basqarıw boyınsha hújjetlerdi tayarlaw hám pedagoglar jámaáti jumısları maqseti hám wazıypaların anıq belgilewi tiyis. Qızmetkerlerdidi basqaradi, baǵdar hám kórsetpe beredi. Pedagogikalıq jámaátti qunt penen islewge tartıwı tiyis. Qánige xızmetkerlerdi tuwrı tańlap jumısqa tartadı, rawajlanıwdı bahalaydı, qoshámetleydi, jazalaydı.

Eger basshı (menejer) tómendegiche islewge umtılsa, joqarı nótiyjelerge erisedi:

- qoyılǵan maqsetke erisiw ushın qattı-qol bolıwı;
- kereginde táwekel etiw;
- insanlar hám jaǵdaylarǵa baylanıslı salıstırmalı qarar qabıllawda sabır taqátli bolıw;

- lumista - ğayratker, ádil;
- ózgeriwshen jaǵdayǵa - maslasıwshań;
- minez-qulıqqa – itibarlı hám óz jumısına sın kóz benen qaraydı;
- jeke pazıyetlerdi bahalawda — saldamlı.

Mektep basshısı - pedagog sıpatında ózinń arnawlı bir kontseptsiyasına iye bolıwı, pedagog kadrlar hám basqarıw procesi qatnasıwshıları qálbine milliy qádryatlarımızdı, turmıstaǵı tájiriybelerdi, pán hám texnika tarawlarındaqı jetiskenliklerdi endlriwdi támiyinleydi. «Ustaz-pedagoglar mektebi»-n shólkemlestiredi hám turaqlı túrde onıń iskerlıǵın úyrenip, baqlap baradı. Mektepte ilimiy pedagogikalıq, metodikalıq jumislardı jetilistiriwge ules qosıwı, barlıq muǵallimler hám oqıwshılarga hár tárepleme (bilimi, tárbiyalılıǵı, kiyiniw hám qarım-qatnas mádeniyatı hám basqa tárepleri menen) órnek bolıwı, jámaáttin shaxsqa tásir etiwshi múmkinshiliklerin islete biliwi kerek. Usınıń menen birge mekteptegi tálim-tárbiya procesiniń mazmunı, usılı, formaların bilimlendiriw máseleleri menen muwapıqlastıradı.

Mektep basshısı hár qıylı taypadaǵı hám minez-qulıqtaǵı adamlar menen turaqlı qatnasta bolǵanı ushın. ol psixologiya páninen jaqsı xabarlı bolıwı hám psixolog sıpatada qol astındaǵı xızmetkerler aldında ózin tuta biliwi, tek óz pikirin túsindiriw emes, bálki olardıń pikirlerin tıńlay billıwı, hám pikirlik, ábjillilikti tikkeley qollap-quatlawı maqsetke muwapıq. Basshı mektepte pedagogikalıq - psixologiyalıq kesellikti anıqlaw jumıslarınıń tiykarǵı wazıypaların ańǵarıwı hám onıń nátiyje beretuǵınların basqarıw procesine kirgizip barıwı kerek. Ol pertseptiv, yaǵnıy jámaát aǵzalarınıw, pedagogikalıq xızmetkerlerdin, sonıń menen birge. oqıwshılardıń ishki dúnyasına kire biliwi, psixologiyalıq gúzetiwshenlik, boysunıwshılardıń waqtinchalıq psixologiyalıq jaǵdayları menen baylanıslı názik bastan keshiriwlerin túsine biliwden ibarat qábiiletlerge iye bolıwı zárúr.

2.4. Bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mádeniyatı

Mádeniyat hám onıń menen baylanıslı bolǵan basqarıw ob'ektleriniń bir neshshe tariypleri bar. Ilimpazlar tárepinen mádeniyatqa berilgen ulıwma tariypke kóre, mádeniyat bul xızmetkerler gruppası tárepinen ózleriniń ámeldegi funkciyaların támiyinlew maqsetinde ornatılǵan eksilitsit hám implitsit (pedmeti sanalı anıq emes kózge kórinedi yaki kórinbeytuǵın) qaǵıydalardıń dinamikalıq sisteması bolıp, bul qaǵıydalar jámaát ushın ulıwma ahmiyetke iye bolǵan, biraq jámaát ishindegi óz ózgesheiklerine iye birlespeler tárepinen hár qıylı tárizde ámelge asırılatuǵın, áwladan áwladqa ótkeriletuǵın, mudamı ózgeriwsheń, basqarib turılatuǵın sistemalar, kadryatlar, idealar, basqarıw norma hám modellerin óz ishine aladı.

Sonıń menen birge, shólkemlestirilgen mádeniyattıńda ámelde kóp tariypleri bolıp, olar tómendegiler:

1) tiykargı isenimlerdiń (olar arnawlı bir topar tárepinen óz betinshe qalıplestirilgen, ózlestirilgen, yamasa islep shıǵılǵan bolıp, olar jámaáttıń sırtqı ortalıq hám ishki integraciyaǵa iykemlesiw máselelerin qansha dárejede sheshiwge uyengenligine baylanıslı) jıyındısı bolıp, olar jámaáttıń jańa aǵzalarına jámaáttıń anıq máselelerin túsiniwi, pikirlewi hám bularǵa qanday múnásábette bolıwın belgilewshi qádryatlar sıpatında bahalanıwı ushın jetkilikli dárejede nátiyjeli esaplanadı¹⁵ (E. Shayn);

2. Arnawlı bir mádeniy sharayatlarǵa túsip qalǵan hár qıylı adamlardıń jeke aqlı, yadı, isenim hám ámeliy tájiriybeleri hár qıylı bolıp, bunday jaǵday bir mádeniattıń ózin adamlardıń hár qıylı túsiniwlerine alıp keledi; bunday

¹⁵ Vagina L. I. Planirovanie rabotı sredney obsheobrazovatelnoy shkoli. — M.: "Pedagogicheskiy poisk", 1996. — B.79

túsiniwlerdiń korınısı yamasa jıyındısı, sonıń menen birge, olardıń ómirge endiriw usılları mádeniyatın quraydı (D. Martin)¹⁶;

3.Mádeniyat quramalı qubılıs bolıp, ol mekeme aǵzaları tárepinen olardıń minez qılıq is háreketlerin basqaratuǵın norma hám qádryatlardıń qollap-quwatlanıwında áhmiyetli orın iyeleydi;

4.Mekeme aǵzaları tárepinen qollap-quwatlanatuǵın qaǵıydalardıń dinamikalıq sisteması bolıp, onı tek sanalı halda ózgeriw múmkin (D. Mattsumoto).

Shet ellik ilimpazlar mekemeni tómendegi ush parametr boyınshar ajratıwdı usınıs qılǵan.

a)quramalılıq (qıyınshılıq) dárejesine kóre;

b)formallastırılǵanlıǵı dárejesine kóre;

v)oraylastırılǵanlıǵı dárejesine kóre.

Quramalılıq (qıyınshılıq) mekemedede wazıypalar hám jumıs túrleriniń differentzial qoshámetleniwin talap etedi. Formallastırılǵanlıq mekemedede onıń jumısları strukturası hám qaǵıydalar belgilep beretuǵın tendentsiyalardıń iske asqanlıq dárejesin kórsetedi. Oraylastırılǵanlıq dárejesi mekemeniń qarar qabıllaw imkaniyatları sheklengen bolıp, óz bólimleri hám qızmetkerleri kúshi menen wazıypalardı ámelge asırıw múmkinshilikleri bolıwın hám beyimligine baylanıslı boladı. Mekeme xızmetkerleriniń miynetiniń (jumısınıń) tiykarǵı ózgeshelikleri tómendegishe esaplanadı: pedagoglardıń ilmiy tájriybe hám qábiletiniń hár

qıylılıǵı; jumıs boyınsha beriletuǵın wazıypanıń birdeyligi hám onıń mekeme ushın áhmiyetliligi; avtonomlı (jumıs jayındaǵı óz betinshelik dárejesi, óz

¹⁶ Bakutnik R. P. Upravlencheskaya deyatel'nost v sfere obrazovaniya: sistemnyy podkhod. — M.: Rifma, 1992. — B.44

jumis grafigin qálipsesteriw, qararlardı qabıl etiw hám maqselerge erisiw jolların n belgilep alıwdagı erkinlik).

Mádeniyattıń rawajlanıw tágdiri basqarıw menen tikkeley baylanıslı. Insannıń qay dárejede ruwxıy -materiallıq dárejege iye bolıwı, mádeniyattıń hár tárepten rawajlanıwı. yaǵnıy onıń sıpat tárepten jańa basqıshlarǵa kóteriliwi bilimlendiriw sıpatınıń qay dárejede joqarı kóteriliwine baylanıslı.

Insan ómiri sharayatların ózgartiriwshii, onıń "ómir máqeniyatın" qálipsesteriwshi hám ózgartiriwshi iskerlik mádeniyatınıń ulıwma tiykarı.

Mádeniyatlı adamnıń rawajlanǵanlıq dárejesi, oǵan mádeniyattı ózlestiriw usılı hám ózlestiriw formasın belgilep beredi. Adamnıń mádeniyatında (materiallıq hám ruwxıy) onıń tıp tiykar haslı kórinedi. onıń ómiri processinde rawajlanǵan qábiletler payda boladı.

Bilimlendiriw mekemelerin mádeniy ob'ektlerge tiykarlanǵan ilimiy-metodikalıq basqarıwǵa sistemalı iske asırıw idealari hám principielerin sanalı halda ózlestiriw mashqalanı usınıs etiw hám ámeliy wazıypalardı sheshiw strategiyasın, ámeliy sheshimler hám jumis xarakterin ózgartiredi, waqıya-hádiyseler, madeniy processler haqqında jańa idealar payda etedi.

Basqarıw mádeniyatı - ulıwma social mádeniyattı quraytuǵın komponenti sıpatında social mádeniyat kontekstindegi basqarıw túsiniqleri, múnásibetlerdiń ózara tásir etiwı nátiyjesında qáliplesedi hám ol jaǵdayda hár qıylı: dástúriylik, aktuallıq dárejesi, motivlestiriw sisteması ; basshılıq usılları, shólkemlestirilgen ortalıqtıń sıpatı,kommunikatsiyalar ; shaxstı basqarıw; basqarıw strategiyası hám basshınıń kásiplik mádeniyatı sıyaqlı komponentler rásmiy payda boladı.

Basshı mádeniyatı - basshı ádebi hám aqlı ortasındaǵa dialektikalıq baylanıs. Bul baylanıs ádebi. iyman, insap, ádalat hám basqa pazıyletler kompleksinen ibarat boladı. Basshınıń kásiplik mádeniyatı degende basshınıń óz kásibin bilgirliǵi. onıń kásiplik basqarıw jumisların orınlawǵa tayarlıq dárejesi túsiniledi. Bunda maqsetke muwapıq ol yamasa bul kásiplik sıpatları ayrıqsha jaǵdaylarda hár bir basshınıń "ideal modelini" qálipsesteriwge tiykarlanadı.

Mektep basqarıw mádeniyatı pedagogikalıq, qarım-qatnas, psixologiyalıq, huquqıy, ekonomikalıq, siyasiy, eqologiyalıq, miynet hám atqarıw mádeniyatlarınan tashkil tawıp, basqarıw basshın olarğa ámel etiw bilimblendiriw mekemesiniń basqarıwdıń nátiyjeli bolıwına múmkinshilik beredi.

Basshınıń jumıs babında múlayım múnásábette bolıwı (yamasa mádeniyatı):

- xabarlasqan adam menen qızıǵıw;
- múnásábette múlayımlık hám kishi peyil bolıw;
- múrojaatta lawazım, tabaqa, asirese, atı-jónin esta saqlaw, sabır taqat penen tınlaw ;

- olarğa jumısları, ózleri haqqında sóylewge múmkinshilik beriw;

- **jumıs babında** ğabarlasqan xızmetkerler menen onı qızıqtıratuǵın máseleler haqqında sóylese alıw ;

- sáwbetleslerge shın júreken tásir kórsetiwde mámile ústinligi, yaǵnıy diplomatiya;

- basqalarga tásir etiwdiń ámeldegi stilistikalarınan paydalanıw ;

Házirgi dáwirde pedagogikalıq innovatsiyanı hám bilimlendiriwdi modernizaciyalaw procesin rawajlandırıw hám jetilistiriw alıp barılıp atırǵan bir dáwirde bilimlendiriw mekemelerin basqarıw mádeniyatı áhmiyetli máselelerdiń biri esa

Basshı xızmetkerlerdiń huquqıy mádeniyatı, huquqıy bilimi, huquqıy e'tikası hám izbe-iz ámeliy iskerlik kompleks sıpatında jámiyet hám mámleket aldında torǵan wazıypalardıń nátiyjeli iske asıwın támiyinleydi.

Basshı huquqıy mádeniyatı mazmunınan kelip shigip, onıń strukturalıq elementlerin úsh gruppaga : ruuqıy-teoriyalıq, huquqıy oyda sawlelendiriw; unamlı -huquqıy idea hám basshınıń dóretiwshilik jumıslarına ajratıp kórsetiw múmkin.

Huquqıy mádeniyat mazmunı basshı huquqıy mádeniyatı modelin belgileydi.

Bunday model' tómendegishe xarakterlenedi:

birinshiden, basshınıń haqıyqıy huquqıy yamasa huquqıy áhmiyetge iye bolǵan huquqı;

ekinshiden. onıń huqıqqa hám basqa huquqıy máselelerge múnásábeti, huqıq hám insan huqıqın húrmet penen tán alıwı ;

úshinshiden, huquqıy is –alıp barıwǵa ádetleniwı;

tórtinshiden, puqaralıq-huquqıy aktivligi.

Mekteptegi tálim-tárbiya jumıslarınıń natiyjeliligi kóp tárepten mektep basshısınıń oqıtıwshılar hám oqıwshılar menen mámile ádebi, basshılıq etiw metodlarına baylanıslı. Bul tarawda mámile ádebiniń quramalılıǵı sonnan ibarat, ol jaǵdayda basshılıq hám boysınıw, erkinlik hám dóretiwshilik principiń birlestiriw talap etiledi.

Mektep jámaátiniń ilmiy tájriybesi, qábileti, ádep-ikram hám ruwhıy dárejesine kóre hár qıylı kategoriyadaǵı, sonıń menen birge, minez qulqı hár qıylı adamlardan ibarat boladı. Pedagoglar jámaátın tuwrı basqarıw ushın óz-ara talap etiwshilik penen qálegen-májburıy boysındırıw normaların taba biliw hám oǵan ámel etiwı, hár bir oqıtıwshınıń erkinligi, ǵayratkerligi, dóretiwshiligin qollap-quwatlaw talap etiledi.

Pedagogikalıq mámile ádebiniń áhmiyeti pedagogikalıq jumıslardıń ózine tán ózgesheliginen, yaǵnıy oqıwshi hám oqıtıwshılardı bir jámaátke birlestiriw maqseti kelip shıǵadı. Bul óz gezeginde, mektep basshıları hám oqıtıwshılarnıń óz-ara mámile-múnásábetlerine talaptı kúsheytedi.

Mámile ádebi, pedagogikalıq qadaǵalaw, basshıdan júdá ádalatlı bolıwdı talap etedi. Ádalatsızlıq etiw pedagogikalıq jámaátıń bólinip ketiwı, aqırında ádep-ikramlılıqtı páseńlewge alıp keledi. Pedagogikalıq qadaǵalawda oqıtıwshılardı salıstırǵanda " buniń tájriybesi, xızmetleri úlken, bul bolsa ele jas ; bul - ózimizdiki, bul - biygana" sıyaqlı jantasıw múmkin emes. Bul basshı mádeniyatına qayshı keledi.

II-Bap boyınsha juwmaqlar

Juwmaq qılıp aytqanda, insan faktori, wazıypalardı tuwrı tapsırıw. kepilliklerdi tuwrı bólistiriwde basshınıń orını, mekteptiń rawajlanıwı, basqarıw

sıpatındaniń asıwına yunaltirilgen wazıypalardı tuwrı túsintire biliw, adamlardıń asınıp alırawına jol kuymay arqayın islewine múmkinshilik jaratıw, jymıstaǵı sistemalıq, tuwrı shólkemlestirilgen mektep ishki qadaǵalawı hám monitorıńǵı,

Basshınıń mekteptegi abroyın, onıń lawazımı yamasa baslıqlardıń qollap-quwatlawı emes, bálki onıń wazıypası hám mektep komandasınıń oǵan bolǵan múnásábeti belgileydi. Usınıń menen birge jámaátti motivatsion qollap-quwatlawshı, múmkinshiliklerin rawajlandırıwshı, jámaátke unamlı tásir etiwshı kompetentsnyası arqalı basshı jámaáttiń húrmetine, eń húrmetli adamı hám ustazına aylanadı.

Motivatsiyanı qollap-quwatlaw - basshıdaǵı xızmetkerlerdiń óz jumısına sadıqlıǵın bekkemley alıw kompetentsiyası. Bul kompetentsiyaǵa iye basshı;

- pedagogikalıq jámaáttiń jeńislerin hám atqarǵan jumıların tán aladı hám olardı xozáshámetleydi, minnetdarshılıq bildiredi ;

- pedagogikalıq jámaát óz jeńislerinen maqtanış payda etiwı ushın jámaátti maqtanış etetuǵının ashıqtan ashúq aytalı;

- jámaáttiń óz jumısınan qanaatlanıwı ushın hár qıylı dóretiwshilik usıllardı oylap tabadı ;

- jámaát jumıların janlandırıw ushın sáwbetler hám kórsetpeler (prezentatsiya) ótkeredi.

Mektep adminstraciyası oqıtıwshılar menen mámilesi, ózara múnásábetlerinde dóretiwshilik ortalıǵın jaratıw áhmiyetli bolıp tabıladı. Dóretiwshilik ortalıǵı óz-ózinen júzege kelebermeydi, bálki adminstraciyasınıń aqılıy is-háreketleri, urınıwları nátiyjesinde payda boladı. Mektep basshısınıń pedagogikalıq jámaátke tálim-tárbiyanıń nátiyjeli usılların usınıs etiwı, qızıqlı ilajlar shólkemlestiriwı menen bul maqsetke erisiw múmkin.

Maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda, insan tábiyatındaǵı unamlı ózgesheliklerdiń barlıǵın toplaǵanda hám basshınıń ádep-ikram normalarınan ústin túrmaydı eken. Bul basshı minez-qulqınıń oǵada joqarı unamlı bolıwın talap etedi. Olarǵa iye bolmaǵan basshı óz jumıslarında jetiskenlikke tolıq erise almaydı.

Mektep adminstraciyası pedagoglar jámááti menen mámile-múnásábetlerinde tómendegi principiierge ámel etiwı kerek:

- mektep basshısının oqıtıwshılardı talapshańlıǵı, olardı isenim hám húrmet penen qaraw;
- barlıq oqıtıwshılardı birdey talap qoyıw hám olardıń hár biriniń jeke qábileti, kásiplik sheberligi hám talantın esapqa alıw ;
- mektep jámááti qabıl qılǵan qararlardı orınlawda hár bir oqıtıwshınıń juwapkerligin itibardı alıw ;
- jumıslarında pedagoglardı tán mádeniyat hám sheberlikti asırıwdıń hár qıylı usıl hám formalarınan paydalanıw;
- oqıtıwshılardıń miynet etiwı hám dem alıwı haqqında ǵamxorlıq kórsetiw.

Náwbettegi faktor - wazıypalardı orınlaw boyınsha jumıslardı joybarlawǵa jámáát aǵzaların qamtıw. Eger basshı xızmetkerlerdi jámááttiń jumısın joybarlawǵa qamtısa, ol jaǵdayda jumıs qaysı múddette hám qanday usıllar menen atqarılıwın, kim ne ushın juwap beredi, qoyılǵan maqset hám wazıypalar túsinikli bolsa, xızmetkerler óz wazıypaların shın kewilden atqaradı. Usı talaplardı ámel qılǵan mektep basshıları ǵana bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq tiykarda basqarıwǵa erise aladı.

III BAP. ULIWMA ORTA BILIMLENDIRIW MEKEMESIN ILIMIY-METODIKALÍQ BASQARÍW TAJIRIYBE JUMÍSLARÍ.

3.1. Tájiriybe jumislarin ótkeriw metodikasi.

Programma hám jobanı ekspertiza etiw .

Ulıwma orta bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq basqarıwda har qıylı metodlardan keń paydalanıladı. Solardıń biri mekeme umisların ekspertiza qılıw. Bilimlendiriw mekemesiniń basqariw jumislari programması hám jobası tayın bolǵannan keyin olardı taǵı bir márte analizlep, soń qánigelerge ekspertizaǵa jiberiw zárúr.

Jámáát yamasa jeke tártipte isleytuǵın ekspertler qatarında belgili ilimpazlar, jetekshi qánigeler, ámeliyatshılar. sonıń menen birge, ilimiy laboratoriyalar kafedralar, ilimiy keńesler h.t.b.lar bolıwı múmkin.

Bilimlendiriw mekemelerinde qadaǵalawshı ekspertizaniń mekeme jumislarińıń turaqlı jaǵdayın biliwde ornı girewli ekenligi kópshilik tárepinen tastıyqlanǵan. Hadaǵalayshı ekspertke eki talap qoyıladı: **bilim hám qalıshıq.** Ekspertizaniń maqseti mekeme jumislarińıń anıq jaǵdayı haqqında konkret juwmaq shıǵarıw.

Biziń pikirimizshe, ekspertler juwmaǵı tómendeǵı pozitsiyalardan shólkemlestirilgen bolıwı kerek:

-programma hám jumıs rejesiniń jetiliskenligin bahalaw; -programmanıń pútinligin bahalaw;

-jańa idealar hám usınıslar; -juwmaqlar, shamalar, prognozlardıń tiykarlanǵanlıǵın bahalaw;

-kemshilikler, qáteler, pikir-usınıslar; -juwmaqlar.

Ulıwma orta bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq basqarıwda basqarıw usıllarınan keń paydalanıladı.

Basqarıw usılları — basqarıw maqselerine erisiw usılları yigindisi bolıp tabıladı. Ulıwma kórıniste basqarıwdıń maqseti ámeldegi sheklengen resurslar menen joba, tapsırmadarın tolıq kólemde óz waqtında hám sıpatlı orınlaw.

Basqarıw usılları bilimlendiriw sistemasına tiyisli lawazımdı iyelewshı barlıq basshılar ushın bir dıylı qağıyda bolıp tabıladı. Biraq, tiyisli lawazımlar haqqındagi kórsetpeler, qağıyda hám ilmiy tájriybelerge tiyisli málimlemelerde basshınıń basqarıw usılları onıń basqarıw ob'ektiniń ózgesheligin esapqa alǵan halda anıqlanadı.

Basqarıw teoriyası hám ámeliyatında basqarıwdıń úsh adminstrativlik, bilimlendiriw hám tárbiyalıq jumıslarǵa tiyisli usılları bar.

Adminstrativlik basqarıw metodları.

Adminstrativlik basqarıw metodları tómendegi usıllarǵa tiykarlanadı:

- qánigeler wazıypaların qatań bólistiriw;
- basqarıw wazıypaların orınbosarlari arasında bólistiriw;
- kúndelikli qadaǵalawdı shólkemlestiriw; -tártip talapların orınlaw; -hár bir xızmetkerdiń anıq juwapkershiligin sezindiriw.

Bul usıllar basshınıń óz xızmetkerlerine buyırıq, kórsetpelerdi orınlatıw huqıqın támiyinlese, basqa tárepten qızmetkerlerge olardı orınlaw juwapkerligin júkleydi. Basqarıw usılları basqarıw reformaları nızamlılıqları hám huquqiy-normativ hújjetlerdiń talapların orınlawǵa tiykarlanadı. Administrativ usıllardıń maqset wazıypalar. minnetleme, juwapkershilik, kepillik. tártip-ıntızam urnatıw, isbilermenliktiń óz ara múnásabetlerin tártiplestiriw.

Administrativ usıllardan qatań belgilengen hújjetlerde kózde tutılǵan anıq, jaǵdaylardan kelip shıǵıwshı kúndelik operativ basqarıw ushında paydalanıladı. Tásir etiwdiń administrativ usılları párman, buyırıq, kórsetpe hám basqa normativ hújjetler túrinde iske asadı.

Buyırıq,- basshınıń qol astındaǵılarǵa arnawlı bir tapsırmanı orınlaw ushın bergen jazba yamasa awızshe talap.

Párman — pedagogqa páni boyınsha biriktirilgen klasslarǵa sabaq beriwde DTS hám oqıw programmaları tiykarında tereń bilim beriw máselelerin sheshiw boyınsha berilgen talap. Párman funkkiional basshı (direktor orınbosarlari, metod birlespe basshıları) tárepinen olarǵa óz kompetentsiyasi sheńberında berilgen huqıqlar tiykarında shıǵarıladi.

Kórsetpe awıızshe formada beriledi. Bunday formadan barlıq basshılar paydalanadı. Biraq onı hámmege emes kóbirek tek tómengi metod birlespe basshıları, psixologlar, klass basshıları hám jetekshilerge qollanadı. Párman hám qararlar buyruk hám buyırıqlarğa oğada uxsas. Tek parqı sonda buyırıq mekeme direktorı, onıń orınbosarı tárepinen, párman hám qararlar bolsa húkimet tárepinen shıǵarıladı.

Administrativ buyırıqlar bashısı tárepinen rásmiy hújjet sıpatında qol qoyılǵan kúnnen baslap kúshke kiredi. Olar sotsiyal talap hám juwapkershilikler sistemasında qalıplesken baylanıslardıń orınlanıwın támiyinleydi.

Basshı qarama-qarsılıqlardıń aldın ala biliwi kerek. Basqarıwdıń dúniya tájiriybesinde qarama-qarsılıqlardı kemeytiw yamasa jónge salıw boyınsha belgili bir usıllar islep shıǵılǵan olar:

1. Informaciyanı túsindiriw hám basqalarğa jetkeriw. Ilajlar hám idealardı ashıq talqılaw xızmetkerlerge reformalardıń zárúr ekenligin olar ámelge asırılmay turıp tusinip jetiwine járdem beredi. Bunda informaciya beriwdiń hár qıylı usıllarınan. mısalı, jekpe-jek sóylesiw, jámáát aldında sózge shigiw, túsindiriw, qollanbalar tarqatıw h.t.b.dan paydalanıw múmkin.

2. Xızmetkerlerdi qarar qabıl etiwge qosıw. qarsılıq kórsetiwi múmkin bolǵan xızmetkerlerge jańalıqlar hám ózgerislerge bolǵan óz múnásibetlerin bayan etiw imkaniyatın beredi.

3. Iykemlesiw ushın sharayatlar jaratıw hám qollab-quwatlaw. Xızmetkerlerdi basshı tárepinen ruxani qollab-quwatlaw zárúr bolǵanda belgili waqıtqa dem alıs beriw. kásiplik tayarlıq hám bilimlerdi jetilistiriw ushın sharayatlar jaratıp beriw t.b. arqalı xızmetkerlerdiń sharayatlarğa jeńilirek iykemlesiwine járdem beredi.

4. Kooptatsiya. Bul usıl, basshınıń pikirine kóre jańalıqlardı qabıl qıla almaytuǵın yamasa olarğa qarsılıq kursatiwi múmkin bolǵan shaxs yamasa shaxslar túrine ol yamasa bul ilajlarda jańalıqlar maydanında qarar shıǵarıwda jetekshi rol' oynaydı. Mısalı, bunday adamlar basqarıw sıpatınıń natiyjeliligin jetilistiriw jobaların yamasa basqa ilajlardı islep shıǵıwshi komissiya quramına kirgiziliwi múmkin.

5.Ózara kelisimler. Jańalıqlardıń m ákullanishi hám qabılqılınıshını támiyinlew ushin materiallıq hám mánislik paxbatlaıtırishnıń barlıq qurallarından paydalanıwdı názerde tutadı.

6.Manevr ótkeriw. Ózgerislerdiń anıq kestegin dúziw, olardı basqıspa-basqısh ámelge asırıwdı názerde tıladı. Tájiriyybede en jaydırıwdı ámelge asırıw.

7.Májbúrlaw. Ayırım hallarda bul usıldanda paydalanıw kerek, biraq bul nademokratik usıldan basqa barlıq usıllardan fondalanıp bulınannan sońgana, kemnen-kem hallarda paydalanıw múmkin. Aytıp ótemiz, ózgerislerge qarsılıq etiw menen gúresiwde hám jaǵdayǵa qarap jantasıw zárúr. Yaǵnıy basshı jaǵdaydı anıq bahalaw hám en muwapıq keletuǵın usıldı tańlaw kónlikpesin ózinde rawajlandırıwı kerek, sebebi hár bir taktika ózinń ábzallıq hám kemshiliklerine iye.

Bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq basqarıw metodlarınıń ayrıqsha ahmiyetke iye jáne bir túri strategiyalıq basqarıw metodı. Bul metod strategiyalıq basqarıw, strategiyalıq qarar qabıl etiw, strategiyalıq joybarlaw, strategiyalıq joba, strategiyalıq basqarıw hám qadaǵalaw usılları járdeminde iske asadı..

Strategiyalıq basqarıw usılı — bul mekemeniń strategiyalıq maqsetin mekeme múmkinshiliklerin pedagogikalıq ulıwma mápleri menen muwapıqlastırıwdı názerde tutatuǵın uzaq múddetke dúzilgen programma, joba hám proektler tiykarında basqarıw. Strategiyalıq basqarıw, ádetde, usı sistemanı basqarıw mádeniyatınıń joqarı dárejesin belgileytuǵın keń innovciyalıq programmalardı ámelge asırıw múmkinshiligin jaratadı.

Strategiyalıq qarar - bunday qararlar bilimlendiriw mekemesi aldına qoyılǵan maqselerge erisiwde ilken áhmiyetke iye. Ol mekemeniń uzaqqa mólsherlengen rawajlanıw wazıypaları hám maqsetlerin belgileydi. Strategiyalıq qararlardı qabıl etiwde bilimlendiriw mekemesiniń keleshek háreket programması tiykar qılıp alınadı, uzaq múddetlerdi gózlew, maqselerge erisiwde atqarılatuǵın wazıypalardıń múddeti belgilenedi, orın alǵan mashqalalardı sheshiw jollari hám usılları kórsetiledi.

Strategiyalı joybarlaw - biliblendiriw mekemesiniń maqsetlerinen kelip shigip ámelge asırıw zárúr bolǵan wazıypalardı belgilew, usı wazıypalardı ámelge

asırıw ushın basqarıw funktsiyaları, metodlardan paydalanıp hám olardı ámelge asırıw boyınsha strategiyalıq jobalar islep shıǵıw procesi bolıp, bunda maqset hám wazıypalardıń ilimiy tiykarlanganlıǵı, belgileńgen múddetlerdiń anıqlıǵı hám obektivligi, atqarıwshılardıń bilimi hám kásiplik sheberligi, sırtqı ortalıq tásirini, pán-texnika hám texnologiyalardıń rawajlanıwı, mekeme múmkinshilikleri, sonıń menen birge, basqarıw strategiyası, yaǵnıy strategiyanı ámelge asırǵanı basqarıw jónelisleri úyrenilip analiz qılınadı.

Strategiyalıq joba - bul mekemede bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıw, tálim-tárbiya processinde gózlegen maqselerge erisiw - básekiles pitkeriwshiler tayarlaw jónelislerinde uzaq (úsh, bes, on jıl hám odan kóbirek) múddetlerge mólsherlengen wazıypalardıń óz ishine alǵan programma (keleshek joba) bolıp, ol biliblendiriw mekemesiniń hám basshı xızmetkerlerdiń jıllıq hám ámeldegi jobaları tiykarında jumıs isleydi.

Strategiyalıq pikirlew - basshınıń basqarıw mazmunın rawajlanıw - lashtırjymıstaǵı tendentsiya, ámeldegi hám kútilgen (ishki hám sırtqı) nátiyjeler, sonıń menen birge, básekilesleri menen salıstırǵanda mekemeniń kúshli hám ázzi táreplerin analiz qıla alıw qábileti. Usınıń menen birge basqarıw reformaları menen ámeliy jumıslarınıń analizine tiykarlangan, sonıń menen birge, basqa bilimlendiriw mekemelerine salıstırǵanda múmkinshilikleri keńirek, uzaq mudetli (3-5 jıllıq) biliblendiriw mekemesi jumısları keleshekin quradı hám onı basqaradı.

Qadaǵalaw - bul basqarıw procesiniń aktiv basqıshlarınıń biri bolıp, ol basqarıwdıń barlıq funktsiyaları menen baylanıslı iske asadı. Ulıwma qadaǵalaw rejalestirilgen nátiyje menen haqıyqıy erisilgen nátiyjelerdiń óz ara salıstırıw procesi bolıp, jumıslardıń nátiyjesin anıqlawga múmkinshilik beredi. Pedagogikalıq sistemanı basqarıw processinde gózlegen jónelisten shetke shıǵıwda payda bolıwı múmkin, bunday jaǵdaylarda qadaǵalaw jol qiyılǵan qátelerdiń sebebin óz waqtında anıqlaw hám olardı dúzetiw jollatın belgilew múmkinshiliklerin beredi. Sol sebepli basqarıw jumıslarınıń barlıq basqıshları ushın qadaǵalaw zárúrlik esaplanadı.

3.2. Ulıwma orta bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq basqarıw menen baylanislı tájiriye jumislariniń nátiyjeleri.

Usı paragrafta ulıwma orta bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq basqarıw menen baylanislı ótkerilgen tájiriye jumislari hám nátiyjeleri haqqında gáp etemiz. Bashılıqta sheshiliwi zárúr bolğan másele belgisiz yamasa onıń nátiyjesin aldınan anıqlaw qıyın bolsa, óz-ózin bul másele basshılıqqa kesentberedi. Bunday tosıqtıń aldın alıw ushın basshı ózine hár bir máseleni sheshiwde qatań túrde anıq múddetti belgilep alıwı zárúr. Eger máseleniń sheshiliwi basqa birew arqalı sheshiletuǵın bolsa, áp-ánedey, keri jaǵdayda, ózi belgilegeni maqul. Usı mashqalalı máseleniń sheshimin nátiyjeli bolıwınıń belgili faktorlarına keńirek toxtaymız.

1. Kúshli, jetekshi (lider) basshılar toplanǵan mashqalalardan qorqıp ózlerin joytpaydı. Bul ilim tilinde ekstropolyatsiya dep atalıp, qubılıs hám hám hádiyseniń bir bólegin baqlaw tiykarında alınǵan juwmaqlardı basqalarǵa jetkeriw qábileti.. Jańa alınǵan informaciyalar menen jaqınnan tanısıp, onı átiraptaǵılarga teń bólistiriw, mashqalalardı jámaát penen birge sheshiwge qádir basshılar.

2. Bir neshe mashqalanı bir sheshiw qábileti. Álbette, bunday qábilet hámme basshılarda bola bermeydi. Bul basshınıń epliligi, hárqanday jaǵdaydan shıǵıp kete alıwı, eń áwele tuwrı joldı tańlay alıwı menen basqalardan ajralıp turatuǵın ózgesheligi

3. Anıq bolmaǵan jaǵdaylardagı bosańlıq. Bazar sharayatında basqa tarawlar sıyaqlı bilimlendiriw tarawında da geyde belgisiz jaǵdaylar ushırasıp turadı. Bunday waqıtta tuwrı joldı kóre biliw hám óz poziciyasınan sheginbewshilik tiykarǵı unamlı sıpatlarınıń biri esaplanadı.

4. Kásipler hám jámaát aǵzaların túsiniwge háreket. Kóp jaǵdayda bilimlendiriw mekemesinde 5 jıldan artıǵıraq waqıt barısında basshı bolıp islegen bashılar jámaát aǵzalarınıń kemshilik hám abzallıqlarınan jaqsı xabardar boladı. Nátiyjede bul faktorlar óz gezeginde jámaátte paydalı bolatuǵın hár qanday máseleni jatigi menen, xızmetkerlerdiń keypi, minez-qılıqına qarap sheshiw arqalı

jámáátte aqıllıq, tilekleslik, ózara húrmet-itibar múnásibetlerin kúsheytip basqarıwda jaqsı nátiyjeler beredi. Ulıwma orta bilimlendiriw mekemesin ilimiy-metodikalıq basqarıwda perspektivali strategiyalardan paudalanıw joqarı nátiyjelerge erisiw ushın olardı tómendegishe qollanıw maqsetke muwapıq:

-xızmetkerler dárejesiniń joqarılıǵı sharayatında, qarar qabıl etiwdi az-azdan oraylaspaǵan tárizde ámelge asırıw maqsetinde;

-qarardı nátiyjeli atqarıw zárúriyatında ;

-bugingi kún basshıları hám xızmetkerleri kónlikpesin asırıw mexanizmi jaratılǵanda ;

“Jańalıqlardı engiziw jumıslarında usınıslardı kóbeytiw maqsetinde.

Perspektiv usıllardı qollanıwda úsh belgisin esapqa alıw kerek;

birinshiden - basshı shaxsın,

ekinshiden - xızmetkerlerdi,

úshinshiden - topar aldında qanday wazıypalar turǵanlıǵın.

Perspektiv usılın qollana alatuǵın basshı tómendegi jeke paziyletlerge iye bolıwı kerek:

-ózone isengen insan;

-úlken tájiriybe;

-maǵlıwmat dárejesi joqarı;

-jumısshısındaǵı baslama hám umtılıwshılıqlardı qádirleydi, olardan dóretiwshilik jantasıw hám qádriyatlarǵa sadıqlıq kútedi.

Xızmetkerlerge tómendegi páziyletler zárúr:

-joqarı bilim hám ilmiy tájiriybe;

-óz betinshe pikirlew;

-dóretiwshilik potentsiyal, jumısqa úlken qızıǵıwshılıq bar ekenligi hám jámááttiń keleshek maqsetlerine umtılıw. Bunday xızmetker ushın onıń mekeme ómirine qosqan úlesin bahalaw kriteriyası – ol haqqında kásiplesleriniń pikiri bolıp tabıladı. Bunday xızmetker, ádetde, mekemede joqarı abroyǵa iye.

Sol sebepli xalıq bilimlendiriw basshı xızmetkerlerin qayta tayarlaw hám qanigeligin arttırıw kurslarında basshılardıń minnet hám wazıypaları, bilimlendiriw

mekemesin basqarıw máshqalaların mektep basshılarına jetkiziwge ayırıqsha itibar qaratıw, onıń ushın tiyisli ilimiy-metodikalıq usınıslar islep shıǵıw, bilimlerdi jetilistiriw kursları oqıw programması hám qollanbalar mazmunın bayıtıwǵa kúshli mıtájlik sezilmekte. Jámaát aldında turǵan wazıypalar tómendegi mazmunga iye bolǵanda bul usıl arqalı maqsetke nátiyjeli erisiw múmkin:

- máseleniń sheshimleriniń kópligi, eger onı hár qıylı jollar menen sheshiw múmkinshiligi bolsa;

- teoriyalıq analiz talap etiwshi hám joqarı sheberlik arqalı sheshiletuǵın bolsa;

- onı orınlaw ushın orta normadaǵı ishki zorıǵıw talap etilse

Perspektiv usıldı qollanıwǵa tómendegi faktorlar tosqınlıq etedi:

- xızmetkerler dárejesiniń joqarılawı sharayatında, qarar qabıl etiwdi az-azdan oraylaspaǵan tárizde ámelge asırıw maqsetinde;

- qarar nátiyjeli atqarılıwı zárúrliginde ;

- basshı hám xızmetkerlerdiń iskerlik kónlikpelerin asırıw mexanizmi jaratılǵanda.

“Jańalıqlardı engiziw” boyınsha usınıslardı kóbeytiw maqsetinde;

- basshı óz wákilliklerin xızmetkerler menen bolisiwdi qálemegende;

- xızmetker kásiplik sheberliginiń tómenligi, óz kúshine isenbewshiligi, jumıstı óz betinshe atqarıwdan qorqıwı;

- mekemede maǵlıwmat almasıwı jamanlıǵı nátiyjesında zárúr qarar islep shıǵıw múmkinshiliginiń joqlıǵı;

- sotsial xoshametlewdiń tómenligi nátiyjesında birge islesiw múnásibetleri qalıplespegenligi;

- wazıpanı orınlaw ushın sarplanatuǵın waqıttıń kemligi;

- wazıypanıń sheshiliwi avtoritar usıldı talap etetuǵın ayırıqsha jaǵdaylarda.

Sezimlerge tiykarlangan múnásibetler eki kóriniste jaqtırıw (simpatiya) hám jaqtırmaw (antipatiya) sıpatında qalıplesedi.

JUWMAQLAR

Ózbekistan Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev « Bárshemizge belgili, reforma- bul jańalanıw, ózgeris degeni. Reformalar unamlı nátiyje beriwı ushın bärinen burın, basshılarımız hám adamlarımız ózgeriwı kerek. Adam ózgerse, jámiyet ózgeredi. Bul maqsetke erisiw ushın birinshi gezekte, barlıq dárejedegi basshılar hám qalıq deputatları, barlıq jetekshiler óz jumısın sın kózqarastan tallawdı, qatańtártip-intizam hám jeke juwapkershilik tiykarında shólkemlestiriwın búgin turmıstın ózi talap etpekte. Zamanagóy, aqıllı basqarıw sistemasın engiziw- aldımızğa qoyğan wazıypalardı orınlawdıń tiykarǵı shárti bolıp tabıladı.¹⁷

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevtıń Pármán hám qararlarında búgingi kún basshı shaqsına júdá úlken talaplar qoyılmaqta: shet tillerin biliw, innovacion hám xabar kommunikacion texnologiyalardan ónimli paydalana alıw, xalq basshı aldına emes, bálki basshılar xalq aldına barıwları, xalq penen birge hámnapes bolıp, olardıń dárdi menen jasaw hám sol tiykarda ádalatlı basqarıwdı iske asırıw¹⁸ h.t.b.pikirleri bashınıń ásirese bilimlendiriw salası bashısınan joqarı ilimiy-teoriyalıq hám ámeliy-metodikalıq bilimlerge iye bolıwdı talap etedi.

Bilimlendiriw qáleqen jámiyette mámlekettiń social-ekonomikalıq rawajlanıwınıń tiykarǵı deregi. Sebebi jámiyettiń rawajlanıwı jas áwladtıń intellektual múmkinshilikleri menen baylanıslı. Elimizde jaslar tálim-tárbiyası, olardıń ılım, kásip-óner iyelewine bolǵan itibar kúshli bolıp, xalqımızdıń ullı tariyxıy dástúrleri jańa forma hám usıllar tiykarında dawam ettirilip atır. Ózbekistan Respublikasınıń Kadrlar tayarlaw milliy programmasında jámiyette sociallıq-ekonomikalıq hám tálim-tárbiya salası basqarıwdıń ústin tarawına aylanıwı zárúrligi ayrıqsha atap kórsetilgen. Demek, bilimlendiriwdi ilimiy-metodikalıq basqarıw bul tarawdı jetilistiriwdiń tiykarǵı faktorlarınıń biri.

¹⁷ Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini táminlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. -T.: Ózbekiston, 2017.

Ulıwma orta bilimlendiriw mekemelerin ilimiy-metodikalıq basqarıwdıń teoriyalıq-metodologiyalıq tiykarların hár tárepleme analiz etip, tómendegi juwmaqlarǵa kelip, ayırım usınıs pikirler bildiriwdi maqul kórdik.

Basqarıwda hár qanday maqset óziniń tiykarǵı bes belgisine iye bolıwı kerek:

1. Jetiliske mazmuńa, yaǵnıy nátiyjeniń barlıq xarakteristikalarınıń anıqlıǵı.
2. Qadaǵalaw.
3. Waqıttıń belgileńnenligi.
4. Reallıq (múmkinshilikke muwapıqlıǵı).
5. Tiykarlanǵanlıq.

Qoyılǵan maqset usı qásiyetlerge iye bolıwı ushın anıq analitik hám aldınan prognozlaw jumısları ótkeriliwi kerek.

Maqsetti anıqlaw — kútilip atırǵan nátiyjege tán bolatuǵın xarakteristikalar beriw bolıp, bul xarakteristikalarǵa kóre, nátiyjege eriskenlik yamasa erisilmegenligin tekseriw múmkin bolsın. Máselen, belgili bir bilimlendiriw mekemesinde arnawlı bir oqıw jılı ushın maqsetler tómendegishe kórsetilgen:

4-klastan (I-basqısh) 5-klasqa (2-basqısh) ótiwde oqıwshılardıń ózlestiriwi mámleket bilimlendiriw standartında belgilengen minimal dárejeden artıq bolıwı kerek.

1-klastı tamamlaw waqtında oqıwshılardıń oqıw tezligi bir minutta 90 sózden kem bolmawı kerek h.t.b.

Álbette, bul procentler hám basqa muǵdarıy kórsetkishler bir nársenge tiykarlanǵan bolıwı, yaǵnıy olar qay jerden alınǵanı, baslanǵısh esap punkti kórsetiliwi kerek.

Zamanagóy basshılıq haxxında pikir júrgize otırıp:

- basshılıqqa sáyinsan bolıw;
- juwapkershilikti joqarı dárejede seziw bolıwı;
- ózine isenim;
- burınǵı totalitar basqarıw principine múnásábeti, onıń tásirlerinen tuwrı juwmaq shıǵara alıwı;
- shólkemlestiriwshilik qábiletin;

- bashılıq wazıypaların iske asırıwda basqalar menen birge islese alıw;
- öz átırıpına bekkem kúshlerdi toplaw hám olarğa súyeniw;
- rásmiyetshılıkke berilmew;
- öz bilimin úzliksiz asırıp barıw ;
- jańasha oylaw tárizine muwapıq pikirlerdiń hár qıylılıǵına erise alıw;
- basqalar pikirin tıńlay alıw hám húrmet etiw ;
- öz mápin basqalar mápi menen teń qoyıw t.b. páziyetlerdi iyelewın usınıs etemiz..

Joqarıda atap ótkenimizdey bashılıq haqqında pikirler hár qıylı. Lekin olarda pikirlerdiń ulıwmalıq xarakterge iye ekenligi kózge taslanadı. Olardı klassifikaciyalaw tómendegi juwmaqlar islew múmkinshiligin berdi.

1-juwmaq. Mektep jumısları tek sońǵı nátiyjeler boyınsha bahalanadı. Bunda mektep pitkeriwshileri bilimlilik dárejesiniń mámleket bilimlendiriw standartlarına muwapıq keliwi názerde tutiladı. Bul jantasıw nátiyjelerge neler arqalı erisilgenine diqqat awdarmaydı. Mektep oqıwshıları sanınıń saqlanıp qalǵanlıǵı, olardıń saw-salamatlıǵı hám fizikalıq rawajlanıwı, oqıwshılardıń individual bilim mıtájlikleriniń qandırılıwı sıyaqlı máseleler mudami itibarǵa alınbaydı.

2-juwmaq. Mektep jumısları, tıkarınan, oqıw-tárbiya processiniń ámeldegi awhalına qarap bahalanadı. Mektep materiallıq bazası, metodikalıq hám kadrlar menen támiyinleniwi, mektep hújjetleri, basqarıw hám teoriyalıq máseleleri úyreniledi, bilimler tekseriwi ótkeriledi. Bunday jantasıwdı dástúriy dep ataw múmkin. Bul jantasıwdıń kemshiligi, mekteptiń rawajlanıwı hám nátiyjeler esapqa alınbastan, tekseriw dáwirindegi jaǵday bahalanadı.

3-juwmaq. Mektep jumısları onıń rawajlanıw kórsetkishleri boyınsha bahalanadı. Biraq bul júdá quramalı ekspert jumısı, bunda innovatsiya nátiyjelerin, olar oqıw-tárbiya procesine tásiiri dárejesin, oqıtıw hám tárbiya nátiyjelerin bahalaw zárúr boladı. Sebebi nátiyjeler tek házirgi kúnde emes, keleshek nátiyjeler bolıwıda múmkin.

4-juwmaq. Mektep jumısları sońǵı nátiyjelerge qarap bahalanadı, pitiriwshiler tayınlıǵınıń mazmunı hám sıpat dárejesi mámleket bilimlendiriw standartları

talaplarına muvafıqlığı hám onıń kásip-ónerge jóneltirilgenligi belgilenedi. Usınıń menen birge, nátiyjelerge erisiw «bahası», oqıwshılar sanın saqlap qalıw, oqıwdıń aqılǵa muvafıq formaların bahalawda ógada áhmiyetli.

Joqarıda aytıp ótkenimizdey, basshınıń belgilengen waqıttan únemli paydalanıwı nátiyjeli basqarıw menen bekkem baylanıslı. Bul óz gezeginde, tómendegi juwmaqlarǵa tiykar boladı.

Birinshi juwmaq. Basshılar háptelik waqıt byudjeti boyınsha ótkerilgen xronometraj nátiyjeleriniń kórsetiwinshe, olar eń kóp waqıttı basqarıw xojalıq jumıslarına, joqarı mekemeler tapsırmaları boyınsha esabatlar tayarlawǵa, jıynalıslarǵa qatnasıwǵa sarplaydı.

Pedagogikalıq jámaát penen islewge, bilimlendiriw mekemelerinde oqıw-tárbiya procesiniń jaǵdayın analiz etiwge sarp etiletuǵın waqıt ortacha bar joǵı 10-15 protsenti quraydı. Bul nátiyjeler basshı jumıslarında pedagogikalıq jónelislerge itibar tómennligin kórsetedi. Bul, óz gezeginde, bilimlendiriw mekemeleri basshılarınıń kónlikpesin turaqlı asırıw, olardıń kásiplik jumıslarındaǵı pedagogikalıq jónelislerdi kúsheytıw, pedagogikalıq hám xojalıq jumısların tuwrı jolǵa qoyıw zárúrligın esapqa alıwdı talap etedi.

Ekinshi juwmaq. Sabaqtaǵı tartislar processında, tınlawshılar tájiriybelerinen kelip shıqqan halda, jıllıq, aylıq, háptelik hám kúnlik jumıs waqtın belgilep alıw waqıttan nátiyjeli paydalanıw jobaların dúziw hám onı sanalı iske asırıw kerekligin atap ótemiz.

Úshinshi juwmaq. Islep shıǵarılǵan rejege ámelgegi asırıw kerek bolǵan jumıslardı tómendegi úsh gruppǵa bóliw múmkin:

1. Songı maqsetlerge erisiw kóz qarasınan zárúr jumıslar.
2. Kelesi háptede, waqıt múmkinshilik berse, atqarılatuǵın jumıslar.
3. Kelesi háptede, waqıt awısıp qalǵanda, atqarılatuǵın jumıslar

PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR

1. Ózbekiston Respublikasiniń Konstitutsiyasi, - T.: «Ózbekiston» 1992.
2. Karimov I.A. Yuksak mánaviyat – engilmas kuch. - T.: Mánaviyat, 2008.
3. Karimov I.A. Buyuk va muqaddassan mustaqil Vatan. Ózbekiston mustaqilligining 21 yilligiga bagışlangan máruza. T.: Ózbekiston, 2011
4. Karimov I.A. Ózbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T.: Ózbekiston, 2011.
5. Ózbekistan respublikasi prezidenti SH.M. Mirziyoyevtiń Oliy májiliske múrájatı 2019j.
6. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik Ózbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T.: Ózbekiston, 2016.
7. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib - intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatini kundalik qoidasi bwlishi kerak. - T.: Ózbekiston, 2017.
8. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini táminlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. - T.: Ózbekiston, 2017.
9. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: Ózbekiston, 2016.

Normativ huqıqiy xujjetler:

1. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “Ózbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bwyicha harakatlar strategiyasi twğrisida”gi PF-4947-sonli farmoni.
2. Ózbekiston Respublikasining Prezidentining 2017 yil 29 noyabrdagi “Ózbekiston Respublikasi Innovacion rivojlanish vazirligini tashkil etish twğrisida”gi PF-5264-son farmoni.
3. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi «Oliy tálim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari twğrisida» gi PQ-2909-sonli qarori.
4. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 sentyabrdagi

«Maktabgacha tálim muassasalarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlar twgrisida»gi PQ-3261- sonli qarori.

5.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 apreldagi “Respublika oliy tálim va ilmiy-tadqiqot muassasalari xodimlarining mehnatiga haq twlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari twgrisida”gi PQ-3655-son qarori.

6.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 15 iyuldagi "Innovacion loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishni ragbatlantirish borasidagi qwshimcha chora-tadbirlar twgrisida"gi PQ-916 sonli qarori.

7.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil maydagi “Oliy tálim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari twgrisida”gi PQ-1533- sonli Qarori.

8.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 24 iyuldagi “Oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar tayyorlash va attestatsiyadan wtkazish tizimini yanada takomillashtirish twgrisida”gi PF-4456-son Farmoni.

9.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 1994 yil 23 apreldagi Respublika “Mánaviyat va márifat jamoatchilik markazini tuzish twgrisida” Farmoni.

10.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 9 sentyabrdagi “Mánaviyat va márifat jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish twgrisida” Farmoni.

11.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 1999 yil 3 oktyabrdagi “Respublika Mánaviyat va márifat Kengashini qwllab-quvvatlash twgrisida” Farmoni.

12.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 25 avgustdagi “Milliy goya targiboti va mánaviy-márfiy ishlar samaradorligini oshirish twgrisida” Farmoni.

13.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 25 avgustdagi «Milliy goya targiboti va mánaviy-márfiy ishlar samaradorligini oshirish twgrisida» PQ-451-sonli qarori.

14.Ózbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. «Bolalar sporti

ob'ektlaridan foydalanish samaradorligini oshirish borasidagi qwshimcha chora-tadbirlar twgrisida». 2010 y. 5 may // Xalq swzi, 2010 y. 6 may.

Sabaqliq ha'm oqiw qollanbalar

1. Azizxwjaeva N. N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat.— To shkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2003.

2. Angelovski K. Uchitelya i innovaciya, Kniga dlya uchitelya. — M.: Prosveshenie, 1991 .

3. Andreev V. I. Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya. Innovacionniy kurs. — Kazan: Izd-vo Kaz. Uni-ta, 1996.

4. Axlidinov R. Sh. Wzbekiston Respublikasida maktab talimi tizimini boshkarish xususiyatlari: nazariy-metodologik jixatlar. — T.: UzPFITI, 1997.

5. Axlidinov R. Sh. Maktabni boshkarish sanati. — T.: "Fan", 2006.

6. Axlidinov R. Sh. Talimni boshqarish modellari // Xalk talimi. — T., 2001. - № 6,

7. Vagina L. I. Planirovanie raboti sredney obsheobrazovatelnoy shkoli. — M.: "Pedagogicheskiy poisk", 1996..

8. Valchuk L. A. Sxema planirovaniya raboti shkoli // Zavuch shkoli. M., 1999. № 3.

9. Bakutnik R. P. Upravlencheskaya deyatelnost v sfere obrazovaniya: sistemniy podxod. — M.: Rifma, 1992.

10. Bodalev A. A. Lichnost i obqenie. M.: Mejdunar. pedagogich. AkaDeMIYa, 1995.

11. Vnutrishkolnoe upravlenie: teoriya i opit pedagogicheskix i upravlencheskix innovaciy Pod red. N. V. Gorbunovoy. — M.: "Novaya shkola", 1995.

12. Dugarova D. C. Texnologiya upravleniya shkoloy. — Ulan-Ude: 1993.

13. Krichevskiy R. L. Esli Vı — rukovoditel. — M.: "Delo", 1993.

14. Lizinskiy V. M. Psixologo-pedagogicheskiy i upravlencheskiy dnevnik direktora shkoli. — M.: "Pedagogicheskiy poisk", 1997.

15. Turgunov S. T Umumiy Urga talim muassasalari direktorlari boshkaruv faoliyaning nazariy asoslari. — T.: "Fan", 2006.
16. Turgunov S.T. Zamonaviy maktab rahbarlarining funkcionl vazifalari. Namangan: NVPQTMOI, 2004.
17. Turgunov S.T. Boshqaruv jarayonida tarbiyaviy munosabatlar // UOTM va hayot. № 1. 2006.
18. Kurbonov Sh, Seytxalilov. E. Talim sifatini boshqarish.— T.: "Turon-Ikbol". 2006.
19. Ishmuxamedov R., Abdukodirov A., Pardaev A. Direktorning ish kitobi (Amaliy tavsiyalar). — T.: "Fan va texnologiyalar" nashriëti, 2007. — 122
20. Xomeriki O. G., Potashnik M. M., Lorensov A. V. Razvitie shkoli kak innovacionniy process. -- M.: "Novaya shkola", 1994.
21. Pwlatov Sh. P. Umumiy Urta talim muassasalarini ilmiy-metodik boshkarishning pedagogik shart-sharoitlari. T., 2009. — Nomzodlik dissertatsiyasi.

Internet saytlari:

1. www.altafsir.com;
2. www.islom.uz;
3. forum.islom.uz;
4. www.uzislam.com;
5. www.muslima.uz;
6. www.ziyouz.com;
7. www.fikr.uz;

Ájiniyaz atındaǵı NMPI «Magistratura» bólimi magistrantı B. Abdiramanovtıń Bilimlendiriw mekemesin basqarıw magistri dárejesin alıw ushın orınlaǵan «Ulıwma orta bilim beriw mekemelerin ilimiy-metodikalıq basqarıw» atlı dissertatsiyasına

S Í N

Jetik shaxstı tárbiyalaw barlıq dáwirlerde kerekli social talaplardan biri bolıp kelgen, búgingi kúnde bul máseleniń aktuallıǵı jáne kúsheyip barmaqta. Respublikamız ǵárezsizlikke erisken kúnnen baslap tálim-tárbiya procesi qayta kórip shıǵılıp, onı rawajlandırıw, jaslarımızdı hár tárepleme jetik, intellektual potentsiyalı joqarı, shet elli zamanlasları menen básekiles bola alatuǵın jaslar etip tárbiyalaw masqalası kún tırtibine aylandı.

Ózbekstan Respublikasınıń «Kadrlar tayarlaw Milliy dástúrin»de hár tárepleme jetik shaxstı qalıplestiriw názerde tutılǵan. Bunday nátiyjege erisiw ushın tálim-tárbiya procesiniń nızamlılıqların tereń úyreniw hám búgingi kún talaplarına juwap bere alatuǵın jas awladtı tárbiyalaw usılların biliw lazım. Jetik awlad tárbiyası házirgi kúnde oqıp atırǵan bolajaq pedagoglardıń tálim-tárbiyalıq jumislardı baskarıw xam shólkemlestiriw sheberligine baylanıslı. Sonıń ushın bolajaq pedagoglardı baskarıw xam tárbiyalıq jumislar metodikasına tiyisli bolǵan bilimler menen turaqlı túrde tanıstırıp barıwımız, sonday aq tájriybe hám kónlikpelerin qalıplestiriwge ayrıqsha itibar beriwimiz lazım.

Házirgi dáwirde bilimlendiriw tarawın qayta reformalaw jumisları alıp barılıp atırǵan bir sharayatta ilimiy teoriyaǵa tiykarlanǵan bilimge, ámeliy uqıplılıqqa iye hám jańa zamanagóy wazıypalardı tabıslı sheshiwge qábiletli qanıgelerdi tayarlaw búgingi kúnniń aktual máselesine aylanbaqta.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti pármanlar' hám bilimlendiriwge tiyisli húkimet qararları úzliksiz bilimlendiriw sisteması tarawında ámelge asırılıp atırǵan rawajlanıw hám ózgerislerge tiykar bolıw menen birge usı taraw baǵdarında alıp barılıp atırǵan ilimiy-izertlew jumisların rawajlandırıw, oqıw-metodikalıq qollanbalar, sabaqlıqlar hám ilimiy-metodikalıq ádebiyatlardıń sapası nám

mazmunin jaqsılaw t.b. menen bir qatarda bilimlendiriw sistemasin ilimiy teoriyalıq, ilimiy-metodikalıq tárepten basqarıw jumislarinın ámeliy effektiv orınlanıwına itibar qaratılıp atır.

Bilimlendiriw qáleqen jámiyette mámlekettin social-ekonomikalıq rawajlanıwınin tiykargı deregi. Sebebi jámiyettin rawajlanıwı jas áwladtin intellektual múmkinshilikleri menen baylanıslı.

Ózbekstan Respublikasınıń Kadrlar tayarlaw milliy programmasında jámiyette sociallıq-ekonomikalıq hám tálim-tárbiya salası basqarıwdın ústin tarawına aylanıwı zárúr dáwirinde B.Ábdiramanovtin dissertatsialıq jumısı úlken aktualıqqa iye jumıs.

Uııwmalastırıp aytatuǵın bolsaq, dissrtatsiya Qaraqalpaqstanda bilimlendiriw tarawın basqarıw masqalasına baǵıshlangan dáslepki bahalı jumıs. B.Ábdiramanovtin disertatsiya jumısı rejege muwapıq orınlangan, maqset waziypalarına erisken, juwmaqlangan. Dissertatsiyua Ózbekstan Respublikası mámleketlik MAK-nın magistr dárejesin alıw ushın dissertatsia jumıslarına qoyılǵan talaplarına tolıq juwap beredi.. Qorgawǵa usınıs etemen.

Qaraqalpaqstan Respublikası XBAQTOQAAQ

«Mektepke shekemgi, baslawısa hám arnawlı

tálim metodikaları» kafedrası baslıǵı:

f.i.k. B. Otemuratov

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq inetituti «Magistratura» bólimi magistrantı B. Abdiramanovtıń Bilimlendiriw mekemesin basqariw magistri dárejesin alıw ushın orınlaǵan «Ulıwma orta bilim beriw mekemelerin ilimiy metodikalıq basqariw» atlı dissertatsiyasına

P I K I R

Jetik shaxstı tárbiyalaw barlıq dáuirlerde kerekli social talaplardan biri bolıp kelgen, biraq búgingi kúnde bul máseleniń aktuallıǵı jáneде kúsheyip barmaqta.

Respublikamız ǵárezsizlikke erisken kúnnen baslap tálim-tárbiya processı qayta kórip shıǵılıp, onı rawajlandırıw, jaslarımızdı hár tárepleme jetik, intellektual potenciyalı zoqarı, shet elli zamanlasları menen básekiles bola alatuǵın jaslar etip tárbiyalaw masqalası kún tırtibine aylandı.

Ózbekstan Respublikasınıń “Kadrlar tayarlaw Milliy dástúrin”de hár tárepleme jetik shaxstı qalıplestiriw názerde tutilǵan. Bunday nátiyjege erisiw ushın tálim-tárbiya processiniń nızamlıqların tereń úyreniw hám búgingi kún talaplarına juwap berealatuǵın jas awladtı tárbiyalaw usılların biliwı lazim. Jetik awlat tárbiyasi házirgi kúnde oqıp atırǵan bolajaq pedagoglardıń tárbiyalıq islerdi shólkemlestiriw sheberligine baylanisli. Sonıń ushın bolajaq pedagoglardı tárbiyalıq isler metodikasına tiyisli bolǵan bilimler menen turaqlı túrde tanistirip barıwımız, sondayaq tájriybe hám kónlikpelerin qalıplestiriwge ayrıqsha itibar beriwımız lazim.

Házirgi dáwirde bilimlendiriw tarawın qayta reformalaw jumısları alıp barılıp atırǵan bir sharayatta ilimiy teoriyaǵa tiykarlangan bilimge, ámeliy uqıplılıqqa iye hám jańa zamanagóy wazıypalardı tabisli sheshiwge qábiletli qánigelerdi tayarlaw búgingi kúnniń aktual máselesine aylanbaqta.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti pármanlar’ hám bilimlendiriwge tiyisli húkimet qararları úzliksiz bilimlendiriw sisteması tarawında ámelge asırılıp atırǵan rawajlanıw hám ózgerislerge tiykar bolıw menen birge usı taraw baǵdarında alıp barılıp atırǵan ilimiy-izertlew jumısların rawajlandırıw, oqıw-metodikalıq qollanbalar, sabaqlıqlar hám ilimiy-metodikalıq ádebiyatlardıń sapası nám

mazmunin jaqsilaw t.b. menen bir qatarda bilimlendiriw sistemasin ilimiy teoriyalıq, ilimiy-metodikalıq tárepten basqarıw jumislariniń ámeliy effektiv orınlanıwına itibar qaratılıp atır.

Bilimlendiriw qáleqen jámiyette mámlekettiń social-ekonomikalıq rawajlanıwınıń tiykarǵı deregi. Sebebi jámiyettiń rawajlanıwı jas áwladtıń intellektual múmkinshilikleri menen baylanıslı.

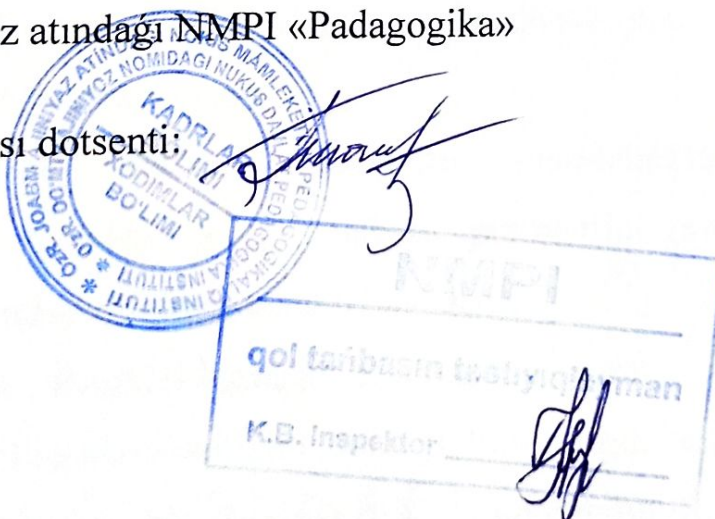
Ózbekstan Respublikasınıń Kadrlar tayarlaw milliy programmasında jámiyette sociallıq-ekonomikalıq hám tálim-tárbiya salası basqarıwdıń ústin tarawına aylanıwı zárúrligi dáwirinde B.Ábdiramanovtıń dissertatsialıq jumısı úlken aktualıqqa iye jumıs.

Dissrtatsiya Qaraqalpaqstanda bilimlendiriw tarawın basqarıw masqalasına baǵıshlangan dáslepki bahalı jumıs. B.Ábdiramanovtıń disertatsiya jumısı rejege muwapıq orınlangan, maqset waziypalarına erisken, juwmaqlangán. Dissertatsiyua Ózbekstan Respublikası mámleketlik MAK-nıń magistr dárejesin aliw ushın dissertatsia jumıslarına qoyılǵan talaplarına tolıq juwap beredi.. Qorgawǵa usınıs etemen.

Ájiniyaz atındagı NMPI «Padagogika»

kafedrası dotsenti:

p.i.k. T. Saparbaev

Ájiniyaz atındaǵı NMPI «Magistratura» bólimi magistrantı B. Abdiramanovtıń Bilimlendiriw mekemesin basqariw magistri dárejesin alıw ushın orınlaǵan «Ulıwma orta bilim beriw mekemelerin ilimiy metodikalıq basqariw» atamasındaǵı dissertatsiyasına ilimiy basshınıń juwmaqlawshı

P I K I R I

Házirgi dáwirde bilimlendiriw tarawın qayta reformalaw jumisları alıp barılıp atırǵan bir sharayatta ilimiy teoriyaǵa tiykarlanǵan bilimge, ámeliy uqıplılıqqa iye hám jańa zamanagóy wazıypalardı tabıslı sheshiwge qábiletli qánigelerdi tayarlaw búgingi kúnniń aktual máselesine aylanbaqta.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti pármanlar' hám bilimlendiriwge tiyisli húkimet qararları úzliksiz bilimlendiriw sisteması tarawında ámelge asırılıp atırǵan rawajlanıw hám ózgerislerge tiykar bolıw menen birge usı taraw baǵdarında alıp barılıp atırǵan ilimiy-izertlew jumisların rawajlandırıw, oqıw-metodikalıq qollanbalar, sabaqlıqlar hám ilimiy-metodikalıq ádebiyatlardıń sapası nám mazmunın jaqsılaw t.b. menen bir qatarda bilimlendiriw sistemasin ilimiy teoriyalıq, ilimiy-metodikalıq tárepten basqariw jumislarinıń ámeliy effektiv orınlanıwına itibar qaratılıp atır.

Bilimlendiriw qáleqen jámiyette mámlekettiń social-ekonomikalıq rawajlanıwınıń tiykarǵı deregi. Sebebi jámiyettiń rawajlanıwı jas áwladtıń intellektual múmkinshilikleri menen baylanıslı.

Ózbekstan Respublikasınıń Kadrlar tayarlaw milliy programmasında jámiyette sociallıq-ekonomikalıq hám tálim-tárbiya salası basqariwdıń ústin tarawına aylanıwı zárúr bir dáwirde B.Ábdiramanovtıń dissertatsialıq jumısı úlken aktuallıqqa iye jumıs.

Dissrtatsiya jumısın orınlaw barısında B. Abdiramanov ózi tańlap alǵan mashqalasına qızıǵatuǵınlıǵın hám jaqsı biletuǵınlıǵın kórsetti. Jumısın úlken jywapkershilik penen tabıslı orınlap shıǵıp, keleshekte ilimiy izertlew jumisları

Dissertatsiya Qaraqalpaqstanda bilimlendiriw tarawın basqarıw masqalasına baǵıshlangan dáslepki bahalı jumıs. B.Ábdiramanovtıń disertatsiya jumısı rejege muwapıq orınlangan, maqset wazıypalarına erisken, juwmaqlangán. Dissertatsiyua Ózbekstan Respublikası mámleketlik MAK-nıń magistr dárejesin alıw ushın dissertatsia jumıslarına qoyılǵan talaplarına tolıq juwap beredi.. Qorgawǵa usınıs etemen.

Ájiniyaz atındaǵı NMPI «Padagogika»

kafedrası dotsenti

p.i.k. İ.Állaniyazov

